

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 6 (248)

Одеса – 2017

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2017. – № 6 (248). – 172 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

Технічний редактор: Гейко Людмила Михайлівна – к.е.н., доцент Одеського національного економічного університету

I. Економічні науки: Зверьяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ONEU
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Абдуллаев Эльвин Методика оптимизации доходов и расходов предприятия.....	4
Ereshko Andrii, Kereksha Olga Online marketing researches in Ukraine: trends and perspectives.....	14
Gevorgyan Levon Big data in e-commerce.....	25
Hayrapetyan Grigor The peculiarities of the agricultural sector's development in Armenia.....	32
Квасницька Раїса, Тарасюк Марія Концептуальні основи формування та розвитку інвестиційного потенціалу підприємства.....	41
Кулинич Мирослава Суб'єкт бізнесу – як осередок формування результатів діяльності та обґрунтування необхідності їх досягнення.....	54
Літвінов Олександр, Журенко Антоніна Проблеми визначення сутності економічної ефективності.....	67
Нездоймінов Сергій, Загорулько Світлана Музейна мережа в контексті сучасних проблем екскурсології.....	81
Омельяненко Віталій Аналіз технологічної залежності країни на основі інституційно-еволюційного підходу.....	94
Полянничко Олена Екосистемний підхід в рекреаційно-туристичній сфері в умовах трансформації економіки України.....	110
Самохвалов Олексій Дослідження стану рівня життя населення в Одеському регіоні.....	121
Табанова Анастасія, Беспалов Володимир, Беляєв Леонід Економічні інструменти регулювання гендерного паритету України.....	131

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Пузанова Галина Сутність та існування людини в екзистенціалізмі.....	158
НАШІ АВТОРИ	168

УДК 65.01

Абдуллаев Эльвин

**МЕТОДИКА ОПТИМИЗАЦИИ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ
ПРЕДПРИЯТИЯ**

В статье уделено внимание путям оптимизации доходов и расходов предприятия в условиях рыночной экономики. Акцентировано внимание на оценку необходимых мер, которые нужно предпринять с целью увеличения доходов и сокращения расходов. В статье рассмотрены методы снижения расходов, влияющих на себестоимость продукции. Выделена прерогатива та значение процесса снижения расходов до минимума с использованием метода ABC.

Ключевые слова: доходы, расходы, прибыль, оптимизации, расходные носители, метод ABC.

Абдуллаев Эльвін

**МЕТОДИКА ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ І ВИТРАТ
ПІДПРИЄМСТВА**

У статті приділено увагу шляхам оптимізації доходів і витрат підприємства в умовах ринкової економіки. Акцентовано увагу на оцінку необхідних заходів, які потрібно вжити з метою збільшення доходів і скорочення витрат. У статті розглянуті методи зниження витрат, що впливають на собівартість продукції. Виділена прерогатива та значення процесу зниження витрат до мінімуму з використанням методу ABC.

Ключові слова: доходи, витрати, прибуток, оптимізації, витратні носії, метод ABC.

THE METHOD OF OPTIMIZING THE INCOME AND EXPENDITURE OF THE ENTERPRISE

In article attention is paid to ways of optimization of income and expenses of the enterprise in the conditions of market economy. Attention has been paid to assessment of necessary measures which need to be undertaken for the purpose of increase in income and cut in expenditure. In article methods of decrease in the expenses influencing on cost of production have also been discussed. And also discussed about a special role of process of decrease in expenses to a minimum with use of the ABC method.

Keywords: revenue, expense, optimization, profit, expense carriers, ABC method.

Постановка проблемы. В условиях развитой современной рыночной экономики основной целью каждого предприятия заключается в получении высокой прибыли. Поэтому в основу исследования были положены наработки, связанные с подходами в оптимизации деятельности предприятий.

Цель статьи заключается в разработке методики оптимизации доходов и расходов на предприятиях и дальнейшего её внедрения.

Основной материал исследования.

Высокий объем прибыли в значительной степени зависит от уровня доходов и расходов, их оптимизации. Под оптимизацией доходов и расходов понимается поиск и выявление дополнительных вариантов их снижения/повышения, применения на практике. Для увеличения оптимизации доходов следует обратить внимание на следующее:

1. Пути повышения прибыли.

- увеличение объема выпуска и продажи продукции. С этой целью увеличение объема продаж через интернет является одним из основных факторов.

- улучшение качества продукции с использованием нового технологического оборудования. В производстве можно увеличить качество продукции путем использования новых достижений

технологии и привлечением нового оборудования. В то же время повышение уровня образования работников окажет в значительной степени положительное влияние на качество продукции.

- продажа или сдача в аренду неиспользуемого оборудования.

Продажа или сдача в аренду оборудования, которые пригодны к эксплуатации, но по определенным причинам не используются на предприятиях, также может привести к повышению дохода.

- эффективное использование товарно-материальных запасов и трудовых ресурсов. Компьютеризация и автоматизация производства приводит к рациональному использованию товарно-материальных и трудовых ресурсов, что в свою очередь, является причиной повышения дохода.

2. Пути повышения рентабельности

- сокращение расходов по производству и продаже продукции

- повышение стоимости продукции путем улучшения его качества

- улучшение производственных фондов

- увеличение объема производства и управления.

Одним из способов оптимизации доходов считается управление себестоимости продукции при минимизации потерь при продаже продукции. Для решения проблемы минимизации потерь должна быть составлена специальная программа. Эта программа должна носить комплексный характер и направлена на изучение факторов, влияющих на уменьшение потерь.

Составной частью этой программы является увеличение прибыли путем воздействия на трудоемкие и трудоспособные показатели посредством использования новой техники и технологии, материальных ресурсов. По этой причине, наряду с товарным трудом, надо искать пути сокращения расходов живого труда, что приводит к увеличению прибыли.

Большое внимание уделяется этому источнику на трудоемких производственных сферах.

Использование произведенных в стране и за рубежом машин и оборудования; повышение трудовой продуктивности и уменьшение трудоемкости продукции, путем применения в производстве испытанных на практике новых технологий; сокращение ненужных штатов и рабочих мест; усовершенствование системы и структуры

управления; объединение мелких цехов и производственных сфер; уменьшение трудовых затрат на повторные работы по исправлению бракованной продукции; устранение оплат за простои и дополнительное рабочее время во время праздничных, нерабочих дней и проведение других организационно-технических мероприятий, направленных на сокращение заработной платы – всё это может привести к увеличению прибыли. В силу того, что организационно-технические мероприятия по снижению заработной платы различны, отличаются и методы расчета их влияния на затраты и прибыль.

Мы знаем, что расходы работников имеют специальный удельный вес в себестоимости продукции. Поэтому сокращение этих расходов положительно скажется на снижении себестоимости продукции. Сокращение числа работников в штатном расписании и передача определенных работ, так называемый, аутсорсинг компаний – является одним из способов уменьшения расходов. Сущность этих компаний заключается в том, что предприятие на основании договора, передает ряд работников, работающих на различных должностях из штатного расписания в состав другой компании. В результате предприятие сберегает следующие расходы:

- подоходный налог за этих работников;
- расходы по социальным выплатам;
- отпускные и командировочные расходы;
- расходы на питание;
- расходы по аренде офисов;
- коммунальные расходы и другие подобные расходы, связанные с работниками.

Рост эффективности производства в значительной степени зависит от технологических факторов. Они охватывает следующее:

- повышение качества продукции, работ и услуг;
- применение высокопроизводительных и современных машин и оборудования;
- повышение уровня механизации и автоматизации производства;
- использование энергосберегающих технологий;
- использование высокоэффективных материалов.

На практике существуют следующие методы сокращения расходов:

- применении закона Pareto;
- метод ABC (active base costing);
- метод Target-costing;
- метод Kaizen-costing.

Согласно закону Pareto, понимается определение и раскрытие более важных с экономической точки зрения статей расходов. Исходя из требований закона, для получения 80%-й эффективности нужно определить статьи расходов, имеющих основное преимущество в размере 20%. Таким образом, чтобы сэкономить расходы и получить прибыль, необходима оптимизация особо важных расходов и предотвращение их постоянного увеличения.

Метод ABC впервые был разработан Робертом Каплан и Уильямом Бернсом в конце 1980-х годов. Сначала этот метод служил сокращению материальных расходов и затрат по заработной плате путем повышения технологического развития и производительности на предприятиях. Но потом с помощью этого метода было использовано разделение накладных расходов на единицу каждой произведенной продукции. Объектом калькуляции и анализа этого метода являются продукты, процессы, клиенты (поставщики) и сегмент рынка. При этом методе расходы распределяются по статьям затрат процесса. В то же время этот метод играет важную роль в решении следующих вопросов:

- уменьшения расходов определения уровня реальных затрат и их оптимизации;
- распределение расходов по калькуляционным статьям позволяет определить нижний предел цены;
- определение стоимости операции.

Определение алгоритма себестоимости продукции по методу ABC состоит из следующих этапов:

I. Определение основных процессов, связанных с производством.

II. Определение для каждого процесса расходов и их носителей.

III. Применение ставки расходных носителей (cost driver) по виду продукции. Расходные носители (cost driver) – отражают измерение активности деятельности. Его расчет производится с помощью следующей формулы:

$$R_d = P / D$$

где R_d – ставка (степень) расходного носителя;
 P – объем затрат по процессу;
 D – расходные носители (число операций).

А сейчас обратим внимание на расчет себестоимости продукции с помощью этого метода. В нижеследующей таблице даны сведения о произведенной продукции (табл. 1).

Таблица 1

Расчет себестоимости производства фруктовых деревьев по обычному методу на предприятии А

Показатели	Яблоко	Груша	Алыча
Одноразовые расходы	9629	375	542
Заработная плата	6696	216	108
Накладные расходы	3619	116	58
Всего расходы	19944	707	708
Объем производства	2386	70	37
Себестоимость	8.36	10.10	19.14

В следующих таблицах приведены исходные значения и результаты расчетов степени расходного носителя (табл. 2 – 5).

Таблица 2

Расходные носители по каждому процессу с использованием метода ABC

Затраты по процессам	Расходные носители	Расходы по процессам (манат)
1	2	3
Перевозка товаров на склад	Количество перевозок	1092160.00
Перевозка товаров на продажу	Количество перевозок	123360.00
Перевозка работников на рабочее место	Количество перевозок	17000.00
Ремонт	Количество ремонтов	1518830.00

Продолж табл. 2

1	2	3
Износ	Количество использования	625368.00
Затраты электроэнергии на склад	Время хранения	408760.00
ВСЕГО		3785478.00

Таблица 3

Средние параметры процессов

Показатели	Яблоко	Груша	Алыча	Всего
Перевозка товаров на склад	1484	386	180	2050
Перевозка товаров на продажу	105	48	30	183
Перевозка работников на рабочее место	332	132	84	548
Ремонт	14	8	12	34
Износ	800	200	105	1105
Затраты электроэнергии на склад	100	53	19	172

Таблица 4

Расчет расчетных носителей по процессам

Показатели	Общий расход процесса, тыс манат	Количество параметров каждого вида	Расходный носитель, манат
Перевозка товаров на склад	1,092	2050	0.53
Перевозка товаров на продажу	123.36	183	0.67
Перевозка работников на рабочее место	17	548	0.03
Ремонт	1518.83	34	44.67
Износ	625.37	1105	0.57
Затраты электроэнергии на склад	408.76	172	2.38

$$Rd = 1092/2050 = 0.53 \text{ манат}$$

Таблица 5

Расчет себестоимости продукции по методу ABC

Показатели	1	2	3
Одноразовые расходы	9629	375	542
Заработная плата	6696	216	108
Накладные расходы			
Перевозка товаров на склад	790.62	205.65	95.90
Перевозка товаров на продажу	70.78	32.36	20.22
Перевозка работников на рабочее место	10.30	4.09	2.61
Ремонт	625.40	357.37	536.06
Износ	452.76	113.19	59.42
Всего расходы	237.65	125.96	45.15
Объем производства	18512.51	1429.61	1409.36
себестоимость	2386	70	37
Количество произведенной продукции	7.76	20.42	38.09

Как видно из таблицы, расчет себестоимости продукции по обычному методу и методом ABC метода в значительной степени отличаются друг от друга. Таким образом, меняя метод, удалось точно определить долю накладных расходов в каждой произведенной продукции. Также, зная долю накладных расходов в каждой продукции, становится возможным управлять этими расходами и предотвратить их рост. Анализируя таблицу, ясно видно, что основная доля расходов в процессе приходится на ремонт и перевозку продукции на склад. В этом случае, в результате применения новой техники и технологии возможно уменьшить эти расходы.

Используя данный метод, доказано, что управление накладными расходами является важным средством в принятии управленческих решений, а также в управлении производством и бизнес-процессами. На основе этого можно сделать вывод, что концепция ABC, позволяет дать информацию о потерях, в то же время помогает в принятии важных решений предприятиям, работающим в

условиях конкуренции.

Модель Target-costing появилась в 1965 году в Японии. Согласно данному методу себестоимость продукции формируется в зависимости от рыночной цены и прибыли. Основным показателем этого метода – это себестоимость и ее формула такова:

$$\text{Себестоимость} = \text{Цена} - \text{Прибыль.}$$

С помощью этой формулы предусматривается определение запасов сокращения расходов в виде следующих шагов:

- определяется целевая и затратная себестоимость одной продукции;
- сравнивается стоимость целевой и затратной себестоимости;
- проводится подготовка мероприятий по устранению различий.

Значение метода Kaizen-costing (kai-изменение, zen-хороший) сводится к движению к лучшему. Основная цель этого метода заключается в продвижении мелкими шагами и получении высокой прибыли при дешевой себестоимости. Этот метод в Японии является наиболее передовым понятием в системе управления и считается успешным ключом в конкуренции. Метод Kaizen-costing, в основном, используется в процессе осуществления мероприятий по снижению себестоимости производимой продукции на производственных предприятиях. В отличие от модели Target-costing, этот метод предполагает выявление и устранение ненужных расходов до того как продукт полностью готов. Например, фирма Toyota прежде, чем сдать производимые автомобили в эксплуатацию, проверяет уровень ущерба, который могут нанести окружающей среде отдельные движущиеся части автомобиля. Если выявляется какая-либо проблема, она устраняется и только потом автомобили выпускаются на продажу. В результате компания Toyota заранее определяет и устраняет проблемы, которые могут быть в будущем.

Выводы. Цена продукции коренным образом зависит от себестоимости. А именно, низкая себестоимость позволяет предприятию получить высокую прибыль. Поэтому эффективно используя вышеуказанные методы можно достигнуть снижения себестоимости. Используя вышеуказанные методы становится

возможным снизить и оптимизировать расходы и, следовательно, добиться высоких доходов.

Литература

1. Волков В.П., Ильин А.И., Станкевич В.И. и др. Экономика предприятия: учебное пособие / под общ ред. А.И. Ильина, В.П. Волкова. – М.: Новое знание, 2011. – 677 с.

2. Состав и учет затрат, включаемых в себестоимость: Во всех отраслях предпринимательской деятельности / под ред. Подобеда М.А. – М., 2010.

3. Воронина Л.И. Бухгалтерский учет: учебник / Л.И. Воронина. – М.: Альфа-М, НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 480 с.

4. Аббасов Г. Бухгалтерский учет: учебник для вузов / Г. Аббасов. – Баку, 2015.

5. Лысенко Д.В. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учебник для вузов / Д.В. Лысенко. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 320 с.

6. Абдукаримов И.Т. Финансово-экономический анализ хозяйственной деятельности коммерческих организаций (анализ деловой активности): учебное пособие / И.Т. Абдукаримов. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 320 с.

7. Крылов Э.И., Власова В.М. Анализ финансовых результатов предприятия: учебное пособие / Э.И. Крылов, В.М. Власова. – Санкт-Петербург, 2006.

8. Магмудов И.М., Зейналов Т.Ш., Исмаилов Н.М. Финансово анализ: учебное пособие для вузов. – Баку, 2010.

1. Volkov V.P., Yl'yn A.Y., Stankevych V.Y. y dr. Ekonomyka predpryyatuuya: uchebnoe posobyе / pod obshch red. A.Y. Yl'yna, V.P. Volkova. – M.: Novoe znanye, 2011. – 677 s.

2. Sostav y uchet zatrat, vkl'yuchaemykh v sebestoykost': Vo vsekhn otraslyakh predprynymatel'skoy deyatel'nosty / pod red. Podobeda M.A. – M., 2010.

3. Voronyna L.Y. Bukhhalterskiy uchet: uchebnyk / L.Y. Voronyna. – M.: Al'fa-M, NYTs YNFRA-M, 2013. – 480 s.

4. Abbasov H. Bukhhalterskiy uchet: uchebnyk dlya vuzov / H.

Abbasov. – Baku, 2015.

5. Лысенко D.V. Комплексный экономический анализ khozyaystvennoy deyatel'nosti: uchebnyk dlya vuzov / D.V. Лысенко. – М.: YNFRA-M, 2012. – 320 с.

6. Abdukarymov Y.T. Fynansovo-экономический анализ khozyaystvennoy deyatel'nosti kommercheskykh orhanyzatsyy (analiz delovoy aktyvnosti): uchebnoe posobyе / Y.T. Abdukarymov. – М.: NYTs YNFRA-M, 2013. – 320 с

7. Кғылов Э.Ү., Vlasova V.M. Analiz fynansovykh rezul'tatov predpryyatyya: uchebnoe posobyе / Э.Ү. Кғылов, V.M. Vlasova. – Sankt-Peterburh, 2006.

8. Mahmudov Y.M., Zeynalov T.Sh., Ysmaylov N.M. Fynansovo analiz: uchebnoe posobyе dlya vuzov. – Baku, 2010.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

20.06.2017

УДК 339.138

Ereshko Andrii, Kereksha Olga

ONLINE MARKETING RESEARCHES IN UKRAINE: TRENDS AND PERSPECTIVES

The article is devoted to the problem of marketing researches, their formation and modern tendencies in terms of information-technological revolution on the territory of Ukraine. Based on the analysis, generalization and systematization of scientific sources, the development of marketing research, as well as the prerequisites for the creation of directions for marketing research are highlighted. The article focuses on new technologies for conducting marketing research in the conditions of the Internet environment. Such type of marketing research as online research is considered and the main advantages of its implementation, as well as

further perspectives of the development of this marketing tool are given.

Key words: marketing, marketing research, management decisions, interviews, questionnaires.

Ерешко Андрій, Керекеша Ольга

МАРКЕТИНГОВІ ОНЛАЙН-ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено проблемі маркетингових досліджень, їх становленню та сучасним тенденціям в умовах інформаційно-технологічної революції на території України. На основі аналізу, узагальнення та систематизації наукових джерел освітлено розвитку маркетингових досліджень, а також передумови створення напрямків маркетингових досліджень. У статті особливу увагу приділено новим технологіям проведення маркетингових досліджень в умовах можливостей інтернет-середовища. Розглянуто такий вид маркетингових досліджень як онлайн-дослідження і наведені основні переваги їх використання, а також подальші перспективи розвитку даного маркетингового інструменту.

Ключові слова: маркетинг, маркетингові дослідження, управлінські рішення, інтерв'ю, анкетування.

Ерешко Андрей, Керекеша Ольга

МАРКЕТИНГОВЫЕ ОНЛАЙН-ИССЛЕДОВАНИЯ В УКРАИНЕ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Статья посвящена проблеме маркетинговых исследований, их становлению и современным тенденциям в условиях информационно-технологической революции на территории Украины. На основе анализа, обобщения и систематизации научных источников освещено развития маркетинговых исследований, а также предпосылки создания направлений маркетинговых исследований. В статье особое внимание уделено новым технологиям проведения маркетинговых исследований в условиях возможностей интернет-среды. Рассмотрен такой вид маркетинговых исследований как онлайн-исследования и приведены

основные преимущества их использования, а также дальнейшие перспективы развития данного маркетингового инструмента.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговые исследования, управленческие решения, интервью, анкетирование.

The problem statement. Modern virtual systems and gadgets have become so simple that even preschoolers use them easily. The availability of the Internet space has significantly expanded the audience of users. To maintain their demand, TV channels, radio, printed newspapers and magazines create websites where they share their materials. Otherwise, it is likely that no one will know about them. These are the current trends. Referring to them, we can state that the traditional approaches to marketing research have survived their demand. It is worth noting that the features of online marketing research can change from year to year. This is due to new products launching to markets, the decline in demand for specific categories of goods, which often cause changes in consumer behavior.

In the work, attention was paid to online marketing research in connection with the orientation of the society on the Internet and mobile space from the previously popular e-mail-exchange of information, presents the advantages of this type of research in comparison with the "traditional" types of marketing research, their status and prospects for further implementation in Ukraine.

The objectives of the article. The aim of the work is to study the main trends in the development of the online marketing research market in Ukraine.

Analysis of recent research and publications on the problem. In the current literature, most publications are devoted primarily to the operational level of the use of marketing research. The problem of marketing research involved such scientists as G. Carter, F. Kotler, N. Malhotra, S. Miller, R. Morris, A.L. Kistersky, A.I. Credisov, N.N. Mazurina, V.F. Onischenko, V.N. Parsyak, A.I. Rogach, K. Rogov, E. Romat, V.R. Sidenko and others.

Statement of the basic material of the study. The modern world industry of marketing research offers a variety of methodologies used to solve a variety of tasks. The use of innovations in the implementation of research technologies makes it possible to improve the efficiency of information collection, and to improve the quality of information necessary

for making informed decisions.

If we talk about replacing online interviews with representative interviews face-to-face or a representative online survey can only be arranged in the segment of youth in medium and large cities. In the next year or two, we propose that representative polls in the online mode can also be done in all the segment of the urban youth and in the middle-aged segment in medium and large cities.

However, the attraction of online technologies is that they, generally speaking, are not oriented to the population in general, but for active groups. The sense in the implementation of the above-mentioned research appears when it is necessary to study markets, the main consumers of which are technically advanced. [1, p.58-61].

For today in Ukraine already there are many markets where the arranging of quantitative online surveys are relevant. First, high penetration of the Internet (almost 60%) is among the solvent population with high and middle income (the level of average income is defined as a person without any problems buys clothes and can afford to buy expensive household appliances). Secondly, in medium and large cities there are many markets with a level of Internet penetration of buyers of 50% or higher - this is the same household appliances (50% -60% depending on the category), cars (almost 50%), banking services (About 50%), tourism services (about 55%), computers and accessories (about 70%), etc.

What are online tools? According to ESOMAR, these are studies with one of the following expected results:

- filling in the questionnaire on the researcher's server,
- uploading or receiving the questionnaire by mail, filling it, and then sending the completed questionnaire to the researcher,
- Online discussions,
- measuring the use of Internet resources through special software on the respondent's personal computer.

When implementing these opportunities, two fundamentally different approaches are used:

- Access-panel, which assumes constant cooperation with recruited respondents,
- One-off contacts with voluntary respondents.

In the access panel, the researcher recruits a significant number of Internet users, collecting socio-demographic data about them. Depending

on the tasks of the particular study and the target audience that needs to be studied, he invites the relevant part of the panel to take part in the survey (as a rule, respondents are paid for this). It is in attracting the right target for a specific study that there is a fundamental difference between the access panel and the usual one, whose task is to periodically poll the same (or partially rotated) respondents on a similar questionnaire, most often devoted to consumer demand. The results of a conventional panel are usually offered to all willing to pay for it.

The second approach - one-time contacts - is cheaper, since it does not involve rewards for respondents, and is faster, but less reliable. It leads to methodological difficulties - it is unknown who actually filled the questionnaire in - it is popular to distort data about yourself on the Internet, calling the gender and age incorrectly.

In fact, the same problem is also characteristic for access panels in case they are recruited online, that is, by establishing a recruiting contact directly on the Internet. In this case, the respondents' anonymity is preserved and does not allow removing its main socio-demographic characteristics. One of the ways to get around this difficulty is to dial the access panel through personal contacts (offline) with respondents, which will make it a more reliable platform for conducting online research.

Nowadays there is only one face-to-face access-recruiter is installed; nevertheless in the near future at least several similar solutions are expected.

In the last few years, online research has come first in the arsenal of methods used in developed countries. Thus, according to the latest ESOMAR report, online is confidently leading among quantitative methods, having secured a quarter of the world's research market, and twice ahead of the usual face-to-face interviews for Ukraine. Unfortunately, Ukraine contributed a very negligible part to this share. In comparison with Russia, online studies account about 7%, and in Poland 12% among all quantitative methods.

Already today, at the current level of Internet penetration in Ukraine, online technologies can effectively replace a number of classical tools for qualitative research in solving the following business problems: determining the optimal communication strategy, testing advertising, assessing the impact of price games, etc. [4, p.68].

At the same time, some online technologies allow the respondent

not only to express his opinion verbally or, for example, to describe the perception of the person tested, but also to connect nonverbal assessments. For example, using a click-test, he can specify a peculiar place on the advertising image; using 3D-design tools, to show his vision of the package effectively; considering a virtual showcase, to show his

We also want to mention that online research has many advantages over traditional offline surveys:

1. lower cost of online research due to the lack of need to pay for the work of interviewers and coders (the cost of recruiting in any case is less than the payment for a similar interview), which allows:

- reduce the cost of conducting interviews and, thus, make them more accessible to clients of marketing companies;
- Increase the profitability of research projects by reducing costs.

2. Higher speed of research than traditional surveys.

Practice shows that about 70 percent of respondents send answers in the first two or three days, 20 percent - until the end of the first week after receiving the questionnaire and only 10 percent respond in later terms.

In addition, the speed of the online survey is influenced positively by the fact that the digitization of questionnaires is not required. [2, p.76-78].

3. Ability to track research results in real time.

Through the web interface, you can control the number of successful interviews / quotas. An important feature is also the fact that with online research you can get answers to the most urgent questions until you get a complete final report.

5. Saving time for interviews.

With e-mail, you can quickly select the required number (or quota) of respondents. Thanks to the construction of logical "what-if" chains, the interviewee answers only questions addressed to his quota. It should also be noted that the speed of perception of visual information is higher than that of voice, so respondents get to the main idea more quickly and get less tired (which, of course, affects the quality of the interview). The Internet also avoids the errors that arise when transferring information from traditional questionnaires to a computer database.

6. Advanced media capabilities.

The Internet makes it possible to show the respondents images in

random order. The toolkit of marketers is expanding: through the Internet you can send the interviewees animation, audio and video files (presentations, commercials, etc.), which in most cases are not available in traditional quantitative surveys.

7. The ability to conduct quality surveys online: If we talk about the quantitative component of online technologies, it is obvious that only theoretical representation is seen as the only potential limitation of their application. Therefore, by international standards, this technique is considered representative in case of 50% penetration of the Internet among the target audience.

- The Internet allows to form focus groups from the representatives of hard-to-reach categories of respondents (for example, people with high incomes, owners of rare brands of cars, consumers of exotic food products, etc.);

- The moderator (interviewer) gets an opportunity to control the group dynamics of the focus group more effectively, minimizing the dominant position of any of the respondents;

- Western researchers note that in online surveys, respondents are liberated and more confident in answering questions and participating in discussions;

- the customer of the marketing research gets an opportunity to monitor the work of the focus group in real time and, if necessary, make corrections through the moderator (the interviewer).

8. Ability to prepare multiple questionnaires available to respondents.

The interface of the modern site allows creating multi-level questionnaires, which nevertheless are intuitively understandable to any respondent.

9. Increased anonymity of respondents.

The absence of any contact even with the distributors of the questionnaires allows respondents to feel at ease and be extremely frank at certain surveys (for example, about sexually transmitted diseases, contraceptive use, adultery, etc.).

10. Possibility of wider spatial coverage of respondents.

The World Wide Web helps to attract respondents from virtually any region of Ukraine with a fixed budget for marketing research. In addition, online polls give a chance to use feedback if necessary, which is

impossible or requires extra time in traditional surveys [3, p. 73; 5, p. 89].

11. More opportunities to motivate potential respondents to participate in surveys.

Online research usually suggests the possibility of getting a cash or clothing prize for participation in surveys.

The necessity in faster transition to online marketing research is confirmed by the fact that the level of response to offline surveys declines every year.

In comparison with the US, Internet users are three quarters of the adult population, while in Ukraine only a quarter. This means that in the United States, with the help of online, it is possible to study markets covering the entire population; in Ukraine, this format is will be possible only in the future.

According to the Ukrainian Marketing Association, the total volume of the marketing researches ordered in 2015 amounted about 767 million hryvnia (\$ 35.9 million, at an average rate of \$ 1 = 22 hryvnia during the year). In this case, the market volume in hryvnias increased by 51%, and in dollar terms it declined by 13%. Thus, in 2015, the market continued to decline (in dollar terms), that was firstly recorded in 2014. The total volume of the market fell to the level of 2006 indicators.

Despite the discrepancies, we can see a general trend: if the global market for market research is growing slowly, then in Ukraine it continues to fall. However, it should be noted, that the rate of decline is slowing down nowadays.

On a global scale, the largest market research market is the North American market with its markets in the US and Canada. This year, the US market research market showed an increase of 3%. Of course, we are most interested in comparing Ukraine with Europe and with the countries of the former socialist camp. Europe - the second largest market research market, which showed in 2015 an increase of 2.8%. At the same time, Britain, Germany and France regained the status of the largest markets in Europe. The total turnover of the market for marketing research is approximately \$ 16 billion.

Many marketers in their reports have indicated that local companies are beginning to take up more and more space in their orders. Orders from foreign (in this context - transnational corporations) account about 15% of the total turnover.

At the same time, there are countries where the current situation clearly reminds us of the situation in the early 2000s in Ukraine, when, in fact, foreign companies were the customers of research. For example, Vietnam showed that 75% of orders are orders of foreign companies, Nigeria - 70%, Bulgaria - 66%, Japan - 62%, Guatemala and Honduras - 60%. In countries such as Singapore, a relatively high proportion of subcontracts come from foreign research companies (48%), in Lithuania - 35%, in Denmark - 33%, Georgia - 30%, Hong Kong - 26%, Kenya and Nicaragua - 25 % [3, p. 47-49].

According to the Ukrainian Marketing Association, in Ukraine foreign companies (in this context - transnational corporations) form the lion's share of orders for marketing research. Their orders account for 71.6% of the market turnover in 2015. This is the average.

Relatively large research companies operating in Ukraine and entering the top five in terms of turnover, in their case, local customers provided 25-30% of the total order portfolio, for a number of medium-sized companies this figure rises to 50-60% (although there are medium-sized companies, which specialize exclusively in the performance of orders of transnational corporations). Only in the case of a number of small agencies (with a turnover of up to 500 thousand UAH per year), local customers provide 100% of their portfolio [7, p.121; 8, p.115].

18 research companies with an aggregate turnover of 533.3 million UAH provided the data on the distribution of orders for national and international projects. These companies for domestic projects (research within Ukraine) account for 478.2 million UAH. Orders (almost 90%), for orders within the framework of international projects - 55.2 million UAH. (Not more than 10% of all orders). The largest proportion of orders in international projects is occupied by medium-sized companies (in some cases - up to 20-25% of their orders). At the same time, there is only one medium-sized company that specializes almost exclusively (98%) on research in the framework of international projects.

Consumer goods continue to be the main market for marketing research. This is confirmed by the data of both the world research, according to which the clients of this market form 23% of all orders, and the UAM study, according to which in Ukraine this segment includes 32.3%. World research shows that food, beer, and the confectionery industry are the largest segment of fast food products (12% of 23%).

Medicines sold without prescriptions, perfumes and hygiene are also a big segment. The smallest share in this segment is occupied by such goods as Tobacco and cigarettes, but these goods still occupy a large share of the fast-food sector in countries such as Pakistan, Ukraine and Vietnam. According to the UMA research, tobacco products in Ukraine in this sector account for 20.6%.

If we look at the generalized data of world research, we can say that governments and non-profit organizations are becoming an increasingly important customer. The same trend shows researches in Ukraine. Government and non-profit organizations are increasingly becoming customers of marketing research.

Conclusions and recommendations for further research.

Analyzing the material presented, we can state that an effective online research is already under way in Ukraine. They can significantly expand the arsenal of quality methods nowadays. For the most interesting solvent target groups, representative quantitative online research is already possible. Online significantly enhances the researcher's ability to answer the questions posed. The widespread introduction of online tools in Ukraine is the prospect of the near future of the research market.

However, along with this, one can observe the price pressure, which has lowered the quality, usefulness and effectiveness of the research, as well as their effectiveness and necessity.

Literature

1. Анохин Е.В. История и организация рынка маркетинговых исследований / Е. В. Анохин // Экономика и предпринимательство. – 2015. – № 1. – С. 33-43.
2. Аакер Д., Кумар В., Дэй Дж. Маркетинговые исследования : пер. с англ. / под ред. С. Божук. 7-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 816 с.
3. Демків Я.В. Проблеми становлення та сучасного етапу розвитку маркетингу в Україні / Я.В. Демків // Матеріали Інтернет-конференції: Почасова економічна сфера: проблеми і перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1386/>.
4. Майовец Є.Н. Маркетинг: теорія і методологія: посібник / Є.Н. Майовець. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. – 450 с.

5. Малхотра Н. К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство / Н.К. Малхотра. М.: Уильямс, 2007. – 960 с.
6. Панкрухин А.П. Маркетинг: учебник / А. П. Панкрухин. М.: Omega-L, 2009. – 656 с.
7. Shabanova L.B. Management of competitiveness in automotive industry / L.B.Shabanova, L.N.Safiullin // International Business Management. – 2016. – Volume: 10, Issue:22. – С. 5223-5226.
8. Сотников Ю.М. Маркетинговый анализ с использованием пакета SPSS: Учебник / Ю.М. Сотников. – Одесса: Атланта, 2016. – 145 с.

1. Anokhyn E.V. Ystoryya y orhanyzatsyya rynku marketynhovyykh yssledovanyy / E. V. Anokhyn // Ekonomyyka y predprynimatel'stvo. – 2015. – # 1. – S. 33-43.

2. Aaker D., Kumar V., Дэй Dzh. Marketynhovyе yssledovanyya : per. s anhl. / pod red. S. Bozhuk. 7-e yzd. – SPb.: Pyter, 2004. – 816 s.

3. Demkiv Ya.V. Problemy stanovlennyya ta suchasnoho etapu rozvytku marketynhu v Ukrayini / Ya.V. Demkiv // Materialy Internet-konferentsiyi: Pochasova ekonomichna sfera: problemy i perspektyvy rozvytku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1386/>.

4. Mayovets Ye.N. Marketynh: teoriya y metodolohyya: posibnyk / Ye.N. Mayovets'. – L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, 2013. – 450 s.

5. Malkhotra N. K. Marketynhovyе yssledovanyya. Praktycheskoe rukovodstvo / N.K. Malkhotra. М.: Uyl'yams, 2007. – 960 s.

6. Pankrukhyn A.P. Marketynh: uchebnyk / A. P. Pankrukhyn. М.: Omega-L, 2009. – 656 с.

8. Sotnykov Yu.M. Marketynhovyy analyz s yspol'zovanyem paketa SPSS: Uchebnyk / Yu.M. Sotnykov. – Odessa: Atlanta, 2016. – 145 s.

***Рецензент:** Литовченко І.Л., д.е.н., професор, зав. каф. маркетингу Одеського національного економічного університету*

13.06.2017

BIG DATA IN E-COMMERCE

The article explores the new and innovative solutions of combining e-commerce and big data. It discovers issues which could exist in modern e-commerce firms and brings examples of companies which have already dealt with such problems. Important part of using cloud services for e-commerce firms is the big data analysis-related solutions they offer. Firms can apply these services to do clickstream analysis, real-time analytics, log analysis, predictive analytics etc. Besides, after appropriate big data analysis new correlations can be found which were unknown before. Each of above mentioned usages has real potential to bring electronic commerce sphere companies up and give them significant competitive advantages. Smart usage of big data could even register exponential growth of customers which will lead to more profit. So, the main idea of this article is to show that running business in cloud and using big data analytics tools would be good decision for e-commerce companies, and they'll be able to get big benefits from it.

Keywords: e-commerce, electronic commerce, big data, e-commerce tools, Google, Amazon.

Gevorgyan Levon

ВЕЛИКІ ДАНІ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

У статті розглядаються нові та інноваційні рішення з електронної комерції та обробки великих даних. Вона розкриває проблеми, які можуть існувати в сучасних фірмах електронної комерції, і наводить приклади компаній, які вже займалися такими проблемами. Важлива частина використання хмарних обчислень для фірм електронної комерції – це рішення, пов'язані з аналізом обробки великих даних, що пропонуються. Фірми можуть застосовувати ці послуги для аналізу маршруту переміщення користувача (clickstream analysis), аналітики в режимі реального часу, аналізу файлу реєстрації, прогнозної або передбачувальної аналітики тощо. Крім того, після

відповідного аналізу обробки великих обсягів даних можуть знайдені нові кореляції, які раніше були невідомі. Кожне з вищезазначених застосувань має реальний потенціал для розвитку компаній електронної комерції та надання їм значних конкурентних переваг. Розумне використання обробки великих даних може навіть відзначити експоненціальне зростання клієнтів, що призведе до збільшення прибутку. Отже, основна ідея цієї статті – показати, що запуск бізнесу в хмарних обчисленнях і використання інструментів аналізу обробки великих обсягів даних буде гарним рішенням для компаній електронної комерції, і з їх допомогою вони зможуть отримати великі вигоди.

Ключові слова: електронна комерція, великі дані, інструменти електронної комерції, Google, Amazon.

Геворгян Левон

БОЛЬШИЕ ДАННЫЕ В ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ

В статье рассматриваются новые и инновационные решения по электронной коммерции и обработки больших данных. Она раскрывает проблемы, которые могут существовать в современных фирмах электронной коммерции, и приводит примеры компаний, которые уже занимались такими проблемами. Важная часть использования облачных вычислений для фирм электронной коммерции – это решения связанные с анализом обработки больших данных, которые они предлагают. Фирмы могут применять эти услуги для анализа маршрута перемещения посетителя (clickstream analysis), аналитики в режиме реального времени, анализа файла регистрации, прогнозной или предсказательной аналитики и т. д. Кроме того, после соответствующего анализа обработки больших объемов данных могут быть найдены новые корреляции, которые ранее были неизвестны. Каждое из вышеупомянутых применений имеет реальный потенциал для развития компаний электронной коммерции и предоставления им значительных конкурентных преимуществ. Умное использование обработки больших данных может даже отметить экспоненциальный рост клиентов, что приведет к увеличению прибыли. Итак, основная идея этой статьи – показать, что запуск бизнеса в облачных

вычислениях и использование инструментов анализа обработки больших объемов данных будет хорошим решением для компаний электронной коммерции, и с их помощью они смогут получить большие выгоды.

Ключевые слова: электронная коммерция, большие данные, инструменты электронной коммерции, Google, Amazon.

Problem of research. E-commerce is a relatively new business direction which is used by more and more individuals and companies. On the other hand, big data collection and analysis have become a trend in recent years. So, the problem of the research is to discover how big data analysis tools can be used in e-commerce, how those can affect firms and which services can be used to get maximum benefits from big data analysis.

Analysis of the recent research and publications. The questions related to e-commerce, big data and their relationship are studied in the works by such scientists as Koirala, P., Kauffman, R. J., Srivastava, J., Vayghan, J., Johnson, J. E., Johnson, B. D., Hsinchun, C., Chiang, R. H. L., Storey, V. C., McAfee, A., Brynjolfsson, E., Davenport, T.H., Patil, D.J. and Barton, D., etc.

Unsolved part of general problem. For internet-based companies there are still remaining questions related how both new born and experienced e-commerce companies can maximize their revenue by using big data analysis without huge investments.

The aim of the article. To discover and bring up third-party companies which are specialized in providing big data collection and analysis tools, to show how other companies already have implemented and apply them, and to identify in which cases firms need to go in this direction.

The main results of the study. Purchasing goods and services is the part of people's everyday life. Nowadays there are several options to do that. People can buy things from shops, malls, supermarkets personally. This is the way they used to do it before the era of information technologies. Currently information technologies give both individuals and firms large opportunities in commerce sphere. With help of the Internet firms can suggest their products in any part of the world where people have access to the Internet. As a result, a new term was created – electronic commerce (e-commerce). There are different definitions of “e-commerce”:

- e-commerce is a type of business model, or a segment of a larger business model, that enables a firm or individual to conduct business over an electronic network, typically the internet [2].

- e-commerce supposes trading in goods and services through the electronic medium such as the internet, mobile or any other computer network. It involves the use of Information and Communication Technology (ICT) and Electronic Funds Transfer (EFT) in making commerce between subjects of commerce [3].

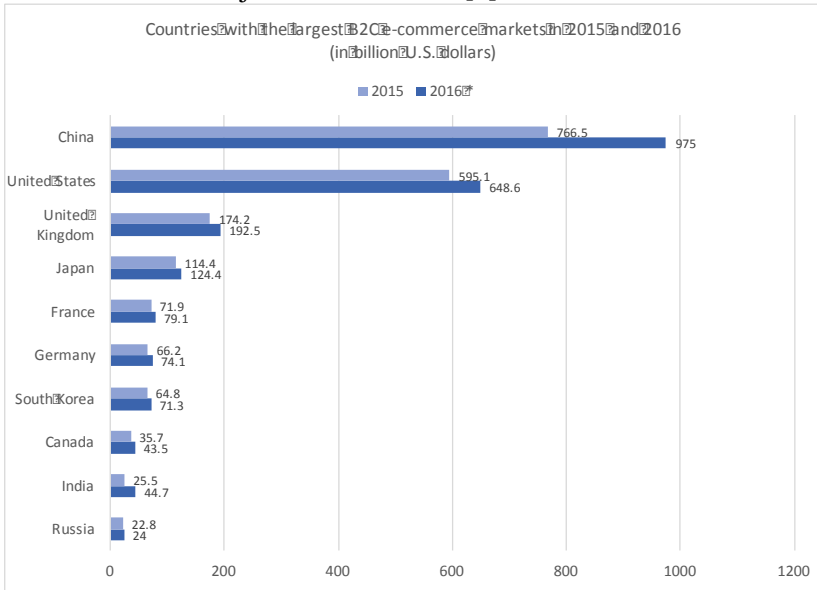


Figure 1: Countries with the largest B2C e-commerce markets in 2015 and 2016 [1]

There are following categories of e-commerce:

- B2B (Business to Business) — This involves companies doing business with each other.
- B2C (Business to Consumer) — B2C consists of businesses selling goods and services to individuals
- C2B (Consumer to Business) — In C2B e-commerce, consumers post a project with a set budget online, and companies bid on the project.
- C2C (Consumer to Consumer) — Individuals are online platforms to buy and sell good or services from each other [4].

E-commerce markets are growing fast. Due to Ecommerce Europe’s report (Figure 1) in 2015 the largest B2C e-commerce market was in China (766.5 billion US dollars). And in 2016 it would increase about 30% by reaching 975 billion US dollars. According to eMarketer’s forecasting (Figure 2) in 2018 e-commerce worldwide sales will reach to 2,536 billion US dollars. This means that e-commerce will involve more individuals and firms in upcoming years. All these developments will generate more data which need to be analyzed. Analyzing that data can allow merchants not only gain deeper insights into customer behavior and industry trends, but also let them make more accurate decisions to improve every aspect of the business - from marketing and advertising to merchandising, operations and customer retention.

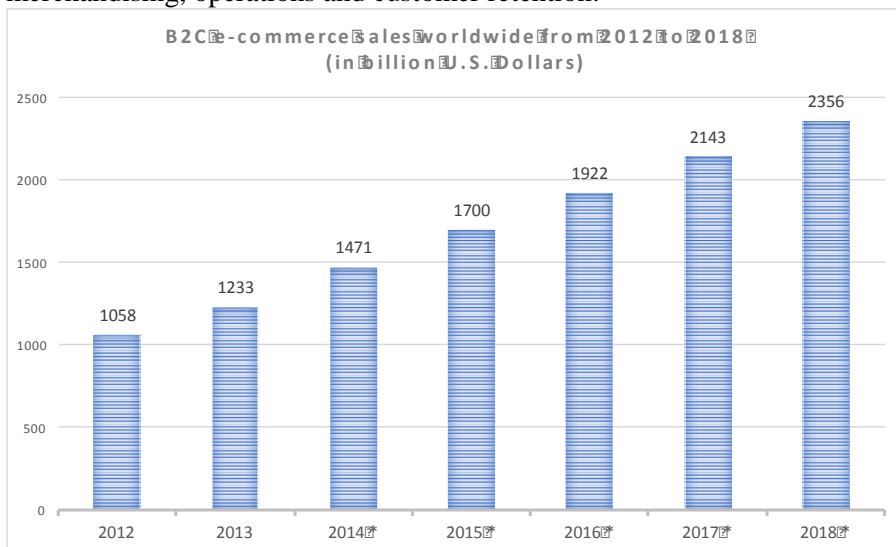


Figure 2: B2C e-commerce sales worldwide from 2012 to 2018 [10]

Researchers are using term “Big Data” for describing really large amount of data. Big Data usually is defined by 3Vs:

- Volume - Big data requires processing high volumes of low-density. In some organizations, this might be terabytes, for others it may be petabytes.

- Velocity - The fast rate at which data is received and perhaps acted upon.

- Variety - Type of data which is received from different sources. That can be structured (database), semi-structured (text, audio, video) and unstructured (raw data).

In other words, term “Big Data” refers to a large amount of data which is being generated quickly and can be in any digital form. Big Data analytics can give a large set of opportunities like Personalized Offers, having More Organized Data or making Data-Driven Decisions for e-commerce companies.

Big Data analytics requires many servers with huge storage which need to be maintained internally by the firms. That can be expensive for them. Thus, that is the primary reason many IT companies are suggesting Big Data Analyzing services (Google, Amazon, IBM, Oracle, SAS etc. [5]). These services include launching user-configurable servers with appropriate applications (like Hadoop) for Big Data analytics. E-commerce companies can use these services for:

- Clickstream Analysis
- Real-time Analytics
- Log Analysis
- Predictive Analytics etc.

Each of above mentioned analyzing is directly connected to Big Data analytics. For example, Razorfish, which is a digital marketing company [6], needed to analyze clickstreams of each visitor. They used Amazon Elastic MapReduce (EMR) service to be able to deal with such big data. A common issue for this company was customer segmentation which was related to gigantic click stream data sets. Building internal infrastructure to analyze these click stream datasets required more investments (specially for getting appropriate servers). Without the expensive computing resources, there was a risk of losing clients. So, it was urgent to implement customer segmentation algorithms in a way that could be applied and executed independently of the scale of the incoming data and supporting infrastructure. With the help of Amazon EMR Razorfish was able to gain the expected results [7].

Another example is related to Google’s BigQuery feature which is a part of Google Cloud Platform [8]. BigQuery is able to scan terabyte in seconds and petabyte in minutes and it gives ability to its customers easily scale their databases from gigabytes to petabytes. Zulily as an e-commerce company [9] uses big data and analytics to help drive business decisions.

This includes using data to connect customers to the most relevant products, giving opportunities to users to obtain and sell products via the site, getting complete visibility into customers' orders, monitoring and managing supply by thousands of vendors, and consolidating data from all marketing channels. Gathering such data and analyzing it would help them to make right decisions in real-time. Also, they from technical point of view they need an application which can be scalable. With the help of Google Cloud Platform's BigQuery service (it was combined with Compute Engine and Cloud Storage) Zulily was able to reach desired result including application scalability. They were able to integrate their applications with Google Cloud Platform in 6 months [8].

Thus, such approach can be used both in newly created and running e-commerce businesses. Above mentioned examples are just smart implementation of Big Data analysis. Thus, it does not matter in which state are the e-commerce companies (new or running), we suggest them to move their e-commerce sites on the top of such services like Google Cloud Platform or Amazon Web Services. These changes will allow them to start using the force of Big Data which will lead them to get more customers, more sales and more revenue.

Conclusion. In era we are living in, information technologies have become a part of our life. There are everywhere and commerce is just one of them. E-commerce sector in the world is growing yearly and the generated data is getting complex and too much to be handled by the firms themselves because of big costs of servers maintaining. And taking into consideration those factors we suggest to run their businesses in cloud. This will help them to be able to deal with things like clickstream or real-time analysis which will give the huge competitive advantages while making managerial decisions.

References

1. Ecommerce Europe, Global E-Commerce B2C Report, 2016 [Electronic resource] – Access mode: https://www.ecommercewiki.org/wikis/www.ecommercewiki.org/images/5/56/Global_B2C_Ecommerce_Report_2016.pdf
2. Investopedia - Sharper Insight. Smarter Investing. [Electronic resource] – Access mode: <http://www.investopedia.com>

3. EngineersGarage | Inspiring Creations [Electronic resource] – Access mode: <https://www.engineersgarage.com>
4. Business News Daily: Small Business Solutions & Inspiration [Electronic resource] – Access mode: <http://www.businessnewsdaily.com>
5. Predictive Analytics Today [Electronic resource] – Access mode: <http://www.predictiveanalyticstoday.com>
6. Razorfish: Here for tomorrow [Electronic resource] – Access mode: <https://www.razorfish.com>
7. Cloud Computing From Amazon - Start Building On AWS Today [Electronic resource] – Access mode: <https://aws.amazon.com>
8. google.com - Google Cloud Platform - Решения будущего [Electronic resource] – Access mode: <https://cloud.google.com>
9. zulily | something special every day [Electronic resource] – Access mode: <https://www.zulily.com>
10. Statista – The portal for statistics [Electronic resource] – Access mode: <https://www.statista.com>

Рецензент: Карпов В.А., к.е.н., профессор кафедры економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

20.06.2017

УДК 332.02

Hayrapetyan Grigor

THE PECULIARITIES OF THE AGRICULTURAL SECTOR'S DEVELOPMENT IN ARMENIA

In the article the main problems of the agricultural sectors' development in the RA are studied. The priority directions of the RA's state policy in the sphere of the agriculture's regulation and rural areas' development are characterized. The role of the agriculture in the RA's economic development is presented. As well the present conditions of the

RA's foreign trade of the agricultural productions are analyzed.

Keywords: agriculture, economic development, foreign trade, agriculture's regulation, agricultural sectors', Armenia.

Айрапетян Григор

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ВІРМЕНІЇ

В статті досліджені основні проблеми розвитку сільськогосподарського сектору, що існує в Республіці Вірменія. Охарактеризовані провідні напрямки державної політики в області регулювання сільського господарства та розвитку сільських районів. Висвітлена роль сільського господарства для економічного розвитку Вірменії. Проаналізовано сучасний стан зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією Республікою Вірменія.

Ключові слова: сільське господарство, економічний розвиток, зовнішня торгівля, сільські райони, аграрний сектор, Вірменія

Айрапетян Григор

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В АРМЕНИИ

В статье изучены основные проблемы развития сельскохозяйственного сектора в Республике Армения. Охарактеризованы основные направления государственной политики в области регулирования сельского хозяйства и развития сельских районов. Представлена роль сельского хозяйства в экономическом развитии Армении. Также проанализировано современное состояние внешней торговли сельскохозяйственной продукцией РА.

Ключевые слова: сельское хозяйство, экономическое развитие, внешняя торговля, сельские районы, аграрный сектор. Армения.

Introduction. Since the 1990's agriculture plays an important role in the RA's economy. For any country sustainable development of agriculture sector has strategic role in the provision of food security for its

population and serves as a source for expansion of exports in food and beverage products where Armenia has some comparative advantages. According to the “RA’s Sustainable Agricultural Development Strategy 2010-2020” the development of rural areas is a national priority. There are programs implementation of which will bring poverty reduction in rural areas, such as: Infrastructure development in rural areas, Development of rural production and markets, Provision of vocational and business training for existing businesses, Land consolidation and farm efficiency, including creation of agricultural cooperatives, Introduction of agricultural insurance [3].

In 1999 the government of the RA established Regional Agricultural Support Centers (Regional ASC) in all 10 marzes of Armenia. Regional ASCs provide consultancy, information and marketing support to individual farmers, agricultural producers and cooperatives, as well as practical support in organizing efficient production with the use of innovative technologies. These Centers are technically supported and coordinated by the Agriculture Support Republican Center which was established in 2002 by a RA government decision. The Agribusiness Teaching Center (ATC) plays a special role in preparing specialists who would meet today’s market economy challenges. The ATC was established in 2000 through the collaborative effort by the Armenian State Agrarian University, Texas A&M University and the U.S. Department of Agriculture. In 2005, the International Center for Agribusiness Research and Education (ICARE) was founded to manage the activities of the ATC. The other three components of ICARE are: Career Placement and Counseling Center involved in finding jobs for ATC and ASAU graduates; Teaching and Learning Excellence Center involved in reform of higher agricultural education; and Agribusiness Research and Outreach Center involved in research on different agribusiness topics and presenting their results at national and international meetings [9].

At the present development phase of the Armenian agrarian science, a key objective is to define the priority directions of the agrarian science and research taking into accounts the peculiarities of the Armenian agriculture, the existing resources, the research potential, nationwide goals of socio-economic development as well as the world experience of the agrarian science and its development trends. In Armenia, agricultural education is particularly weak and inefficient, it has no link to research and

science and it does not meet requirements of industry. Moreover, in agricultural sector the situation is the worst. Considering these and many other needs, the Ministry of Agriculture implements its own programs and seeks international assistance to address different issues. Donor organizations mainly supported rural credit markets development, establishment of institutions to support agriculture and government-funded activities. Among the main sponsors of these types of activities are the World Bank group, International Fund for Agricultural Development (IFAD), Food and Agriculture Organization (FAO), United States Agency for International Development (USAID) and EU Delegation to Armenia.

Main Part. Historically, Armenia's economy has been based on agricultural production, especially in fresh and processed vegetables and fruits. In Soviet times, the Country managed to internally satisfy milk and meat demand both for primary use and processing. Armenia was also well known for its leather and shoes production, the raw material of which was mainly supplied locally. Land reform was initiated in 1991, and by mid-1994 most of the agricultural land had been privatized. As a result, around 340,000 private farms were created, but with a lack of suitable machinery and equipment, water for irrigation and knowledge of good farming practices. On average, a private farm has 1.4 hectares of farmland, including 1.06 hectares of arable land [2]. Moreover almost 97% of agricultural output is produced by these farms [5]. The above mentioned land reform brought a lot of problems since the farming and marketing systems were structured to the standards of large agricultural enterprises. Like in many other countries in the region, there was a transfer of a substantial percentage of the non-agricultural labor force to agricultural activities, following the collapse of collective and state farming, land privatization, and formation of the small rural farms.

So since the land privatization Armenian agriculture faced scale effect problem in agriculture. That's why according to the RA's Sustainable Agricultural Development Strategy 2010-2020 land consolidation and farm efficiency, including creation of agricultural cooperatives in one of the priorities of agriculture development [7]. Agricultural cooperatives can have huge role in the RA's agricultural development. Despite the fact that cooperative development is a government priority, no law on rural cooperation exists to regulate the formation and functioning of farmer cooperatives. So the obstacles hindering the further development of

cooperatives in Armenia include the lack of comprehensive legislation for cooperatives. The existing legal framework in Armenia is poorly designed [11]. Till the 2015 there was not agricultural cooperative law in Armenia and farmer organizations are mainly regulated under and the “Law on Consumer Cooperatives” adopted in 1993 and requiring operation as a “non-commercial” enterprises with a minimum membership size of 30 persons (Article 2) [4]. Law of The Republic of Armenia About Agricultural Cooperatives was accepted by National Assembly of the Republic of Armenia on December 21, 2015.

Dependency on weather conditions, the absence of insurance and the low profitability of agricultural production increases the chances of failure and makes agricultural loans very risky, thus keeping interest rates high. Because of the high risk only a few banks and universal credit organizations provide loans for agriculture related activities. Agricultural loan interest rates in Armenia range between 8-22% and agricultural loan maturity can be up to 84 months, usually collateral is required.

Table 1

The role of the agricultural sector in the RA’s economy
(Source. WB World Development Indicators, 2017 March)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Share of agriculture, as a share of GDP (%)	20.9	20.5	20.3	18.4	18.9	19.2	22.8	20.1	20.7	20.4	19.3
Employment in agriculture (as a share of total employment, %)	46.2	46.2	36.5	44.2	39.5	38.6	36.9	37.3	36.3	35.9	35.3
Food export (as a share of total RA’s export, %)*	13.7	11.7	8.0	18.6	19.9	16.7	19.2	25.9	30.1	31.8	31.2
Food import (as a share of total RA’s import, %)	18.5	15.9	18.1	18.7	19.3	18.0	19.8	19.0	20.3	19.5	19.9

* Food comprises the commodities in SITC sections 0 (food and live animals), 1 (beverages and tobacco), and 4 (animal and vegetable oils and fats) and SITC division 22 (oil seeds, oil nuts, and oil kernels).

In order to promote agriculture development since 2011, soft loans are provided to farmers at an annual interest rate of 14%, and 4-6% of which is subsidized by the RA government (Since 2015 February taking

into account the importance of the program RA government stated 6% subsidy to all loans provided to farmers). The maximum size of these loans is 3 million AMD with 1-24 months maturity [1]. The value of subsidized interest rates for agricultural loans was 578 million AMD in 2012, and increased to 1 milliard 163 million AMD in 2015. Later in order to keep sustainable development of the agricultural sector in country in 2017 the RA government launched a new agricultural leasing program by which agricultural equipment will be leased by 9% annual interest rate with 3-10 years maturity while the 7% of which will be subsidized by the RA's government [10].

Since the 1990's share of agriculture in GDP significantly decreased (for example share of agriculture in GDP was about 42 percent in 1995) and starting from 2005 it is amounted about 20% of GDP (Table 1). Besides this during 2005 to 2015 employment in agriculture deceased about 10%. The main reason of this trend is the RA's economic recovery and structural changes in economy in favor of services sector. In 2015 share of agriculture was 19.3% of GDP, while the share of agriculture and food processing was about 25% of GDP.

Table 2

Total land area and agricultural lands by type in the RA, 1000 ha
(Source. National Statistical Service of RA // www.armstat.am)

	2011	2012	2013	2014	2015
Total land area	2 974.3	2 974.3	2 974.3	2 974.3	2 974.3
Agricultural land	2 077.0	2 052.4	2 051.0	2 049.4	2 045.7
Arable land	449.2	448.4	448.2	447.5	446.7
Pastures	1 067.2	1 056.3	1 055.3	1 054.2	1 051.3
Other agricultural land	560.6	547.7	547.5	547.7	547.7

From Table 2 it's clear that all agricultural land area pastures is almost 2.4 times more than arable land. Taking into account this we can state that in the RA there are more favorable conditions for developing animal husbandry sector. Meanwhile the real situation is rather deferent. Analyzing the data from Table 3 we observe that in the RA the plant growing is more developed agricultural sector. This is mainly due to the fact that the animal husbandry needs more capital investments than plant growing.

Table 3

Gross agricultural output by farms, billion AMD
(Source. National Statistical Service of RA // www.armstat.am)

	2011	2012	2013	2014	2015
Agriculture	795.0	841.5	919.1	993.5	1 001.2
Plant growing	465.1	516.0	572.8	605.7	605.8
Animal husbandry	329.9	325.5	346.3	387.8	395.4

In 2015 gross agricultural output of plant growing in the RA almost 50% more than animal husbandry. Analyzing the structure of the farms we can state that almost 97% of gross agricultural output comes to household plots and only 3% to commercial firms. Unlike the household plots in case of commercial firms we have different situation in gross agriculture output structure of plant growing and animal husbandry. Here in 2015 almost 92% of gross agriculture output comes to animal husbandry and only 8% to plant growing. So it's clear that during time in case of increasing commercial firms in agriculture sector the share of animal husbandry in gross agricultural output will increase.

Agriculture plays an important role in the trade balance of the RA. Armenia is a net importer and in 2015 total import was 2.2 times higher than total export. In case of agricultural products in 2015 trade balance negative as well but here import was 1.6 times higher than export [6]. In 2015 almost 31.2% of export comes to agricultural products and 19.9% of import comes to agricultural products.

Main industry that generates the highest revenues among agricultural production and processing is the manufacture of beverages. Sales of brandy, vodka and wine are contributing greatly to Armenia's trade balance and agriculture and food industry of GDP. Moreover, beverages industry is not limited to strong alcoholic beverages. Armenia has a long history of beer and non-alcoholic beverages production. Although export volumes of agriculture and food products are increasing, Armenia is still highly dependent on agriculture and food imports (Table 4).

In 2015 the decrease of the RA's agricultural export and import volumes are mainly the result of the sanctions against Russian economy. As a result of that sanctions Russian ruble was significantly devaluated which in turn negatively impacted alcoholic and non-alcoholic beverages export

from the RA to Russia. Due to fluctuations of local currency as a result of devaluation of Russian rubble, many Armenian exporters, especially alcoholic and non-alcoholic beverages producers traditionally depending on Russian market, had carried serious losses and difficulties.

Table 4

The RA's agricultural products foreign trade, thousand USD
(Source. National Statistical Service of RA // www.armstat.am)

	2012	2013	2014	2015
Agriculture Export, Total	322.1	414.6	426.2	409.4
Animals and products of animal origin	33.1	54.4	50.4	46.4
Products of vegetable origin	34.2	50.1	37.7	37.8
Fats and oils	0	0	0	0
Products of prepare food	254.8	310.1	338.1	325.2
Agriculture import, Total	810.6	845.7	810.3	658
Animals and products of animal origin	136.3	144.7	146.5	106.1
Products of vegetable origin	259	244.8	239.3	192.4
Fats and oils	59.6	60.5	54.7	44.7
Products of prepare food	355.7	395.7	369.8	314.8

Moreover due to market interdependence and further market liberalization, inadequate reaction on global dynamics can be fatal for growth and development in the RA's agricultural sector. For example since 2015 Russia began substituting imported products in response to the imposition of food embargoes by the USA and the EU. According to the policy adopted by Russian government toward promoting development of

agrarian sector, along with import substitution strategy announced and promoted by the president of the Russia [8]. It can pose long-term threat, since large share of Armenian agriculture and food production exports goes to Russia.

Conclusion. Armenian agriculture does not fully utilize its potential and currently has low levels of its productivity and competitiveness. Agriculture and rural development are the priorities for the RA and will continue to be in the mid-term perspectives. Rural development is one of the identified priorities for the RA, and given the importance and contribution of the agriculture and rural areas in the national population share, GDP and employment it is likely to stay as a priority. Besides these agriculture is the key link of the food industry value chain, which as we saw has good export potential. Next development of agriculture is very important for increase of productivity and creation of non agricultural jobs in rural areas, which in turn will bring to balanced regional development.

References

1. Appendix N1, RA government decision 2011 March N349. https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/2011/03/11_0349.pdf
2. Assessment of the Agriculture and Rural Development Sectors in the Eastern Partnership Countries: The Republic of Armenia, The EU's Neighborhood Programme, FAO, 2012
3. Country Report Armenia, International Center for Agribusiness Research and Education, March 2015
4. John Millns (2013) "Agriculture and Rural Cooperation Examples from Armenia, Georgia and Moldova", FAO Regional Office for Europe and Central Asia Policy Studies on Rural Transition No. 2013-2
5. National Statistical Service of RA, Foreign Trade of the Republic of Armenia, Statistical yearbook of Armenia, 2016, p.294.
6. National Statistical Service of RA, Foreign Trade of the Republic of Armenia, 2016, p40.
7. RA's Sustainable Agricultural Development Strategy 2010-2020, Government of Armenia, 2010
8. Russian Government's Decrees №2744-P 29.12.2015 and № 2781-p31.12.2015

9. Samvel Avetisyan (2010) “Agriculture and Food processing in Armenia”, USDA, CARD.

10. “SME Investments” Universal Credit Organization CJSC <http://smeinvest.am/am-news-76.html>

11. Suren Movsisyan (2013) “The Role of Cooperatives in the development of Agriculture in Armenia”, Asian Countries & EU (Worldwide case studies), ICD Research Paper.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

20.06.2017

УДК 330.322

Квасницька Раїса, Тарасюк Марія

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджено економічну сутність інвестиційного потенціалу підприємства. Охарактеризовано принципи, яких доцільно дотримуватись при формуванні інвестиційного потенціалу. Розглянуто варіанти та особливості формування інвестиційного потенціалу із врахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. З'ясовано, що інвестиційний потенціал є вирішальним у забезпеченні загального економічного розвитку підприємства та відіграє важливу роль у розвитку його потенційних можливостей щодо здійснення інвестиційної діяльності. Визначено сутність розвитку інвестиційного потенціалу підприємства. Виявлено, що успішний розвиток інвестиційного потенціалу підприємства залежить від багатьох критеріїв, а саме від: інвестиційної поведінки, інвестиційної активності, інноваційної активності та економічного зростання.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, формування інвестиційного потенціалу, зовнішні фактори, внутрішні фактори, розвиток інвестиційного потенціалу.

Квасницкая Раиса, Тарасюк Мария

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследовано экономическую сущность инвестиционного потенциала предприятия. Охарактеризованы принципы, которых следует придерживаться при формировании инвестиционного потенциала. Рассмотрены варианты и особенности формирования инвестиционного потенциала с учетом влияния внешних и внутренних факторов. Выяснено, что инвестиционный потенциал является решающим в обеспечении общего экономического развития предприятия и играет важную роль в развитии его потенциальных возможностей по осуществлению инвестиционной деятельности. Определена сущность развития инвестиционного потенциала предприятия. Выявлено, что развитие инвестиционного потенциала предприятия зависит от многих критериев, а именно от: инвестиционного поведения, инвестиционной активности, инновационной активности и экономического роста.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, формирование инвестиционного потенциала, внешние факторы, внутренние факторы, развитие инвестиционного потенциала.

Kvasnitska Raisa, Tarasiuk Mariia

CONCEPTUAL BASIS FORMATION AND DEVELOPMENT INVESTMENT POTENTIAL OF ENTERPRISE

In the article investigated the economic essence investment potential of the enterprise. Described the principles which should be adhered when forming the investment potential. Considered the variants and features formation of investment potential into account the influence of

external and internal factors. It was found out that the investment potential is decisive in ensuring the overall economic development of the enterprise and plays an important role in developing its potential for investment activities. It was defined the essence development of the investment potential of the enterprise. It was revealed that the development of the investment potential of the enterprise depends on many criteria, namely: investment behavior, investment activity, innovation activity and economic growth.

Keywords: investment potential, formation of investment potential, external factors, internal factors, development of investment potential.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний кризовий стан економіки України призвів до погіршення фінансового забезпечення діяльності вітчизняних підприємств. Інвестування уможливорює повернення її стабільності та подальший розвиток економіки. Водночас, необхідно зауважити, що інвестиційна діяльність підприємства є важливим джерелом його ефективного функціонування. Адже, інвестиційний процес сприяє зміцненню конкурентних позицій підприємства, дозволяє розкрити його інвестиційний потенціал та сформувати сприятливий інвестиційний клімат. Тому, на наш погляд, варто дослідити особливості формування та розвитку інвестиційного потенціалу підприємства за сучасних умов господарювання, адже він має величезне значення, як для самого підприємства, так і для економіки країни загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти формування та розвитку інвестиційного потенціалу досліджувались як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-економістами, серед яких: В.М. Аньшина, І.О. Бланк, Р.М. Бойчук, О.М. Вовк, М.А. Вознюк, А.І. Єгоров, Ю.В. Литюга, Є.В. Лапін, У.Ф. Шарп та ін. Але незважаючи на значну вагомість наукових доробок, безпосередньо пов'язаних з інвестиційним потенціалом, питання його формування та розвитку все ж залишаються недостатньо вивченими.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є дослідження принципів, факторів та варіантів формування інвестиційного потенціалу підприємства, а також обґрунтування особливостей його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційний потенціал є багатограним поняттям, яке нами розглядається як система взаємопов'язаних елементів, що включає можливості інвестиційного розвитку підприємства, які реалізуються через інвестиційні ресурси та здатності до ефективного їх використання з метою здійснення інвестиційної діяльності задля одержання прибутку та/або досягнення соціального ефекту.

Формування інвестиційного потенціалу підприємства є складним динамічним процесом, орієнтованим на максимальну взаємодію із зовнішнім та внутрішнім середовищем. Процес формування інвестиційного потенціалу є одним із напрямів інвестиційної стратегії підприємства, який передбачає створення й організацію системи ресурсів, можливостей і компетенцій таким чином, щоб результат їхньої взаємодії був чинником успіху в досягненні стратегічних, тактичних і поточних цілей діяльності підприємства.

При формуванні інвестиційного потенціалу доцільним є дотримання певних принципів, основними з яких, на наш погляд є такі:

- системності – процес формування повинен бути заснований з урахуванням того, що потенціал є складною схоластичною системою;
- узгодженості – визначає необхідність взаємопов'язувати окремі етапи процесу формування інвестиційного потенціалу;
- всебічності – у повній мірі мають бути враховані різні аспекти формування інвестиційного потенціалу;
- гнучкості інвестиційного потенціалу до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі;
- оперативності реагування на зміни внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на процес формування інвестиційного потенціалу підприємства;
- цілеспрямованості, який передбачає, що процес формування інвестиційного потенціалу повинен здійснюватися відповідно до визначених цілей та завдань.

Зауважимо, що формування потенціалу та його розвиток — основне завдання підприємства, тому важливо визначити, які саме фактори обумовлюють розвиток його елементів і впливають на їхню збалансованість та ефективність взаємодії. З метою передбачення,

прогнозування, контролю, згладжування та запобігання негативним факторним проявам, а також стимулювання, створення, підтримки, посилення позитивного факторного впливу на формування та розвиток інвестиційного потенціалу, необхідним є чітке визначення факторів. Дослідження уявлень вчених-економістів про сутність інвестиційного потенціалу підтвердило, що не існує єдиного переліку факторів, які здійснюють певний вплив на його формування та розвиток. Сьогодні науковцями висувається кілька основних ознак ранжування факторів, від яких залежить рівень потенціалу загалом:

а) за місцем виникнення:

- зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) фактори [9, с.60; 10; 11, с.117; 12, с.41];

- фактори мікросередовища (внутрішні складові) та макросередовища (зовнішні складові) [13, с.41];

б) за якісними характеристиками їх впливу: фактори-стимулятори та дестимулятори [13, с.41; 14, с.43].

Представлене розмежування факторів за місцем виникнення, за своєю суттю відображає саме їх поділ щодо зовнішнього та внутрішнього впливу на інвестиційний потенціал, який означено авторами різними назвами — екзогенні та ендогенні, зовнішні та внутрішні складові тощо. Для узагальнення назв груп факторів, які поділяються за джерелами виникнення, пропонуємо виокремити саме фактори впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ. Таке виокремлення груп факторів є логічним, оскільки, для визначення рівня якості формування та розвитку інвестиційного потенціалу потрібно враховувати не лише внутрішні процеси, що здійснюються в межах окремого підприємства, а й зміни, які пов'язані із зовнішнім середовищем його функціонування. Оскільки суб'єкти ринкових відносин і зовнішні чинники впливають на підприємство поза зоною безпосереднього впливу самого підприємства, то їх прийнято називати зовнішніми щодо підприємства або зовнішнім середовищем підприємства. Таким чином, зовнішнє середовище підприємства є сукупністю суб'єктів і чинників, які діють за межами підприємства. Зовнішнє середовище підприємства, як правило, не піддається прямому контролю. Найбільше, що можуть зробити фахівці підприємства, – вплинути на деякі його елементи. Чинники, які є для одного підприємства економічною загрозою, для іншого можуть стати

можливостями для зростання. Внутрішнє середовище охоплює фактори, що контролюються носієм інвестиційного потенціалу (підприємством). Загальними характеристиками як зовнішнього, так і внутрішнього середовищ є:

- взаємозв'язок факторів та їх взаємозалежність, тобто рівень впливу одного фактору на інші;
- складність, тобто кількість і різноманітність факторів, що значно впливають на інвестиційний потенціал;
- динамізм, тобто відносна зміна середовища; невизначеність, тобто обмеженість інформації про середовище і відносна впевненість у її точності та інші.

Отже, фактори зовнішнього середовища виникають за межами окремого підприємства та залежать від державної політики в тій чи іншій сфері, від кон'юнктури фінансового ринку, стану економіки країни, галузі, до якої належить підприємство тощо.

На основі наявних напрацювань вчених-економістів щодо виокремлення факторів впливу на інвестиційний потенціал та ефективність його формування та розвитку та власного бачення їх групування, до зовнішніх факторів відносяться такі їх групи:

- політичні фактори: стабільність політичної ситуації в державі, сприяння держави створенню сприятливого інвестиційного середовища (клімату) як на загальнодержавному та галузевому рівнях, так і на рівні окремих підприємств тощо;
- правові фактори: законодавча база, що регламентує інвестиційні процеси в державі, її стабільність, прозорість та відповідність міжнародним нормам права, узгодженість (протиріччя) законодавчо-нормативних актів, чіткість механізмів виконання чинних законів, рівень корупції, бюрократизації тощо;
- економічні фактори: стан економіки, державна податкова політика, інвестиційний клімат у державі; рівень інфляції, конвертованість національної валюти та стабільність її курсу, регулювання валютного курсу, міжнародні економічні відносини, наявність платоспроможного попиту та заощаджень у населення тощо;
- соціально-культурні фактори: рівень соціального напруження в державі, диференціація доходів населення, середній рівень заробітної плати в державі; рівень безробіття, культурні традиції, національні звичаї, менталітет населення держави.

Існування певних організаційно-економічних особливостей функціонування підприємств визначає перелік внутрішніх факторів впливу на процес формування інвестиційного потенціалу, які включають:

- стратегію підприємства, для реалізації якої необхідні досвід і навички менеджерів, сформовані принципи організації та ведення бізнесу, моральні цінності керівників та загальноприйняті на підприємстві цінності та культура;

- дохідність, платоспроможність та фінансова стійкість підприємства;

- інвестиційну активність та інвестиційна привабливість, підприємства в очах потенційних інвесторів;

- технологію та затратність виробництва, а також рівень оновлення, розширення та модернізації матеріально-технічної бази;

- наявність доцільних інвестиційних пропозицій, що відносяться до конкретного інвестиційного проекту;

- закупівельну політику щодо формування товарних ресурсів, товарних запасів, надходження сировини та матеріалів для планомірного розвитку виробничих потужностей і мережі збуту;

- наявність достатніх ресурсів (людських, інтелектуальних, матеріальних) для планомірного розвитку виробничих потужностей і мережі збуту;

- швидкість обороту капіталу та поповнення власних оборотних коштів.

Формування інвестиційного потенціалу є закономірним явищем. Відповідно до співвідношення факторів з обох груп потенційні інвестори приймають рішення щодо доцільності інвестування, а підприємство обирає інвестиційну стратегію.

Розглянемо можливі варіанти формування інвестиційного потенціалу за різного співвідношення факторів впливу на нього:

а) домінування внутрішніх негативних чинників, в той час як зовнішні є сприятливими. При цьому реалізацію інвестиційного потенціалу можливо здійснити шляхом оптимізації бізнесу підприємства, що не залежить від зовнішньої кон'юнктури. Для такої ситуації характерними є сприятливий інвестиційний клімат в країні, досить швидка реалізація інвестиційних можливостей та помірність інвестиційного потенціалу;

б) переважають зовнішні негативні фактори, а внутрішні є сприятливими. Реалізація інвестиційного потенціалу полягає в поліпшенні інвестиційного клімату, хоча інвестиції досить ризиковані. Інвестиційний потенціал при цьому може досягти значного розміру, але тільки якщо несприятливі зовнішні фактори будуть зберігатися протягом тривалого часу. Очевидні переваги мають інвестори, пристосовані до таких умов господарювання та мають режим найбільшого сприяння від державних органів;

в) негативні внутрішні та несприятливі зовнішні чинники. У цьому випадку інвестиційний потенціал може досягти великих показників, але капіталовкладення при цьому вкрай ризиковані, але вкрай ризикованим є вкладання капіталу, оскільки контрагенти будуть намагатись утримуватися від інвестування [1, с.85].

Загальний розвиток підприємства не можливий без розвитку його інвестиційного потенціалу, що забезпечується завдяки процесу постійного кругообігу інвестицій. Від початку до закінчення інвестиційного циклу різні його складові перетворюються одна в одну, в результаті чого інвестиційний потенціал або зростає або зменшується.

Тому, насамперед, для дослідження сутності розвитку інвестиційного потенціалу підприємства, важливим є визначення базисних характеристик таких понять, як “розвиток” та “розвиток підприємства”. Поняття розвитку розглядалось ще Аристотилем, який розумів його, як певний принцип, згідно з яким сутність явища є елементом, що є необхідним в системі цілого [2, с.28].

В Академічному тлумачному словнику української мови поняття розвитку трактується як процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [3]. Таке тлумачення поняття розвитку виключає, що система може змінюватися за спадним вектором або ж залишатися в нейтральному стані, що, на наш погляд, звужує змістовну характеристику цієї дефініції.

На думку О.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухіна, розвиток — це рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також ріст і розширення [4, с.11]. Зауважимо, що автори, ототожнюють розвиток з еволюцією, поліпшенням,

удосконалюванням, прогресом, ростом та розширенням, однак зазначені категорії можуть характеризувати лише окремі види й типи розвитку, тому що навіть при наявності зазначених вище властивостей розвитку, їхній зміст вказує на те, що зміна якісного стану системи, яка вважається розвитком, завжди відбувається за висхідною траєкторією.

Таким чином, розвиток для підприємств розглядають, з одного боку, як такий тип змін, що підвищує ступінь організованості системи, а з іншого — як виділену у складі підприємства систему, в якій об'єднані інноваційні процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також контури її управління на основі зворотних зв'язків, у яких розв'язуються задачі стратегічного й тактичного управління, запускаються механізми самоорганізації оперативного управління розвитком [5, с.100]. Аналіз різних точок зору щодо сутності категорії “розвиток підприємства” дозволив нам виокремити дві групи поглядів на економічний контекст цього поняття:

- розвиток підприємства як певний процес, що призводить до покращення діяльності підприємства, тобто підняття підприємства на вищий рівень та прогресивний стан, у порівнянні з попереднім [15, 16];

- розвиток підприємства як сукупність змін, що призводять до зміни підприємством свого якісного стану під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища [6, 7].

Враховуючи вище викладене ми вважаємо, що розвиток інвестиційного потенціалу підприємства варто розглядати як складний процес, що реалізується через ефективне використання інвестиційних ресурсів, можливостей та здатностей підприємства з метою одержання прибутку та/або досягнення соціального ефекту. Зауважимо, що розвиток інвестиційного потенціалу підприємства відображає не тільки його поточний стан, а й перспективи розвитку підприємства з урахуванням впливу на нього можливостей зовнішнього середовища, ризику та загрози інфляції.

Успішний розвиток інвестиційного потенціалу залежить від багатьох критеріїв, а саме від:

- інвестиційної поведінки (що опосередковує вибір інвестиційних проєктів, характер і ризик прийняття інвестиційних рішень);

- інвестиційної активності (яка дозволяє кількісно оцінити споживання інвестиційного потенціалу в основний та оборотний капітал у розрахунку на одного працівника і загальних витрат на виробництво);

- інноваційної активності (визначається через реалізацію інноваційної продукції);

- економічного зростання (відображає кількісну зміну значень модифікованої рентабельності інвестиційних ресурсів, фінансової рентабельності, чистого приведенного доходу, вартості підприємства, економічної доданої вартості, рівня капіталізації підприємства) [8].

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження нами було визначено, що процес формування інвестиційного потенціалу повинен здійснюватись з урахуванням певних принципів, а саме: системності, узгодженості, всебічності, гнучкості, оперативності цілеспрямованості. На формування та розвиток інвестиційного потенціалу впливають зовнішні та внутрішні фактори, що зумовлені станом і характеристиками мікро-, а також макросередовища, в якому функціонує підприємство. За різного співвідношення факторів впливу на інвестиційний потенціал виокремлюється три варіанти його формування. За першого відбувається домінування внутрішніх негативних чинників, в той час як зовнішні є сприятливими. При другому варіанті переважають зовнішні негативні фактори, а внутрішні є сприятливими. У третьому варіанті негативні внутрішні та несприятливі зовнішні чинники.

Враховуючи безперервний процес змін динамічного середовища, необхідно виявляти нові фактори впливу на формування та розвиток інвестиційного потенціалу, розробляти дієві моделі та стратегії розвитку інвестиційного потенціалу підприємства з урахуванням теоретичних положень і прикладних рекомендацій сучасних досліджень науковців, на що й будуть спрямовані наші подальші дослідження.

Література

1. Заїка С.О. Інвестиційний потенціал підприємства та варіанти його формування / С.О. Заїка // Науковий вісник Херсонського

державного університету. – 2015. – № 13, Ч.2 . – С. 84-86.

2. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. – 3-е изд. – М.: ЧеРо, 2005. – 192 с.

3. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/rozvytok/>

4. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление : учебник [для студ. ВУЗов] / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – М. : Изд-во “ОМЕГА-Л”, 2006. – 464 с.

5. Пашенко О.П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О.П. Пашенко // Вісник Хмельницького національного університету. – Сер.: Економічні науки. – 2011. – № 2, т. 2. – С. 99-103.

6. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування / Р.О. Побережний // Вісник національного технічного університету “ХПІ”. – Харків, 2012. – №13. – С. 90-100.

7. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття “розвиток підприємства”. / С.П. Дунда // Проблеми підвищення інфраструктури : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 32. – С. 70-75.

8. Литюга Ю.В. Розвиток інвестиційного потенціалу підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20328/1/72-354-358.pdf>

9. Бормотова М.В. Принципи та фактори формування і використання інвестиційного потенціалу підприємства [Текст] / М.В. Бормотова, Б.А. Москаленко, Є.В. Сухоробрий // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – №45. – С. 59-63.

10. Роєнко В.В. Фактори, що визначають процес формування та використання інвестиційного потенціалу страхових компаній [Електронний ресурс] / В.В. Роєнко. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10229/2/Roienko.pdf>

11. Ткаченко Н.В. Формування інвестиційного потенціалу комерційних банків [Текст] / Н.В. Ткаченко // Чернігівський науковий часопис. – Серія 1. Економіка і управління. – 2012. – № 1 (3). – С.114-119.

12. Фінансові інвестиції банків: навч. посібник [Текст] / за ред. Б.І. Пшика. – К.: УБС НБУ, 2008. – 194 с.

13. Маслак О.І. Особливості формування економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань [Текст] / О.І. Маслак, Л.А. Квятковська, О.О. Безручко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 36-46.

14. Вовк В.Я. Забезпечення фінансової стійкості банківської системи в умовах кризи [Текст] / В.Я. Вовк, Ю.В. Дмитрик // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції – 2011. – №2. – С. 41-44.

15. Базилевич Л.А. Автоматизация организационного проектирования / Л.А. Базилевич. – Львов: Машиностроение, 1989. – 176 с.

16. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О.В. Раєвнева. – Харків, 2006. – 496 с.

1. Zayika S.O. Investytsiynyy potentsial pidpryyemstva ta varyanty yoho formuvannya / S.O. Zayika // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. – 2015. – # 13, Ch.2 . – S. 84-86.

2. Losev A.F. Ystoryya antychnoy fylosofyy v konspektnom yzlozhenyy. – 3-e yzd. – M.: CheRo, 2005. – 192 s.

3. Slovnyk ukrayins'koyi movy: v 11 t. / [red. koleh. I.K. Bilodid (holova) ta in.]. – K.: Naukova dumka, 1970. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sum.in.ua/s/rozvytok/>

4. Haponenko A.L. Stratehicheskoe upravlenye : uchebnyk [dlya stud. VUZov] / A.L. Haponenko, A.P. Pankrukhnyn. – M. : Yzd-vo “ОМЕГА-L”, 2006. – 464 s.

5. Pashchenko O.P. Stratehichne upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva / O.P. Pashchenko // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – Ser.: Ekonomichni nauky. – 2011. – # 2, t. 2. – S. 99-103.

6. Poberezhnyy R.O. Osnovni napryamky rozvytku pidpryyemstv mashynobuduvannya / R.O. Poberezhnyy // Visnyk natsional'noho tekhnichnoho universytetu “KhPI”. – Kharkiv, 2012. – #13. – S. 90-100.

7. Dunda S.P. Teoretychni pidkhody do vyznachennya ponyattya “rozvytok pidpryyemstva”. / S.P. Dunda // Problemy pidvyshchennya infrastruktury : zb. nauk. pr. – 2011. – Vyp. 32. – S. 70-75.

8. Lytyuha Yu.V. Rozvytok investytsiynoho potentsialu pidpryyemstva [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20328/1/72-354-358.pdf>

9. Bormotova M.V. Pryntsypy ta faktory formuvannya i vykorystannya investytsiynoho potentsialu pidpryyemstva [Tekst] / M.V. Bormotova, B.A. Moskalenko, Ye.V. Sukhorebryy // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2014. – #45. – S. 59-63.

10. Royenko V.V. Faktory, shcho vyznachayut' protses formuvannya ta vykorystannya investytsiynoho potentsialu strakhovykh kompaniy [Elektronnyy resurs] / V.V. Royenko. – Rezhym dostupu : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10229/2/Roienko.pdf>

11. Tkachenko N.V. Formuvannya investytsiynoho potentsialu komertsyinykh bankiv [Tekst] / N.V. Tkachenko // Chernihivs'kyi naukovyy chasopys. – Seriya 1. Ekonomika i upravlinnya. – 2012. – # 1 (3). – S.114-119.

12. Finansovi investytsiyi bankiv: navch. posibnyk [Tekst] / za red. B.I. Pshyka. – K.: UBS NBU, 2008. – 194 s.

13. Maslak O.I. Osoblyvosti formuvannya ekonomichnoho potentsialu pidpryyemstva v umovakh tsyklichnykh kolyvan' [Tekst] / O.I. Maslak, L.A. Kvyatkovs'ka, O.O. Bezruchko // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2012. – # 9. – S. 36-46.

14. Vovk V.Ya. Zabezpechennya finansovoyi stiykosti bankivs'koyi systemy v umovakh kryzy [Tekst] / V.Ya. Vovk, Yu.V. Dmytryk // Naukovyy visnyk: Finansy, banky, investytsiyi – 2011. – #2. – S. 41-44.

15. Bazylevych L.A. Avtomatyzatsyya orhanyzatsyionnoho proektyrovannya / L.A. Bazylevych. – L'vov: Mashynostroenye, 1989. – 176 s.

16. Rayevnyeva O.V. Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli :monohrafiya / O.V. Rayevnyeva. – Kharkiv, 2006. – 496 s.

***Рецензент:** Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи, Одеський національний економічний університет*

20.06.2017

СУБ'ЄКТ БІЗНЕСУ - ЯК ОСЕРЕДОК ФОРМУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ

В даній статті розглядається діяльність підприємства, націленого на позитивний результат, яка повинна бути обґрунтована починаючи від визначення стратегії, організації структури, інформаційного забезпечення. Успішна реалізація стратегії може відбуватися завдяки придбанню, перетворенню і використанню ресурсів, підбору персоналу і управління ним, наявності виробництва та продажу. Тому рухаючись в напрямку до результативності на підприємстві перш за все формується система ефективного управління результативністю, яка максимально повинна забезпечити виконання стратегії керівника чи власника. Підприємство є механізмом, який перетворює стратегію власника і керівництва в гроші, а гроші є кінцевою метою діяльності підприємства. Реалізувати стратегію підприємства можна лише завдяки досконалій, надійній і повній інформаційній підтримці, яку формує обліково-аналітична система.

Ключові слова: підприємство, стратегія, прибуток, гроші, фінансовий результат, ефективність, діяльність, ресурси, бізнес.

Кулинич Мирослава

СУБЪЕКТ БИЗНЕСА - КАК ЯЧЕЙКА ФОРМИРОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ ИХ ДОСТИЖЕНИЯ

В данной статье рассматривается деятельность предприятия, нацеленного на положительный результат, которая должна быть обоснована начиная от определения стратегии, организации структуры, информационного обеспечения. Успешная реализация стратегии может происходить благодаря приобретению, преобразованию и использованию ресурсов, подбора персонала и управления им, наличию производства и продажи. Поэтому двигаясь

по направлению к результативности на предприятии прежде всего формируется система эффективного управления результативностью, которая максимально должна обеспечить выполнение стратегии руководителя или владельца. Предприятие является механизмом, который превращает стратегию владельца и руководства в деньги, а деньги является конечной целью деятельности предприятия. Реализовать стратегию предприятия можно только благодаря совершенной, надежной и полной информационной поддержке, которую формирует учетно-аналитическая система.

Ключевые слова: предприятие, стратегия, прибыль, деньги, финансовый результат, эффективность, деятельность, ресурсы, бизнес.

Kulynych Myroslava

BUSINESS SUBJECT – AS A CENTER OF AN ACTIVITY RESULTS FORMATION AND THE REASONING OF THE NEED FOR THEIR ACHIEVING

This article examines the activities of an enterprise aimed at a positive result, which should be substantiated from the defining of strategy, structure organization, information provision. Successful implementation of the strategy can be achieved through the acquisition, transformation and use of resources, recruitment and management, availability of production and sales. Therefore, moving towards efficiency in the enterprise is first of all formed an effective system of performance management, which should maximally ensure implementation of the strategy of the head or owner. An enterprise is a mechanism that transforms the owner's and management's strategy into money, and money is the ultimate goal of an enterprise. Implementation of the enterprise strategy can only be achieved through the perfect, reliable and complete information support, which is formed the accounting and analytical system.

Keywords: enterprise, strategy, profit, money, financial result, efficiency, activity, resources, business.

Постановка проблеми. Загальноприйнятою метою бізнесу в сучасному цивілізованому світі є збільшення вартості підприємства, як віддзеркалення багатства його власників. Як вид діяльності бізнес

повинен приносити гроші і забезпечувати протягом визначеного періоду часу позитивний фінансовий результат. Для власника він є основним джерелом власних фінансових ресурсів, засобом для забезпечення розширеного відтворення, для держави - є важливим джерелом надходжень коштів до бюджету, що дозволяє їй виконувати свої соціальні та економічні функції.

Основною ланкою економічного комплексу країни (регіону, галузі) є підприємство. Господарський кодекс України регламентує підприємство як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності [2].

Результатами господарської діяльності підприємства є економічні факти, ознакою яких є поведінка з метою надбання благ шляхом обміну чи виробництва.

Суть економічної діяльності зводиться до використання сьогоднішніх ресурсів заради прибутків, очікуваних у майбутньому, що зумовлює невизначеність і ризик [4].

Будь-яке підприємство створюється як соціально-економічна система поряд з іншими економічними суб'єктами суспільства для відтворення і розподілу капіталу. Проте підприємство може бути і об'єктом ринкових відносин, оскільки має вартість і за такою обставиною як зміна власника набуває функції товару. Тому багатство власників бізнесу визначається ринковою ціною підприємства [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури щодо теоретико-методологічних основ управління, обліку і контролю результатів діяльності, зокрема праць відомих вчених і практиків В. А. Дерія [3], Р. О. Костирка, Н. В. Тертичної, В. О. Шевчука [8], В. П. Савчука [11], В. Г. Балашова, В. О. Ірікова [1], Йозефа А. Штумпетера, Гері Кокинза [7], О. О. Терещенка, Н. Д. Бабяк [12], М. С. Пушкаря, М. Г. Чумаченка [10], Пітера Друкера [4], та інших дозволяє узагальнити основні характеристики суб'єкта бізнесу – як осередку формування результатів діяльності, необхідності їх досягнення на кожному етапі господарювання. Проте дієвість підприємства, націленого на позитивний результат, повинна

бути обґрунтована починаючи від визначення стратегії, організації структури, інформаційного забезпечення, що потребує поглибленого вивчення і дослідження.

Метою даної статті є дослідження суб'єктів підприємництва, як осередків формування результатів діяльності, втілення їх стратегії управління, побудови їх організаційної структури,

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнення покращити результативність роботи підприємства приводить керівників різних структурних підрозділів а також менеджерів і працівників до окреслення ряду проблем:

1. Забезпечення зростання підприємства у взаємозв'язку стратегії з поточними операціями, впровадження інновацій при належному рівні контролю.

2. Формування надійної і достовірної і прозорої інформації про доходи і витрати.

3. Можливість залишатися важливим стратегічним партнером виходячи за рамки політики зниження витрат.

4. Оцінка якості роботи персоналу на основі наданих послуг.

5. Ефективне розширення сфери продажу при збереженні вигідних клієнтів.

6. Скорочення бюджету при збереженні належної якості продукції.

7. Наявність достатньої кваліфікації для опанування новою програмою при попередньому обсягові бюджетних коштів.

8. Доцільність розширення складських приміщень в очікуванні зростання товарообігу.

9. Заміна у випуску різних видів продукції [7].

Для власників, що вклали власні кошти в підприємство бачення результату діяльності буде базуватися на виконанні таких функцій:

- дешевше придбання ресурсів (товарів) і дорожчий продаж готової продукції (товарів);

- наявність грошових коштів, щоб вчасно розрахуватися за зобов'язаннями та для використання у власних цілях [11].

Тому інвестуючи кошти у власне підприємство засновники розглядають його як джерело для:

- формування і збільшення прибутку;

- генерування грошових коштів для задоволення потреб бізнесу.

Прибуток і гроші – кінцевий результат діяльності підприємства, кожен із них має свій розрахунковий підхід. Прибуток є категорією економічного підходу, що базується на порівнянні доходів від продажу і витратами. Гроші, тобто чистий грошовий потік, формується на основі порівняння позитивного і негативного грошового потоку. Таким чином співвідношення вхідних і вихідних ресурсів характеризує результативність діяльності [11]. Враховуючи різні підходи до визначення результату вхідні ресурси об'єднують дохід, виручку, позитивний грошовий потік, а до вихідних ресурсів включають витрати та негативні грошові потоки (рис 1).

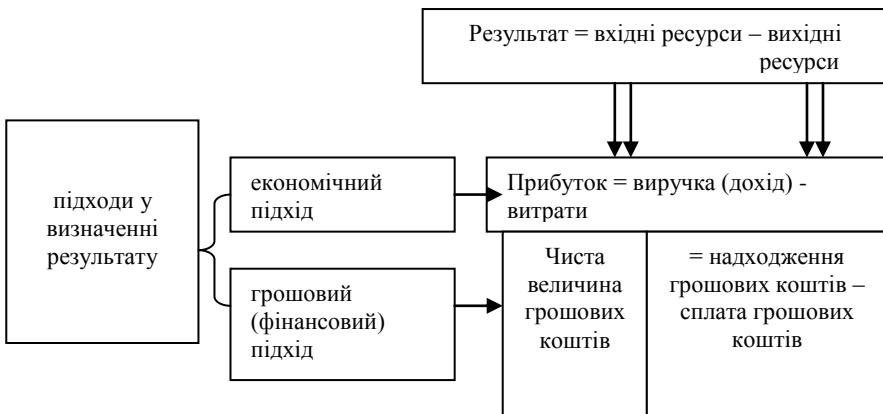


Рис. 1. Розрахунок фінансового результату на основі різних підходів (складено автором на основі джерела [11])

При розрахунку результату враховується фактор часу (конкретного періоду), який суттєво відрізняє прибуток від грошового потоку. В бухгалтерському обліку це втілено через «принцип нарахування доходів» та «касовий метод обліку доходу» [3].

За дотриманням принципу нарахування доходів (економічний підхід) при розрахунку прибутку доходи і витрати визнаються по факту їх здійснення, не враховуються зміни оборотних засобів, амортизація в частині вартості основних засобів включається до складу витрат, отримані і повернуті кредити а також інвестиційні

витрати не включаються.

При розрахунку грошового потоку до уваги беруться тільки грошові операції, суттєво впливає зміна оборотних засобів, амортизація основних засобів не включається до складу грошових потоків, рух кредитних коштів та інвестиційні витрати враховуються.

Таким чином, два результати: прибуток і грошовий потік – суттєво різняться між собою. Прибуток є первинним по відношенню до грошей, перш ніж отримати гроші потрібно продати товар дорожче попередньо купивши його дешевше. Проте прибуток не є засобом платежу.

Отже, підприємство є механізмом, який перетворює стратегію власника і керівництва в гроші, а гроші є кінцевою метою діяльності підприємства.

Російський науковець Трубочкіна М. І. стверджує, що визначальною метою діяльності підприємства, особливо в довгостроковому періоді, є отримання максимального прибутку [13]. Аргументами цьому твердженню слугують:

- можливість ефективно проаналізувати здатність підприємства функціонувати в майбутньому;
- оцінка реального розподілу грошових коштів між всіма зацікавленими особами

Для досягнення цієї мети необхідно розробити основну стратегію управління підприємством, направлену на результативність. Хрестоматійним є визначення стратегії, як своєрідної комплексної гіпотези про те, в якому напрямку повинно розвиватися підприємство [6].

Стратегія підприємства – узагальнена модель дій, спрямованих на досягнення мети через розподіл, координацію та ефективне використання ресурсів, система правил і способів реалізації стратегічної концепції. Необхідність формування стратегії підприємства зумовлена раптовими і непередбачуваними змінами в зовнішньому середовищі підприємства [5].

Успішна реалізація стратегії може відбуватися завдяки придбанню, перетворенню і використанню ресурсів, підбору персоналу і управління ним, наявності виробництва та продажу. Тому рухаючись в напрямку до результативності на підприємстві перш за все формується система ефективного управління результативністю,

яка максимально повинна забезпечити виконання стратегії керівника чи власника.

Гері Кокінз представляє управління результативністю як концепцію, що об'єднує методики покращення бізнесу і технології. Він вважає, що управління результативністю виходить за межі управління людськими ресурсами і персоналом, і об'єднує методологію, показники, процеси, програмне забезпечення і систему управління діяльністю організації. Спираючись на переваги концепції вчений стверджує, що вона дозволяє приймати рішення і визначати ризик з врахуванням широкого спектру функцій, що забезпечують прозорість завдяки точності, надійності і суттєвості наданої інформації, заставляє всі елементи працювати над реалізацією стратегії [7].

Українські вчені М. Г. Чумаченко та М. С. Пушкар зосереджені на тому, що центральним завданням управлінської команди підприємства є пояснення тих явищ і процесів (як позитивних так і негативних), які впливають на поведінку об'єктів, що відстежуються, та підприємств в цілому. Для цього підприємство розробляє прогнози і плани, які визначають майбутню поведінку об'єктів, організовують спостереження, збір і обробку інформації про їх фактичний стан, поведінку та міру відхилень від бажаних параметрів [10]. Відхилення від прогнозованого стану поведінки об'єктів підлягають функціональному аналізу, метою якого є визначення причинно-наслідкових зв'язків і виявлення факторів впливу на окремі об'єкти. Ефективна робота менеджменту базується на повній інформації про ринки, нові продукти, технології, управління персоналом з метою підвищення продуктивності праці. Це спричиняє виникнення витрат на пошук, обробку і опрацювання інформації створеної для потреб управління господарською діяльністю, іншими словами інформаційних витрат.

Управлінський рівень відображає внутрішні проблеми підприємства: розміри, вартість і ефективність використання ресурсів, зміну витрат, формування центрів виробництва продукції, її якість конкурентноздатність ціну, сферу реалізації, тобто всі ті моменти від яких залежать фінансові результати [9].

Планування і формування фінансового результату на підприємстві починається з побудови його організаційної структури,

де від правильної організації кожного підрозділу залежить ефективність і якість роботи.

Терещенко О. О. і Бабяк Н. Д. вважають, що організаційна структура – це елементи, з яких складається організація, і способи взаємодії між ними. При формуванні організаційної структури ставиться мета – створити систему, сукупність стійких зв'язків, що забезпечують досягнення цілей організації та її внутрішню стабільність. Елементами організаційної структури є посадові позиції, а взаємодія між ними визначається заведеними в компанії способами поділу праці і координації робіт [12]. Щоб правильно організувати структуру необхідно вивчити переваги і недоліки відомих моделей організаційних структур вітчизняних та зарубіжних підприємств та їх підходами до управління. На переконання Пушкаря М. С. і Чумаченка М. Г. завдання управлінської системи полягає у створенні такої організаційної структури, яка би охоплювала і адекватно реальним процесам відображала основні елементи господарської системи. В організаційній структурі управління виділяють окремі відділи та підрозділи підприємства для виконання ними окремих функцій чи їх певного набору. Її створюють на основі ієрархічної концепції, яка передбачає виділення нижчого (операційного), середнього (тактичного) і вищого (стратегічного) рівня, що і визначає структуру системи обліку, в якій кожна з підсистем готує необхідну інформацію для підсистем менеджменту [10].

Успіх того чи іншого підприємства залежить від його організації не тільки внутрішньої але і зовнішньої діяльності, це його ринкова політика. Іншими словами підприємство повинно мати підприємницьку стратегію [4]. Воно працює у складному зовнішньому середовищі, утворюючи сталі або тимчасові зв'язки з постачальниками, покупцями, ринковими інституціями через механізм різного роду цін, які можна розглядали як основну універсальну форму зв'язку із зовнішнім світом. На основі цін приймаються операційні, тактичні або стратегічні рішення. Будь-яке підприємство розглядається як індивідуальна одиниця, що виступає елементом ринку, з однієї сторони, і як самостійна і незалежна одиниця від ринку, який виступає зовнішнім середовищем по відношенню до неї, з іншої сторони [10].

Зважаючи на різноманітність організаційних форм виділяють чотири типи структури підприємств: функціональна (лінійна, лінійно-матрична), дивізійна, проектна, матрична [12].

Ефективність організаційної структури визначається наявністю стратегічних видів діяльності і можливістю змінюватися відповідно до зміни стратегії компанії. Визначення стрижневих видів діяльності дає можливість підприємству встановити, які з другорядних видів діяльності можна передати зовнішнім організаціям, що зможуть виконати певну роботу дешевше, швидше і якісніше.

Всі ці типи характеризуються функціональним підходом до управління, який має ряд переваг і недоліків (сповільнення реакції на зміни навколишнього середовища, зростання апарату управління, узгодження інтересів корпорації та структур, що в неї входять та інші). Це зумовлює переорієнтацію підприємств на процесний підхід до управління підприємством.

Терещенко О. О. і Бабяк Н. Д. вбачають різницю між функціонально орієнтованим і процесно орієнтованим підходами до управління в тому, що функція - це завдання, яке розв'язує компанія для власного виживання й для досягнення поставлених цілей, вона відповідає на запитання «що робити». Бізнес-процес, це реалізація функції в часі, спосіб розв'язання бізнес-завдань. Бізнес-процес описує, як функція виконується, в якій послідовності і у яких варіантах, а також, як функції взаємодіють між собою в роботі компанії. Бізнес-процес відповідає на питання «як робити». На практиці ці підходи співіснують разом.

Реалізація стратегії підприємства відбувається через узгодженість і взаємозв'язок між організаційною структурою, управлінням менеджментом, управлінням персоналом та бізнес-культурою [12].

Управління менеджментом передбачає побудову збалансованої системи взаємовідносин між окремими структурними центрами відповідальності на основі бізнес-процесів [11]. Враховуючи те, що бізнесом керує персонал, необхідно створити систему управління персоналом. Тому що без цього всі ідейні, стратегічні і структурні зміни залишаться не втіленими.

На організацію бізнесу впливають ключові менеджери підприємства і взаємовідносини між ними, які склалися історично. Їх

суб'єктивне мислення необхідно поступово направляти в єдиний потік втілення стратегії, що формує поняття бізнес-культури [11].

Але реалізувати стратегію підприємства можна лише завдяки досконалій, надійній і повній інформаційній підтримці, яку формує обліково-аналітична система. Це не просто набір даних, а саме впорядкована система показників, які дадуть можливість оцінити і зважити правильність виконання завдань.

Тому втілення стратегії направленої на фінансовий результат Балашов В. Г. і Іриков В. О. пов'язують з розробкою календарного плану виробничої діяльності і розвитку, зміною організаційної структури, створенням спеціальної системи управління відхиленнями [1], а Савчук В. П. виходить з того, що підприємство слід розглядати як з точки зору об'єкта управління так і з точки зору керуючої системи. Об'єкт управління – це сукупність елементів (центрів відповідальності) з властивими їм функціями та бізнес-процесів, що виконують свої функції. Оцінка підприємства як керуючої системи передбачає застосування прогресивних способів і методик в управлінні сукупністю центрів відповідальності і бізнес-процесів. Кожен центр відповідальності відіграє свою роль в досягненні головної мети підприємства – генерування коштів, отримання прибутку. Важливим фактором аналізу центрів відповідальності є оцінка їх ефективності. В цьому контексті мірилом ефективності діяльності центрів відповідальності може слугувати: ступінь відповідності фактичного результату, здатністю отримувати той же фінансовий результат при менших ресурсах чи отримувати більший результат при використанні тих же ресурсів [11].

В сучасному підприємстві відбувається зміна стратегії і тактики функціонування в залежності від ринкового середовища, тому прослідковується постійна адаптація виробничої та управлінської систем у відповідності до змін, це вимагає постійної інформації.

Система інформації підприємства повинна забезпечувати менеджерів різноманітними економічними показниками, що характеризують внутрішнє і зовнішнє середовище. У практичному аспекті ця проблема вирішується за допомогою системи обліку. М. С. Пушкар пропонує постійно визначати сильні та слабкі сторони щодо розробок нових видів продукції, обсягу виробництва освоєної продукції, собівартості, цін, якості продукції. Для визначення

ефективності роботи необхідно проводити фінансовий аналіз, порівнювати витрати і доходи, відшукувати «вузькі» місця у роботі з метою їх усунення. Проте для стратегічного розвитку підприємства необхідно розробляти бізнес-план, оцінювати ризики, приймати раціональні фінансові рішення щодо інвестування, досліджувати ринки та життєві цикли продукту, оцінювати фінансовий стан, складати перспективний баланс. Тому для розвитку потенційних можливостей підприємства, для забезпечення його довготривалого існування необхідним є створення системи контролінгу, де формується мета і завдання підприємства з урахуванням зміни внутрішнього і зовнішнього середовища [10].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень. Таким чином, підприємству, яке є осередком формування фінансових результатів, в першу чергу необхідно розробити стратегію, вибрати правильний напрям розвитку і цілі. Маючи обмежені ресурси керівництво ставить завдання отримати максимальний результат. Стратегія може бути дієвою при виборі оптимальної організаційної структури підприємства, оскільки від правильної організації кожного підрозділу залежить ефективність і якість роботи.

В організації бізнесу постійно зростає значення кваліфікованих кадрів, їх професійних знань, умінь, які направляються в єдиний потік втілення стратегії. Взаємовідносини між управлінцями в центрах відповідальності за отримані результати на основі бізнес-процесів формує поняття бізнес-культури, яка повинна отримати належний розвиток на підприємстві.

Формування цілісного і стійкого бачення розвитку результативного бізнесу можливе лише завдяки досконалій, надійній і повній інформаційній підтримці, яку надає обліково-аналітична система. Зокрема впорядкована система показників дадуть можливість оцінити і зважити правильність виконання завдань. Менеджерам важливо працювати з перевіреними даними, враховуючи зміни і відхилення ресурсів. Суттєво прискорити реалізацію стратегії направленої на результат можна за допомогою комп'ютерних програм. Інформаційні технології допомагають керівникам в управлінні ризиками і прийнятті зважених рішень, але не замінюють їх. Для досягнення високих результатів у працівників повинно бути сформоване мислення направлене на розуміння бізнесу, комерції, управління.

Література

1. Балашов В. Г. Технологии повышения финансового результата: практика и методы / В. Г. Балашов, В. А. Ириков. – М. : МЦФЭР, 2009. – 672 с.
2. Господарський кодекс України – Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436 ІУ, зі змінами і доповненнями - режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Дерій В. А. Витрати і доходи підприємств у системі обліку та контролю : монографія / В. А. Дерій. – Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка» 2009. – 272с.
4. Друкер Пітер Як забезпечити успіх в бізнесі: новаторство і підприємництво / Пітер Друкер / Пер з англ В.С. Гуля. – К. : Україна, 1994 р. – 319 с.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. - 952с.
6. Каплан Р., Нортон Д. Организация ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей. – М.: «Олимп-бизнес», 2004 р.
7. Кокинз Г. Управление результативностью: Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами / Гэри Кокинз ; Пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2015. – 316 с.
8. Костирко Р. О., Тертична Н. В., Шевчук В. О. Комплексна оцінка вартості підприємства: Монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, академіка НАН України М. Г. Чумаченка. – 2-ге вид., перероб і доп. – Х.: Фактор, 2008. – 278 с.
9. Попова Л. В., Головина Т. А., Маслова И. А., Современный управленческий анализ. Теория и практика контроллинга: учебное пособие / Л. В. Попова, Т. А. Головина, И. А. Маслова, – М.: Издательство «Дело и Сервис», 2006. – 272 с.
10. Пушкар М. С. Чумаченко М. Г. Ідеально система обліку: концепція, архітектура, інформація./ М. С. Пушкар, М. Г. Чумаченко – Тернопіль. : Карт-бланш, 2011. – 336 с.
11. Савчук В. П. Управление прибылью и бюджетирование / В. П. Савчук – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. – 432 с.

12. Терещенко О. О. Фінансовий контролінг: навч. посібн. / О. О. Терещенко, Н. Д. Бабяк. – К. : КНЕУ, 2013. – 407 [1] с.

13. Трубочкина М. И. Управление затратами предприятия: Учеб. пособие. – 2-е изд., испр. и доп. / М. И. Трубочкина - М.: ИНФРА-М, 2009. - 319 с.

1. Balashov V. N. Tekhnolohyyu povysheniya finansovoho rezul'tata: praktyka y metody / V. N. Balashov, V. A. Yrykov. – М. : МТsFƏR, 2009. – 672 с.

2. Hospodars'kyu kodeks Ukrayiny – Hospodars'kyu kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 r. #436 IU, zi zminamy i dopovnennamy - rezhyom dostupu <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

3. Deriy V. A. Vytraty i dokhody pidpryyemstv u systemi obliku ta kontrolyu : monohrafiya / V. A. Deriy. – Ternopil' : TNEU, «Ekonomichna dumka» 2009. – 272s.

4. Druker Piter Yak zabezpechyty uspih v biznesi: novatorstvo i pidpryyemnytstvo / Piter Druker / Per z anhl V.S. Hulya. – К. : Ukrayina, 1994 r. – 319 s.

5. Ekonomichna entsyklopediya: U tr'okh tomakh. / Redkol.: ...S. V. Mochernyy (vidp. red..) ta in. К.: Vydavnychyy tsentr «Akademiya», 2002. - -952s.

6. Kaplan R., Norton D. Orhanyzatsyya oryentyrovannaya na stratehyyu. Kak v novoy byznes-srede preuspevayut orhanyzatsyy, pryenyayushchye sbalansyrovannuyu systemu pokazateley. – М.: «Olymp-biznes», 2004 r.

7. Kokynz H. Upravlenye rezul'tatyvnost'yu: Kak preodolet' razryv mezhdru obyavlennoy stratehyey y real'nymy protsessamy / Нэру Kokynz ; Per. s anhl. – М. : Al'pyna Pablysher, 2015. – 316 s.

8. Kostyrko R. O., Tertychna N. V., Shevchuk V. O. Kompleksna otsinka vartosti pidpryyemstva: Monohrafiya / za zah. red. dokt. ekon. nauk, akademika NAN Ukrayiny M. H. Chumachenka. – 2-he vyd., pererob i dop. – Kh.: Faktor, 2008. – 278 s.

9. Popova L. V., Holovyna T. A., Maslova Y. A., Sovremennyy upravlencheskyy analiz. Teoryya y praktyka kontrolynya: uchebnoe posobyе / L. V. Popova, T. A. Holovyna, Y. A. Maslova, – М.: Yzdatel'stvo «Delo y Servys», 2006. – 272 s.

10. Pushkar M. S. Chumachenko M. H. Ideal'no systema obliku: kontseptsiya, arkhitektura, informatsiya./ M. S. Pushkar, M. H. Chumachenko – Ternopil'. : Kart-blansh, 2011. – 336 s.

11. Savchuk V. P. Upravlenye prybyl'yu y byudzhetyrovanye / V. P. Savchuk – M. : BYNOM. Laboratoryya znanyy, 2005. – 432 s.

12. Tereshchenko O. O. Finansovyy kontrolinh: navch. posibn. / O. O. Tereshchenko, N. D. Babyak. – K. : KNEU, 2013. – 407 [1] s.

13. Trubochkyna M. Y. Upravlenye zatratamy predpryyatyya: Ucheb. posobyе. – 2-e yzd., uspr. y dop. / M. Y. Trubochkyna - M.: YNFRA-M, 2009. - 319 s.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

20.06.2017

УДК 330.131.5

Літвінов Олександр, Журенко Антоніна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті проаналізовано різні трактування теоретичної сутності понять «ефект», «ефективність», «результат», «результативність». Охарактеризували еволюцію теоретичних підходів до визначення сутності «ефективності», як індикатору розвитку господарської діяльності. Систематизовано існуючі підходи до визначення ефективності в трактуванні різних авторів. Доведено тотожність понять «ефект» та «результат». Здійснено критичний аналіз підходів вчених-економістів щодо визначення змістовного наповнення понять «ефективність» та «результативність». Доведено тотожність понять «ефективність» та «результативність» на основі чого запропоновано авторське визначення їх сутності. Систематизовано та охарактеризовано основні підходи до оцінки ефективності діяльності

підприємств. Визначено складність та багатоаспектність економічного поняття «ефективність» та зосереджено увагу на актуальності подальшого дослідження теоретико-методичних та практичних аспектів формування механізму управління ефективністю господарської діяльності підприємств в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Ключові слова: ефект, ефективність, результат, результативність.

Литвинов Александр, Журенко Антонина

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

В статье проанализированы различные подходы к теоретической сущности понятий «эффект», «эффективность», «результат», «результативность». Охарактеризовано эволюцию теоретических подходов к определению сущности «эффективности», как индикатора развития хозяйственной деятельности. Систематизированы существующие подходы к определению эффективности в понимании разных авторов. Доказано тождество понятий «эффект» и «результат». Осуществлен критический анализ подходов ученых-экономистов к определению содержательного наполнения понятий «эффективность» и «результативность». Доказано тождество понятий «эффективность» и «результативность» на основе чего предложено авторское определение их сущности. Систематизированы и охарактеризованы основные подходы к оценке эффективности деятельности предприятий. Обоснована сложность и многоаспектность экономического понятия «эффективность», сосредоточено внимание на актуальности дальнейшего исследования теоретико-методических и практических аспектов формирования механизма управления эффективностью хозяйственной деятельности предприятий в условиях нестабильной внешней среды.

Ключевые слова: эффект, эффективность, результат, результативность.

PROBLEM OF DEFINITION OF ECONOMIC EFFICIENCY

The article analyzes the different interpretations of the essence of theoretical concepts of «effect», «efficiency», «result», «performance». We characterized the evolution of theoretical approaches to defining the essence of "effectiveness" as an indicator of economic activity. Systematized existing approaches to determining effectiveness in the treatment of various authors. Proved the identity of the concepts of "effect" and "results". Accomplished the critical analysis of scientists' and economists' approaches to determination of "efficiency" and "performance". Proved the identity of the concepts of "efficiency" and "performance" based on what prompted the author definition of their nature. Systematized and characterized the main approaches to assessing the efficiency of enterprises. Determined complex and multidimensional nature of economic "efficiency" and focused on the importance of further research the methodological, theoretical and practical aspects of the formation mechanism of performance management business enterprises in an unstable environment.

Keywords: effect, efficiency, effectiveness, results, performance.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах ринкової економіки суб'єкти господарювання прагнуть до максимізації доходів й мінімізації витрат, тобто прагнуть до економічності, раціональності виробництва. Загальновідомо, що результати діяльності підприємств можуть бути оцінені за допомогою різних показників, таких, як обсяг випуску продукції, обсяг продажів або прибутку. Однак обсяг прибутку та доходу характеризують фінансовий або виробничий результат і не здатні оцінити економічність, раціональність діяльності підприємств, що пов'язано з тим, що дані показники є абсолютними характеристиками діяльності, а оцінка її економічності, раціональності може бути здійснена завдяки співставленню з іншими показниками, що характеризують використані підприємством ресурси.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Велика кількість економістів теоретиків і практиків застосовують з метою

визначення ступеня раціональності діяльності будь-якого суб'єкту господарювання поняття «ефективність» та «результативність». При цьому на сьогодні серед вчених-економістів не існує єдиної думки з приводу змістовного наповнення цих понять. Наявність різних підходів до визначень та взаємозв'язку понять "ефективність" та "результативність" підтверджують складність змістового наповнення цих категорій та актуальність цієї проблеми. Проблематикою визначення сутності понять «ефективність» та «результативність» займалися такі вчені-економісти як: В. Г. Андрійчук, Ф. Кене, М.М. Панов, В. Петі, О. Рябкова, А. Сміт, А. Файоль, Ф. Тейлор та інші класики економічної науки. Різний методичний підхід авторів до розрахунку рівня ефективності ґрунтується на розбіжностях в розумінні понятійного апарату, що і є предметом у даному дослідженні.

Метою статті є визначення теоретичної сутності понять «ефект» та «результат» на основі чого здійснити визначення сутності економічної ефективності діяльності, а також її взаємозв'язку із економічною результативністю.

Основний матеріал дослідження. Проблема аналізу ефективності постійно знаходиться в центрі активної наукової дискусії, незважаючи на те, що вже існує багато теоретичних підходів до визначення ефективності інвестиційних проєктів, продукції та діяльності господарюючих суб'єктів (підприємств). Головною проблемою є неоднозначність підходів науковців до змістовності понять "ефективність" і "результативність". Цей факт обумовлений тим, що основні концепції ефективності закладені зарубіжними школами, а різні трактування перекладу призвели до застосування схожих, але різних за сутністю термінів. Так, в англійській мові використовують терміни "effectiveness", "efficiency" та "performance", які часто перекладають українською як ефективність чи результативність. Такий неоднозначний переклад спричиняє плутанину та невизначеність у цих поняттях.

Термін "efficiency" перекладається як "ефективність" та акцентує увагу на тому, що процес відбувається без зайвих витрат [2]. Цей термін використовується в контексті зменшення витрат та спрямований на їх мінімізацію. Термін "effectiveness" пов'язаний з результатом певного процесу та визначається як рівень успішності

досягнення бажаного результату та застосовується в контексті збільшення результатів. Показник переважно використовується тоді, коли цілі суб'єкта господарської діяльності зрозумілі, узгоджені, визначені у часі та можуть бути виміряні. Щодо поняття "performance", то в українській мові відсутній його еквівалентний переклад. Згідно стандарту ДСТУ ISO 9004:2012 цей термін означає фактори, якими управляє підприємство, що підлягають оцінюванню, та які мають вирішальне значення для досягнення стабільного успіху підприємства.

Деякі науковці вважають, що поняття «ефективність» з'явилося в економічній літературі в роботах Вільяма Петі (1623-1687 рр.) - англійського економіста, засновника класичної політекономії, основоположника трудової теорії вартості та глави школи фізіократів, а також французького економіста Франсуа Кене (1694-1774 рр.). Однак, як самостійне економічне поняття «ефективність» ними не розглядалося. Вони використовували цей термін для оцінки тих чи інших урядових чи приватних заходів залежно від того, сприяли ті чи ні пожевленню економічної діяльності.

Більшість авторів вважають, що основоположником теорії економічної ефективності є видатний шотландський економіст Адам Сміт. Надалі його ідеї отримали розвиток в працях Д. Ріккардо, К. Маркса та інших. Представником класичної політекономії Давидом Ріккардо (1772-1823 рр.) було зроблено спроби оцінки ефективності капіталу. Зокрема, він довів, що чим менш довговічним є капітал, тим більше потрібно праці для збереження його первісної ефективності.

Свій внесок у розуміння ефективності вклали такі зарубіжні вчені, як Т. Пітерс, Р. Уотермен, Дж. Харрінгтон, А. Файоль, Г. Емерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд та інші, думки яких сходяться в тому, що саме ефективність є найбільш важливою характеристикою діяльності підприємства. Однак «ефективність» як самостійне економічне поняття вони не досліджували, а тільки використовували цей термін у значенні результативності управління і розглядали його на макрорівні щодо дій суб'єкта управління – уряду держави.

У роботах К.Р. Макконнелла і С.Л. Брю сама наука визначається через поняття ефективності. На думку авторів економічна наука досліджує проблеми ефективного використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з метою

максимального задоволення матеріальних потреб людини. К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю відзначають, що економічна ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць ресурсів, які використовуються у процесі виробництва, та отриманого в результаті продукту. Більша кількість продукту, отриманого від даного обсягу витрат, означає підвищення ефективності. Менший обсяг продукту від даної кількості витрат вказує на зниження ефективності. Дане визначення й лягло в основу сучасного розуміння поняття «ефективність» [8, с.208].

На думку М.Х. Мескона, М. Альберт та Ф. Хедоурі ефективність слід розглядати як внутрішню ефективність, економічність, що характеризує якнайкраще використання ресурсів. В свою чергу Е. Дж. Долан під ефективністю в виробництві розумів вибір правильних цілей, на яких фокусується вся енергія підприємства [7, с.501]. Однак ефективність в результаті розрахунків може мати різні рівні, тому не коректними, на нашу думку, є підходи вище означених авторів щодо встановлення цільових ознак безпосередньо у визначення сутності ефективності.

У вітчизняній економічній літературі поняттю «ефективність» присвячено багато наукових праць і досліджень. Дискусії в цьому напрямку не припинилися і з початком кардинальних економічних перетворень, коли на перший план були висунуті інші, на перший погляд, більш актуальні питання. Ряд авторів, у тому числі, В. І. Осипов, А. О. Бугуцький, П. Т. Саблук, М. М. Караман, розвивають класичне визначення та вважають, що ефективність – це співвідношення результату або ефекту виробництва до витрат суспільної праці. Так, з точки зору А. Бугуцького, ефективність виробництва можна розглядати як виробництво товару з найменшими витратами, використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва певного обсягу продукції при мінімальних середніх загальних витратах [5, с.89]. П. Т. Саблук вважає, що критерій ефективності завжди показує співвідношення результатів до витрат. М. М. Караман стверджує, що економічна ефективність - це співвідношення отриманого результату із всіма витратами праці і використаних коштів на його виробництво. К. Ненюк та О.О. Сукач вважають, що ефективність у широкому сенсі представляє собою співвідношення між результатом (ефектом) та витратами (ресурсами)

[16, с.47; 17, с.461].

У той же час Ю. Н. Новіков вказує на те, що поняття «економічна ефективність» означає завжди позитивний результат, який виражений у грошовій формі. Таке визначення, по-перше, не відповідає сутності ефективності, оскільки у грошовій формі може бути визначено ефект, результат діяльності, а це не теж саме, що і ефективність. По-друге, автор ставлячи вимогу «позитивності», частково визначає цільовий рівень ефективності. Перше зауваження, яке було надано визначенню Ю.Н. Новікова відноситься і до визначення запропонованого В. Г. Андрійчуком, який визначає економічну ефективність як таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, при якому отримують вартісні показники ефективності виробництва. Показники співвідношення між ресурсами і результатами виробництва не можуть бути виражені у вартісній формі [4, с.509].

Розглянемо підходи щодо визначення ефективності в трактуванні різних авторів, виділивши при цьому морфологічну ознаку визначення (див. табл. 1).

Таблиця 1

Сучасні підходи до визначення сутності економічної ефективності

Групи авторів	Морфологічна ознака	Визначення ефективності
Е. Дж. Долан	Вибір	Ефективність — це вибір правильних цілей, на яких фокусується вся енергія [15]
Ю. Н. Новіков, П. Ф. Друкер, О. Л. Устенко	Результат	Ефективність — це не тільки зв'язок результату з наміченими цілями, а й результат (ефект) з точки зору оптимального використання ресурсів - матеріальних, фінансових, трудових [6, с.128].
М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі	Оцінка	Ефективність — внутрішня економічність, яка вимірює найкраще використання ресурсів [7, с.501].
К.Р. Макконелл і С. Брю М. М. Караман П. Т. Саблук, А.О. Бугуцький	Співвідношення	Ефективність — це завжди певне співвідношення (результату з цілями або результату з витратами на його отримання), тобто величина відносна, дана категорія носить управлінський характер і відображає, перш за все, ступінь досягнення поставлених цілей. [8, с.208]

Отже, як бачимо, існує багато підходів до визначення поняття «ефективність». Одні вчені пов'язують ефективність з вибором, інші розглядають як співвідношення результату та витрат. При цьому ефект розглядається як певна форма результату. Але більшість науковців ототожнюють поняття «ефект» і «результат» та «ефективність» і «результативність». Спробуємо розібратися з приводу змістовного цих категорій, встановити спільні та відмінні ознаки, якщо вони існують.

З'ясування сутності «ефективності» доцільно розпочати з аналізу сутності «ефекту». Тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «ефект» як результат яких-небудь причин, заходів, дій [3, с.815]. А.В. Шегда вважає, що термін «ефект» має значення результату, наслідку зміни стану певного об'єкту, зумовленої дією зовнішнього або внутрішнього фактора [6, с.44]. В свою чергу Л.Ш. Лозовский під «ефектом» розуміє результат, наслідок дії, який вимірюється в матеріальному, грошовому або соціальному вираженні як різниця між результатами і витратами, пов'язаними з отриманням цього результату. Хоча автор й включає в перелік видів результатів матеріальне, грошове або соціальне вираження, однак у підсумку помилково, на нашу думку, зазначає, що ефект є різницею між результатами і витратами. Оскільки така різниця ототожнює ефект до прибутку, що звужує його сутнісне розуміння [14].

Таким чином, більшість економістів ототожнює поняття «ефект» і «результат» що дійсно відповідає його економічному змісту. З економічною категорією «ефект» тісно пов'язане поняття «ефективності», але їх необхідно чітко розрізняти. Ефект - абсолютний показник результату будь-якої дії. Він може бути як позитивним, так і негативним. Ефективність - відносний показник і може бути визначено, як співвідношення ефекту та ресурсів підприємства. Поняття «ефективність» часто інтерпретується як «результативність». Це пояснюється насамперед тим, що буквально «ефективність» (від латин. *efectus*) означає результативність, дієвість, продуктивність тощо. Але багато вчених-економістів розрізняють дані поняття. Так на думку П. Друкера, результативність є наслідком того, що робляться потрібні слушні речі; а ефективність – наслідок того, що правильно створюються ці самі речі. Перше і друге є однаково важливим. Тому діяльність підприємства, за словами науковця, може

бути і ефективною і результативною [6, с.128]. Розмежування понять «результативність» та «ефективність» було затверджено і в ДСТУ ISO 9000:2007, де результативність (effectiveness) визначається як ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів, а ефективність (efficiency) – це співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами [1]. Виділяє різницю між поняттями «ефективності» та «результативності» і вчений-економіст О.В. Рябова. В своїй науковій статті вона розкрила взаємозв'язок понять "результативність", "ефективність", ключових показників результативності та їх призначення, які можна побачити на рисунку 1.

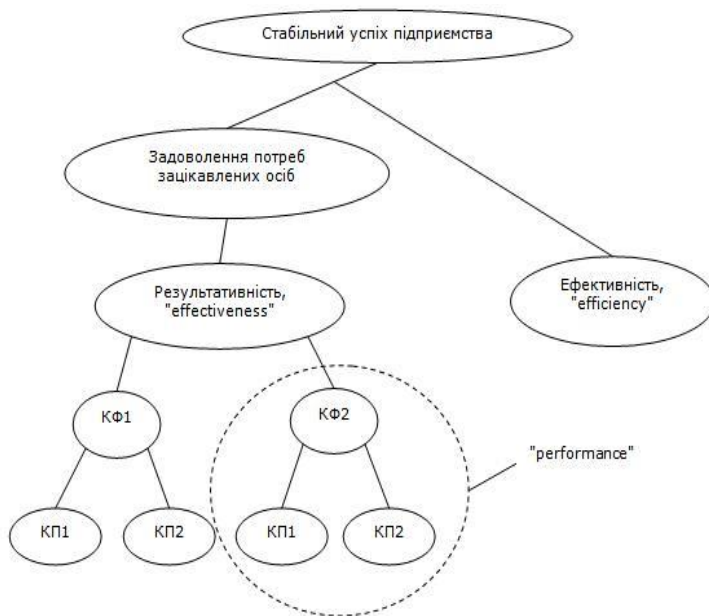


Рис. 1. Графічне відображення зв'язків понять "результативність" та "ефективність"

На рисунку 1 можна побачити, що для забезпечення результативності ключове значення має певна низка факторів (КФ), що відображаються у певних ключових показниках (КП), які повинні регулярно оцінюватися. Високий рівень результативності відображає

високий рівень задоволення потреб та очікувань зацікавлених осіб підприємства, що, в свою чергу, в поєднанні з відповідними показниками ефективності забезпечують досягнення стабільного успіху підприємства [13].

Рябкова О.В. виділяє спільні ознаки показників результативності та ефективності. Їх оцінювання має одну головну мету: здійснення управління діяльністю підприємства на основі отриманих результатів для підвищення ймовірності досягнення ним стабільного успіху. До того ж, їх відокремлене оцінювання не дає змоги досягти мети, тому необхідне паралельне оцінювання цих показників. І результативність, і ефективність можуть використовуватися при оцінюванні продукції, послуг, процесів, результатів господарювання, системи менеджменту, що виявляється у їх багатоаспектності. Обидва показники можуть використовуватися на різних рівнях: підприємство загалом, структурний підрозділ, вид діяльності, бізнес-процес, робоче місце, що свідчить про їх багаторівневість. Автор виділяє певні відмінності між показниками результативності та ефективності. Обидва показники є якісними. Але, якщо певний показник ефективності розглядається як ключовий показник діяльності підприємства, то він може вважатися кількісним. Результативність оцінює результат з точки зору співставлення його із запланованим, а ефективність – із витраченими ресурсами. Відповідно, показник результативності спрямований на збільшення, покращення результату, а показник ефективності – на зменшення витрат.

Проаналізувавши наукову статтю О.В. Рябкової бачимо ряд суперечностей. По-перше, в статті не вказано різницю між поняттями «ефект» та «результат», для яких аналізовані в статті поняття є похідними. До того ж, автор розкриває результативність як співставлення отриманого результату до запланованого, що в статистиці має назву «коефіцієнт виконання плану» а не «результативності». Постає питання чи варто надавати результативності окремого від ефективності значення.

К. Прокоф'єва також виділяє два підходи до визначення сутності категорії «ефективність». Перший підхід характеризує «ефективність» відповідаючи на питання які результати досягнуті і за яку ціну, які і скільки ресурсів було витрачено на досягнення отриманих результатів. У цьому підході ефективність розглядається як

співвідношення результатів та витрат. Але постає питання, чи надасть нам отриманий результат можливість досягти мети, наскільки близько ми до досягнення мети. Наявність цих питань обумовила існування другого підходу, який характеризує «ефективність» з позиції досягнення мети, він відповідає на питання, чи досягли ми поставленої мети, наскільки ми до неї наблизились [9, с.16].

Таким чином, можна дійти висновків, що функція досягнення мети має важливе значення при визначенні ефективності. І те значення, що О.В. Рябкова надавала поняттю «результативність» є лише одним із підходів до визначення поняття «ефективність». Причому, підхід до розгляду «ефективності» з позиції досягнення мети не суперечить підходу до розгляду «ефективності» в значенні результативності, він має більш складний характер, критеріями цього підходу є відповідність фактичного результату поставленій меті. Однак ступінь досягнення мети, на наш погляд, повинен характеризуватись не як ефективність, а за допомогою відповідних показників ступеня досягнення мети або виконання плану.

Встановивши певні протиріччя щодо визначення сутності «ефективності» вважаємо за потрібне ввести власне визначення поняття ефективності, а саме: ефективність – це характеристика раціональності, економічності певної дії або її результату, розраховується як співвідношенні між отриманим ефектом (результатом) діяльності та витратами (ресурсами) що його спричинили.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті критичного розгляду існуючих підходів зроблено висновок, що, економічна ефективність розглядається, по-перше, як відношення отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату; по-друге, як комплексну оцінку результатів використання всіх видів ресурсів; по-третє, як міру досягнення поставлених цілей. Деякі автори пропонують розрізняти поняття «ефективність» та «результативність». Однак розглянувши сутність понять «ефект» та «результат», отримано висновок, що «результативність» та «ефективність» є тотожними поняттями і характеризують раціональність, економічність певної дії або її результату, розраховуються як співвідношенні між отриманим ефектом (результатом) діяльності та витратами (ресурсами) що його спричинили.

Література

1. ДСТУ ISO 9000:2007 Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT). Чинний від 01.01.2008. – К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 28 с.
2. ДСТУ ISO 9004:2012 Управління задля досягнення сталого успіху організації. Підхід на основі управління якістю (ISO 9004:2009, IDT). Чинний від 01.05.2013. – К.: Держспоживстандарт України, 2012.
3. Тлумачний словник сучасної української мови : Загальноживана лексика: Близько 60000 слів / За заг.ред.проф.В.С.Калашника.- Х.: ФОП Співак Т. К., 2009.- 960с
4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. - 2. вид., доп. і перероб. - К. : КНЕУ, 2004. - 624 с
5. Бугуцкий А. Л. Повышение эффективности труда в сельском хозяйстве / А. Л. Бугуцкий. - Е. : Урожай, 1990. - 168 с
6. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задания и оптимальные решения / П. Друкер. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. — 288 с.
7. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 1993. —702 с.
8. Макконел К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т. / К. Р Макконел, С. А. Брю. - М. : Республика, 1992. - Т.1. - 399 с
9. Прокоф'єва К.В. Теоретична сутність економічної категорії "ефективність діяльності підприємства" / К.В. Прокоф'єва // Наукові праці Полтавської державної аграрної ака демії. Серія: Економічні науки. — Вип. 6. — Т.2. — 2013. — С. 255—258
10. Экономикс: англо-русский словарь : [справочник] / Э.Дж. Долан, Б.И. Доминенко; пер. с англ. — М.: Лазурь, 1994. — 544 с.
11. ШегдаА.В. Економіка підприємства: Підручник / за ред.А.В.Шегди. - К.: Знання, 2005.- 431с.
12. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3672/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%967%20\(227\).pdf#page=45](http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3672/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%967%20(227).pdf#page=45)

13. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_8_082.pdf

14. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-suschnosti-ponyatiy-effektivnost-i-rezultativnost-v-ekonomike#ixzz4hBNKwOe6>

15. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mev.khnu.km.ua/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvishhennja/37-1-0-246

16. Ненюк К.С. Проблеми класифікації видів ефективності та її показників / О.С. Літвінов, К.С. Ненюк // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 7 (227). – с. 45-54.

17. Сукач О.О. Ефективність витрат на оплату праці як фактор конкурентоспроможності підприємства / О.С. Літвінов, О.О. Сукач // Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – С.459-470.

1. DSTU ISO 9000:2007 Systemy upravlinnya yakistyu. Osnovni polozhennya ta slovnyk terminiv (ISO 9000:2005, IDT). Chynnyy vid 01.01.2008. – К.: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2008. – 28 s.

2. DSTU ISO 9004:2012 Upravlinnya zadlya dosyahnennya staloho uspikhu orhanizatsiyi. Pidkhid na osnovi upravlinnya yakistyu (ISO 9004:2009, IDT). Chynnyy vid 01.05.2013. – К.: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2012.

3. Tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy : Zahal'novzhyvana leksyka: Blyz'ko 60000 sliv / Za zah.red.prof.V.S.Kalashnyka.- Kh.: FOP Spivak T. K., 2009.- 960s

4. Andriychuk V. H. Ekonomika ahrarykh pidpryyemstv / V. H. Andriychuk. - 2. vyd., dop. i pererob. - К. : KNEU, 2004. - 624 s

5. Buhutskyy A. L. Povyshenye effektivnosti truda v sel'skom khozyaystve / A. L. Buhutskyy. - E. : Urozhay, 1990. - 168 s

6. Druker P. Эффеkтывное управление. Экономыческие задания у оптимальные решения / P. Druker. — М.: FAYR-PRESS, 2003. — 288 s.

7. Meskon M.Kh. Osnovy menedzhmenta / M.Kh. Meskon, M. Al'bert, F. Khedoury. – M.: Delo, 1993. —702 s.
8. Makkonel K. R. Экономыкс: Prynтысыры, problemy, polytyka. V 2 t. / K. R Makkonel, S. A. Bryu. - M. : Respublyka, 1992. - T.1. - 399 s
9. Prokof"yeva K.V. Teoretychna sutnist' ekonomichnoyi katehoriyi "efektyvnist' diyal'nosti pidpryyemstva" / K.V. Prokof"yeva // Naukovi pratsi Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi aka demiyi. Seriya: Ekonomichni nauky. — Vyp. 6. — T.2. — 2013. — S. 255—258
10. Экономыкс: anhlo-russkyy slovar' : [spravochnyk] / Э.Дzh. Dolan, B.Y. Domynenko; per. s anhл. — M.: Lazur', 1994. — 544 s.
11. ShehdaA.V. Ekonomika pidpryyemstva: Pidruchnyk / za red.A.V.Shehdy. - K.: Znannya, 2005.- 431s.
12. Informatsiynyy portal [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: [http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3672/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%967%20\(227\).pdf#page=45](http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3672/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%967%20(227).pdf#page=45)
13. Informatsiynyy portal [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_8_082.pdf
14. Informatsiynyy portal [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-suschnosti-ponyatiy-effektivnost-i-rezultativnost-v-ekonomike#ixzz4hBNKwOe6>
15. Informatsiynyy portal [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://mev.khnu.km.ua/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvishhennja/37-1-0-246
16. Nenyuk K.S. Problemy klasyfikatsiyi vydiv efektyvnosti ta yiyi pokaznykiv / O.S. Litvinov, K.S. Nenyuk // Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. – Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya. – 2015. – # 7 (227). – s. 45-54.
17. Sukach O.O. Efektyvnist' vytrat na oplatu pratsi yak faktor konkurentospromozhnosti pidpryyemstva / O.S. Litvinov, O.O. Sukach // Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: otsinka rivnya ta napryamy pidvyshchennya : monohrafiya / za zah. red. O.H. Yankovoho]. – Odesa : Atlant, 2013. – S.459-470.

Рецензент: Янковий О.Г. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності

УДК 338.48: 379.8

Нездойминов Сергій, Загорулько Світлана

МУЗЕЙНА МЕРЕЖА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ЕКСКУРСОЛОГІЇ

Стаття присвячена вирішенню проблем розвитку екскурсійної діяльності в сфері туристичного бізнесу. Розкрито сутність музейної діяльності як форми пізнання історії та культури, традицій нації, роль музеїв в екскурсіології. Проаналізовано динаміка розвитку музеїв та туристично-екскурсійної діяльності в Україні та Одеському регіоні, визначені фактори, які впливають на привабливість музеїв і їх експозицій. Виділено проблеми формування національних музейних мереж з урахуванням міжнародного досвіду їх розвитку. Визначено наукові підходи до розвитку інноваційної складової в музейному менеджменті. Обґрунтовано доцільність впровадження міжнародного досвіду формування національної музейної мережі щодо активізації екскурсійної діяльності на туристичному ринку. Пропонується запровадити в основу розвитку екскурсійної діяльності українських музеїв концепцію "social network" - мережевого партнерства, мережевого менеджменту.

Ключові слова: екскурсіологія, екскурсійна діяльність, музей, туризм, музейна мережа

Нездойминов Сергей, Загорулько Светлана

МУЗЕЙНАЯ СЕТЬ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ ЭКСКУРСОЛОГИИ

Статья посвящена решению проблем развития экскурсионной деятельности в сфере туристического бизнеса. Раскрыта сущность

музейной деятельности как формы познания истории и культуры, традиций нации, роль музеев в экскурсологии. Проанализированы динамика развития музеев и туристическо-экскурсионной деятельности в Украине и Одесском регионе, определены факторы, которые влияют на привлекательность музеев и их экспозиций. Выделены проблемы формирования национальных музейных сетей с учетом международного опыта их развития. Определены научные подходы к развитию инновационной составляющей в музейном менеджменте. Обоснована целесообразность внедрения международного опыта формирования национальной музейной сети для активизации экскурсионной деятельности на туристическом рынке. Предлагается внедрить в основу развития экскурсионной деятельности украинских музеев концепцию "social network" - сетевого партнерства, сетевого менеджмента.

Ключевые слова: экскурсология, экскурсионная деятельность, музей, туризм, музейная сеть

Nezdominov Sergey, Zagorulko Svetlana

MUSEUM NETWORK IN CONTEXT OF CONTEMPORARY PROBLEMS OF EXCURSOLOGY

The article is devoted to solving problems of development of excursion activity in the sphere of tourist business. The essence of museum activity as forms of knowledge of history and culture, traditions of the nation, a role of museums in excursion is revealed. The dynamics of the development of museums and tourist and excursion activities in Ukraine and the Odessa region are analyzed, factors that influence the attractiveness of museums and their exposures are determined. The problems of forming national museum networks are taken into account, taking into account the international experience of their development. Scientific approaches to the development of the innovative component in museum management have been determined. The expediency of introducing the international experience of the formation of the national museum network for activating the excursion activity in the tourist market is substantiated. It is proposed to introduce the concept of "social network" - network partnership, network

management - into the basis of the development of excursion activity of Ukrainian museums.

Keywords: excursion, excursology, museum, tourism, museum network

Постановка проблеми у загальному вигляді. У наш час, коли соціальна напруга у суспільстві є досить високою, люди все більше приділяють уваги відпочинку та туризму. Невід'ємною частиною кожної подорожі є екскурсія. Екскурсія є однією з найперших форм туристичного обслуговування, напрямом розвитку форм туристичного бізнесу, яка у різні роки виконувала певні функції. Одразу після становлення України як незалежної держави відкрилась перспектива її культурного відображення, а саме: розвиток туристично-екскурсійної діяльності як найбільш масового та наглядного методу пізнання історії та культури краю. У даній ситуації у сфері екскурсійної діяльності залишається актуальним питання подальшого розвитку музейних мереж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню науково-теоретичних проблем екскурсології, сучасного стану, перспектив розвитку сфери екскурсійного обслуговування в Україні приділяло увагу багато авторів, серед яких: В.А. Зінченко, В.Н. Бабарицька, А. Я. Короткова, О. Ю. Малиновська, С.С. Галасюк, О.О. Салата, М. Й. Рутинський, О.О. Стецюк та ін. [1;2;3;4;5]. Але музейна складова екскурсології, сучасні проблеми розвитку інтегрованих музейних мереж та підготовки кадрів сфери екскурсійного обслуговування залишаються невизначеними.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Сучасний розвиток екскурсології і туризму вимагає перегляду традиційної практики надання екскурсійних послуг музейними установами та розробки заходів щодо перетворення екскурсійного процесу на основі концепції "social network" - сетевого партнерства та проектно-програмного підходу до організації діяльності музеїв.

Мета статті. Систематизувати сучасні наукові підходи щодо формування та розвитку музейних мереж, що найбільш відповідають сучасним вимогам ринку екскурсійних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз розвитку туристичного ринку свідчить, що мережа суб'єктів туристичної

діяльності України – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – у 2016р. становила 3506 одиниць, що на 324 одиниці більше, ніж у 2015р. У структурі мережі за типами суб'єктів туристичної діяльності найбільш численною категорією є турагенти – 80% від загальної кількості суб'єктів. Але суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність нараховують 151 одиниць, або 4,3% від загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності, дохід від надання екскурсійних послуг склав 10,5 млн. грн. або 2,5% від загального обсягу доходу від надання туристичних послуг (див.табл.1) [6]. Кількість туристів – громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності протягом року, становила понад 2,5 млн осіб, іноземних туристів – 35 тис. осіб (у 2015р. відповідно 2,0 млн та 15 тис.). Для переважної більшості туристів (85%) основною метою подорожі була організація дозвілля та відпочинку.

Таблиця 1
Суб'єкти туристичної діяльності України у 2016 році

Суб'єкти туристичної діяльності України	Усього	У тому числі		
		туроператори	тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
<i>Юридичні особи</i>				
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од	1838	552	1222	64
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	8545	4926	3448	171
з них				
мають спеціальну освіту в галузі туризму	3723	2064	1602	57
жінки	6219	3483	2646	90
особи до 30 років	2442	1583	829	30
Дохід від надання туристичних послуг, млн.грн ¹	11522,5	10983,1	518,4	21,0
<i>Фізичні особи-підприємці</i>				
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од	1668	x	1581	87
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	1867	x	1776	91
з них мають спеціальну освіту в галузі туризму	763	x	732	31
Кількість неоплачуваних працівників (власники, засновники підприємства та члени їх сімей), осіб	926	x	871	55
Дохід від надання туристичних послуг, млн.грн*	413,2	x	402,7	10,5

* Без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів.

Згідно даним Державної служби статистики України кількість екскурсантів, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції, у 2015 році склала 125471 осіб, а у 2014 році складала 117472 особи [7]. Отже, спостерігається позитивна тенденція звеличення потоку екскурсантів у нашій країні, що повинно спонукати державні органи управління туристичною діяльністю до розробки національних стандартів щодо екскурсійного обслуговування туристів.

Сучасна екскурсологія визначає екскурсійну діяльність, – як діяльність з організації подорожей, що не перевищують 24 годин, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами, з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, з визначними місцями тощо. Абсолютно очевидним є необхідність дослідження соціально-філософського сенсу екскурсії, як соціокультурного явища, його місця у формуванні цінностей людського життя, розкриття глибинного значення екскурсії для процесу глобальної взаємодії культур. Як визначає В.А. Зінченко, найважливішими функціями екскурсології є науково-методична, місія якої полягає в оптимально-раціональному формуванні екскурсійного продукту; просвітницька - поширення відомостей і знань в галузі науки, культури, освіти; виховна - виховання патріотичних почуттів, любові до рідного краю, його історії та культури; емоційно-естетична функція [1].

Музеї мають довгу історію, яка бере свій початок з III ст. до н.е., коли перший відомий музей був відкритий в Олександрійському Університеті в Єгипті. Протягом століть культура музеїв поширилася майже по всьому світу і нині важко знайти країну, в якій немає жодного музею. Сьогодні, на початку XXI ст. в основу розвитку музейництва покладено концепцію "social network" – мереж, мережного партнерства, мережного менеджменту. Мережні структури дають змогу розгорнути глобальні проекти. За принципом управління, мережні структури – це децентралізовані системи, що будуються на основі проектно-програмного підходу до організації діяльності і формування партнерських стосунків між учасниками.

Упродовж 2016р. у нашої країні працювало 576 музеїв, у яких зберігається 11,6 млн експонатів основного фонду, у т.ч. 11,2 млн, або

96,9%, належать до державної частини Музейного фонду України. Але частка музеїв яким надано статус національного незначна та складає 8,5% від загальної музейної мережі України. На виставках та експозиціях музеїв 15,8 млн відвідувачів мали можливість ознайомитись із 1,4 млн експонатів, що становить 12,0% від загальної кількості предметів основного фонду (див. табл. 2) [8].

Таблиця 2

Основні показники діяльності музеїв України у 2016 р.

Види музеїв	Кількість музеїв, од	Кількість предметів основного фонду, од	З них експонувалось протягом року, у % до загальної кількості предметів основного фонду	Кількість відвідувачів, тис. осіб	
				усього	з них учнів, слухачів та студентів
Усього	576	11591707	12,0	15804,1	7813,9
у тому числі					
природничий	3	386750	0,9	127,3	70,0
історичний	190	4488602	10,8	6259,2	2835,8
літературний	48	563926	17,4	903,3	501,0
художній	37	481534	8,2	1713,0	851,1
мистецький	31	483030	6,5	1012,5	315,1
комплексний	229	4564332	14,8	4669,7	2689,5
галузевий	8	176849	5,5	151,3	89,4
інший	30	446684	11,6	967,8	462,0
Із загальної кількості музеїв					
розташовані у сільській місцевості	85	493406	30,5	615,2	360,0
надано статус національного	49	2701788	6,4	5405,2	2262,0

Географічне охоплення: Усі регіони України, крім тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також частини зони проведення антитерористичної операції.

Традиційна роль музею полягає у збиранні предметів і матеріалів культурного, релігійного та історичного значення, зберіганні їх та дослідженні, а також демонстрації громадськості з

метою освіти та задоволення суспільства. Так, наприклад, перший музей у місті Одеса з'явився ще під час розбудови міста у 1825р. Завдяки багатій історії міста з часом з'явилася ціла низка музеїв, яка відображала різноманітні галузі мистецького і культурного життя. Згідно з статистичними даними Головного управління статистики в Одеській області, у регіоні нараховується 11 державних музейних установ, основними напрямками діяльності яких є культурно-освітня, науково-дослідна діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, пам'ятко-охоронна робота. Наявність і різноманітність музеїв стає важливим культурним та економічним фактором. В розвинутих країнах музейна галузь перетворюється у суттєвий сектор економіки. Проведені дослідження свідчать о тенденціях зміни кількості відвідувань музеїв Одеського регіону в період з 2000 р. до 2015 р. Аналізуючи дані, відмітимо, що кількість відвідувань скоротилася майже вдвічі за п'ять років і в 2015 році складала всього 476,9 тис. (див. рис.1) [9]. Це свідчить про те, що керівництво музеїв має приймати рішення, щодо удосконалення своєї діяльності, задля залучення туристів у свої заклади. Перш за все, треба оцінити свої ресурси та потенціал розвитку.

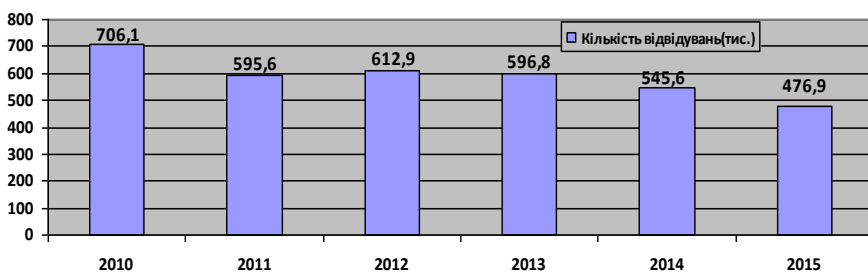


Рис.1 Кількість відвідувань музеїв Одеського регіону в період з 2010 до 2015 р.р., тис. осіб

На сьогодні немає ні одного музею, який би не будував свою діяльність переважно на основі екскурсій, оскільки саме екскурсія є однією з найголовніших традиційних форм, з яких починалося становлення культурно-освітньої діяльності музею. Екскурсія є формою освітньої діяльності, змістом якої є комплексне сприйняття передбачених екскурсійним маршрутом візуальних об'єктів з ціллю

набуття нових знань та вражень. Оскільки в Одеському регіоні є проблеми з фінансуванням державних музеїв, вони не достатньо забезпечені технічними засобами, такими як інтерактивні монітори, радіо-гіди, таблички, піктограми тощо. Також існує проблема з персоналом і методикою проведення екскурсій. Майже відсутні тренінги для підвищення якості ведення екскурсії, є проблема плинності кадрів. Дуже часто, текст екскурсії не змінюється роками, тому туристи не мають бажання повертатися у музей знову. В Одеському регіоні є велика кількість іноземних туристів, але дуже часто співробітники музеїв не мають достатніх знань іноземної мови для проведення екскурсій, тому цей сегмент туристів залишається незадіяним на даному етапі.

У той же час, процеси глобалізації змінили взаємини музею та відвідувачів. Музеї повинні враховувати інтереси різних груп відвідувачів, розділяти усіх відвідувачів на сегменти і будувати екскурсії таким чином, щоб знаходити окремий підхід до кожної групи, орієнтуватися на її інтереси. Музеї повинні змінювати свої експозиції. Одним з важливіших факторів успіху музеїв став перехід від концепції споглядання на предмети до концепції участі. Музеї, враховуючи зміну в образі життя відвідувачів, почали використовувати залучення їх до активної діяльності. В останні десятиліття ми бачимо тенденцію більш тісної взаємодії музеїв на місцевому, національному та міжнародних рівнях. Створюються асоціації музеїв різних рівнів, які розробляють спільні програми та проводять спільну комунікаційну політику. Це може підвищити інтерес туристів до місцевих музеїв.

Сукупність музеїв, які існують на певній території, називають музейною мережею. Це поняття використовується й для позначення груп музеїв одного профілю, одного типу чи однієї відомчої приналежності: мережа художніх музеїв, мережа музеїв під відкритим небом, мережа музеїв Міністерства культури й ін. Сьогодні державну музейну мережу України формують музеї системи Міністерства культури та відомчі музеї. Аналіз музейної мережі Міністерства культури, яка включає 576 музеїв, дає такі характеристики. Близько 60 % музеїв є музеями державного значення, тобто володіють особливо цінними колекціями і безпосередньо підпорядковані міністерству, яке фінансує їх у повному обсязі і призначає директорів. Значна частина

музеїв Указом Президента України отримали статус особливо цінних об'єктів культурного спадку Українського й інших народів. Цей статус передбачає спеціальні заходи державної підтримки, у тому числі переваги в області фінансування [4, с.89].

Як визначають М.Й. Рутинський та О.В. Стецюк, в Україні мережна ідеологія тільки починає поширюватися. Координаційні центри транснаціональних культурних мереж заохочують участь українських музеїв у мережах за допомогою автоматичного членства, повного чи часткового звільнення від сплати вступних і членських внесків, оплати відряджень на мережні заходи тощо. Однак у списках членів більшості міжнародних культурних мереж українських учасників поки ще обмаль. Така ситуація насамперед зумовлена недостатнім розвитком та освоєнням сучасних інформаційних і комунікаційних технологій в українських музеях і галереях. Чимало (особливо провінційні) музеїв і галерей просто не знають і не прагнуть дізнаватися про такі можливості, не займаються пошуком необхідної інформації і партнерів, не намагаються налагодити досить доступну і недорогу електронну комунікацію, тому що не знають, як це зробити. Також для українських музеїв продовжує залишатися проблемою мовний "бар'єр" у спілкуванні з закордонними партнерами [5, с.340].

Аналітичний огляд показав, що великим попитом у туристів користуються краєзнавчі і історичні музеї. Україна поступається європейським країнам за кількістю музеїв. Наприклад, в Німеччині - 3200 музеїв, у Британії - 2200, у Франції - 1900, в Італії - 1800 [10, с.6]. На наш погляд, перспективною для українських національної та регіональних музейних асоціацій у плані запозичення досвіду є модель об'єднання національних музеїв Франції. Об'єднання національних музеїв Франції (Reunion des musees nationaux) - це представницький орган на правах комерційної структури, що виконує функції асоційованого комерційного агенту національних музеїв країни. Національні музеї Франції - це некомерційні установи, за організаційно-правовим статусом дуже близькі до державних музеїв України. Існують об'єктивні законодавчі обмеження щодо розгортання цими установами різновекторної комерційної діяльності. Французькі музейники вирішили цю дилему шляхом делегування своїх комерційних повноважень іншій організації, яка функціонувала б на засадах підприємництва. З цією метою кожен музей-засновник

підписав договір з RMN, згідно з яким передав їй усі авторські права на використання зображень музейних предметів і їхньої інтерпретації; своєю чергою, Об'єднання взяло на себе організацію товарного виробництва і реалізацію товарів з використанням цих зображень з метою одержання доходу та туристично-екскурсійної популяризації регіонів країни і її музейної мережі.

Звернемо увагу, що в сучасному туристичному ринку подієвий маркетинг став використовуватись не окремими музеями, а музейними об'єднаннями за підтримки місцевої влади. Яскравим прикладом може бути акція «Ніч музеїв». В цьому міжнародному проекті прийняли участь сотні музеїв Європи. Ця акція в кожній країні має свою специфіку, наприклад у Варшаві усі музеї були відкриті до 3 години ночі, а також відвідувачам були запропоновані незвичайні програми – унікальні екскурсії, концерти, театральні вистави. Для реалізації своєї функції музеї активно використовують сучасні інформаційні та маркетингові технології. Спостерігається «вихід» музею з власної будівлі у віртуальний світ Інтернету. Це робиться завдяки цифровій обробки витворів мистецтва, що дозволяє створювати «віртуальні двійники музеїв», поширювати інформацію про музей. Інновації в екскурсійній діяльності дають перевагу одній екскурсії над іншою, що сприяє конкуренції та успішному просуванню на ринку. Інновації - це той продукт діяльності людини, який важливо не тільки творити, а й правильно застосовувати. У сучасному світі екскурсійне обслуговування виходить на новий рівень. Так, екскурсійне обладнання допоможе музейному гідю зацікавити туристів, дозволяє охопити більшу аудиторію людей. Система проста, гід озвучує інформацію в мікрофон, а сигнал передається туристам в їх навушники. Дуже зручний і інноваційний винахід, що полегшує роботу не тільки з вітчизняними, а й з іноземними туристами, так як з ростом технологій було розроблено аудіо-гіди з автоматичним перекладом мови гіда на різні мови світу.

Можна погодитися з думкою О. Зайченко щодо розвитку гейміфікації (ігрофікації) музейного простору і тимчасового злиття реального простору із ігровим, як методом LARP, так і через популярні цифрові додатки, що є однією з конструктивних та перспективних можливостей розвитку музейної драматургії. Як визначає дослідник, «сучасний культурологічний процес музейного

буття характеризується поступовим вбудовуванням ігрової механіки в музейну діяльність та займанням нею місця посередника між людиною і культурою» [11, с.96].

Потенційний турист під час вибору тієї чи іншої країни для поїздки бере до уваги такі фактори, як політична та економічна стабільність, ціни, рівень сервісного обслуговування, наявність туристично-рекреаційного потенціалу, характер транспортних зв'язків, реклама, географічні, природні та кліматичні, культурні і релігійні характеристики країни. За оцінками експертів, основними мотивами для туристичних мандрівок в Україну є культура країни, можливість оздоровлення, краси природи, спорт та відпочинок. Отже, ці чинники є найбільш вагомими складовими туристичного продукту нашої країни, які потребують особливої уваги з боку фахівців туристичного бізнесу. Разом з цим необхідно привертати увагу потенційних туристів до історико-архітектурних пам'яток, музейних експозицій, стародавніх звичаїв та традицій українського народу, які, без сумніву, можуть зацікавити гостей нашої країни.

Висновки. Отримані результати дослідження дають змогу стверджувати, що в умовах національного та культурного відродження України, реального визначення її ролі в розвитку світової цивілізації – музейна мережа посідає важливі позиції у справі формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу, а екскурсійна діяльність стає однією з дієвих форм пізнання минулого і сьогодення незалежної Української держави. Сучасний розвиток туристичного ринку вимагає перегляду традиційної практики надання екскурсійних послуг та перетворення екскурсійного процесу музейних установ на основі концепції "social network", впровадження проектно-програмного підходу до організації діяльності музеїв. За останні роки екскурсіологія активно долучилось до всебічного вивчення світового досвіду функціонування та розвитку національних музейних мереж, як явища історичного, політичного, соціального, культурного, загальнонаціонального. А без цього, власне, неможливо забезпечити розвиток національного туризму.

Література

1. Зінченко В.А. Екскурсіологія як туризмологічна наука. / В.А. Зінченко. – Наукові записки Київського університету туризму,

економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Випуск 8. - С. 211-223.

2. Бабарицька В.Н. Екскурсознавство і музеєзнавство / В.Н. Бабарицька, А.К. Короткова, О.Ю. Малиновська. – Київ «Альтепрес» 2007. – 464 с.

3. Галасюк С.С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навчальний посібник. Друге видання, доповнене і доопрацьоване / С. С. Галасюк, С. Г. Нездойминов. – Херсон: Олді-Плюс, 2016. – 248 с.

4. Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник / О.О. Салата. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 164 с.

5. Рутинський М. Й. Музеєзнавство: Навч. посіб. / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. - К.: Знання, 2008. – 428 с.

6. Мережа суб'єктів туристичної діяльності у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm

7. Державна служба статистики України / Статистична інформація / Туризм / Туристичні потоки 2000-2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Мережа та діяльність музеїв у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm

9. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

10. Бален А.П. Музей как фактор развития культурно-познавательного туризма / А.П. Бален, С.Г. Нездойминов // Кримський економічний вісник. – 2014. – № 5 (12). – С. 5-7.

11. Зайченко О. Гейміфікація музейного простору в аспекті типології поведінки музейного відвідувача // Місто: історія, культура, суспільство. – 2017. – №1(2). – С. 87-98.

1. Zinchenko V.A. Ekskursolohiya yak turyzmolohichna nauka. / V.A. Zinchenko. – Naukovi zapysky Kyyivs'koho universytetu turyzmu, ekonomiky i prava. Seriya: filosofs'ki nauky. – 2010. – Vypusk 8. - S. 211-223.

2. Babaryts'ka V.N. Ekskursoznavstvo i muzeyeznavstvo / V.N. Babaryts'ka, A.K. Korotkova, O.Yu. Malynovs'ka. – Kyyiv «Al'tepres»

2007. – 464 s.

3. Halasyuk S.S. Orhanizatsiya turystychnykh podorozhey ta ekskursiynoyi diyal'nosti: navchal'nyy posibnyk. Druhe vydannya, dopovnene i dooprats'ovane / S. S. Halasyuk, S. H. Nezdoymynov. – Kherson: Oldi-Plyus, 2016. – 248 s.

4. Salata O.O. Osnovy muzeyeznavstva: navchal'no-metodychnyy posibnyk / O.O. Salata. – Vinnytsya : TOV «Nilan-LTD», 2015. – 164 s.

5. Rutyns'kyi M. Y. Muzeyeznavstvo: Navch. posib. / M.Y. Rutyns'kyi, O.V. Stetsyuk. - K.: Znannya, 2008. – 428 s.

6. Merezha sub"yektiv turystychnoyi diyal'nosti u 2016 rotsi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm

7. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy / Statystrychna informatsiya / Turyzm / Turystychni potoky 2000-2015 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Merezha ta diyal'nist' muzeyiv u 2016 rotsi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm

9. Holovne upravlinnya statystryky v Odes'kiy oblasti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

10. Balen A.P. Muzei kak faktor razvytyya kul'turno-poznavatel'noho turyzma / A.P. Balen, S.H. Nezdoymynov // Kryms'kyi ekonomichnyy visnyk. – 2014. – # 5 (12). – S. 5-7.

11. Zaychenko O. Heymifikatsiya muzeynoho prostoru v aspekti typolohiyi povedinky muzeynoho vidviduvacha // Misto: istoriya, kul'tura, suspil'stvo. – 2017. – #1(2). – S. 87-98.

Рецензент: Андреева Н.М д.е.н., професор кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет

29.05.2017

АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ КРАЇНИ НА ОСНОВІ ІНСТИТУЦІЙНО-ЕВОЛЮЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена аналізу технологічної залежності в контексті забезпечення національної безпеки на основі використання інституційно-еволюційної теорії та виробленню науково-методичних підходів щодо визначення причин технологічної залежності країн. Розглянуто основні аспекти використання інституційно-еволюційного підходу для аналізу технологічної залежності. Визначено тренди технологічної залежності України та визначено їх причини на основі інституційно-еволюційного підходу. Наведено причини зниження попиту на високотехнологічне обладнання та подальшої деіндустріалізації економіки країни. Проаналізовано окремі приклади еволюції технологічної залежності. Запропоновано елементи організаційно-економічного механізму щодо подолання технологічної залежності України в контексті глобальних інноваційних трендів. Визначено напрямки подальших досліджень, в яких необхідно конкретизувати організаційно-економічний механізм управління інституційною трансформацією інноваційної сфери, що буде враховувати глобальні тренди та національні пріоритети.

Ключові слова: технологічна залежність, інновації, політика, інституційно-еволюційна теорія, стратегія.

Омельяненко Віталій

АНАЛИЗ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАВИСИМОСТИ СТРАНЫ НА ОСНОВЕ ИНСТИТУЦИОННО-ЭВОЛЮЦИОННОГО ПОДХОДА

Статья посвящена анализу технологической зависимости в контексте обеспечения национальной безопасности на основе использования институционально-эволюционной теории и разработке научно-методических подходов к определению причин технологической зависимости стран. Рассмотрены основные аспекты использования институционально-эволюционного подхода для анализа

технологической зависимости. Определены тренды технологической зависимости Украины и определены их причины на основе институционно-эволюционного подхода. Указано причины снижения спроса на высокотехнологическое оборудование и дальнейшей деиндустриализации экономики страны. Проанализированы отдельные примеры эволюции технологической зависимости. Предложены элементы организационно-экономического механизма по преодолению технологической зависимости Украины в контексте глобальных инновационных трендов. Определены направления дальнейших исследований, в которых необходимо конкретизировать организационно-экономический механизм управления институционной трансформацией инновационной сферы, которая будет учитывать глобальные тренды и национальные приоритеты.

Ключевые слова: технологическая зависимость, инновации, политика, институционно-эволюционная теория, стратегия.

Omelyanenko Vitaliy

ANALYSIS OF THE TECHNOLOGICAL DEPENDENCE OF COUNTRY ON THE BASIS OF THE INSTITUTIONAL EVOLUTIONALY APPROACH

The article is devoted to the analysis of technological dependence in the context of ensuring national security based on the institutional evolutionary theory application and the development of scientific and methodological approaches for the determination of the causes of technological dependence of countries. The main aspects of the institutional evolutionary approach application for the analysis of technological dependence are considered. The trends of technological dependence of Ukraine are determined and their causes are determined based on the institutional and evolutionary approach. The reasons of the decline in demand for high-tech equipment and further de-industrialization of the country's economy are indicated. Separate examples of the evolution of technological dependence are analyzed. Elements of the organizational and economic mechanism for overcoming Ukraine's technological dependence in the context of global innovation trends are proposed. The directions of further research are determined in which it is necessary to specify the

organizational and economic mechanism for managing the institutional transformation of the innovation sphere that will take into account global trends and national priorities.

Keywords: technological dependence, innovation, policy, institutional evolutionary theory, strategy.

Постановка проблеми. Глобальна економіка перебуває в стані найбільшої трансформація в історії людства, викликаной технологічним фактором, і тому держави та компанії, які не зможуть пристосуватися до цього, приречені на деградацію та перехід в розряд залежних. В контексті цього варто відзначити, що ще в 2001 році Рада національної безпеки констатувала факт зростання технологічної залежності України від іноземних виробників телекомунікаційного обладнання. Зазначений факт формувався впродовж досить тривалого часу й за роки незалежності технологічна залежність поглиблювалася та поширювалася внаслідок деградації національної інноваційної системи та відсутності політики захисту і просування національних інтересів.

Проблема технологічної залежності та її загроза для національної безпеки може найбільш гостро проявитися в кризовий період розвитку. Наприклад, в умовах міжнародного конфлікту Україні довелося реалізувати стратегію імпортозаміщення в ряді секторів економіки, а Російська Федерація в свою чергу внаслідок міжнародних санкцій зіткнулася з проблемою розвитку нафтовидобувної галузі без доступу до іноземних технологій.

Відтак проблема подолання технологічної залежності потребує додаткового аналітичного обґрунтування для вироблення системної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні [1] на прикладі латиноамериканських країн було розглянуто відносини залежності, характерні для цих країн, та була показана їх відповідність певному типу зовнішньо- і внутрішньополітичної організації, що призводить до протиріч розвитку, зокрема й до залежності, що поглиблює та посилює основні проблеми цих країн. Аналогічне дослідження щодо України [2] акцентує увагу на ролі прямих іноземних інвестицій й ТНК у закріпленні технологічної залежності. Дослідження [3] ілюструє приклад еволюційної динаміки

високотехнологічного сектору на прикладі технологій ЕОМ.

У попередніх дослідженнях ми розглядали роль інституційної системи у забезпеченні національної безпеки [4], зокрема у формуванні пріоритетів інноваційного розвитку [5] та управління технологічними пакетами високотехнологічних галузей [6].

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Проведений аналіз загального наукового дискурсу та публікацій показав, що проблематика технологічної залежності розглядається на рівні констатації тенденцій й практично не розглядається в рамках інституційно-еволюційного підходу, що дає змогу визначити причини тенденцій та розробити відповідні інституційні рішення.

Постановка завдання. У контексті вищесказаного метою статті є аналіз технологічної залежності в контексті забезпечення національної безпеки на основі використання інституційно-еволюційної теорії.

Методологія дослідження ґрунтується на інституційно-еволюційній теорії, в рамках якої центральну роль займають інститути, їх зміст, створення та еволюція інституціональної структури, а також її роль у забезпеченні ефективного вибору та ефективного функціонування економіки. Значна увага приділяється вивченню траєкторії економічного розвитку країни в минулому для з'ясування причин її сучасного стану та визначення майбутнього. Широко використовується порівняльний аналіз економічних систем з погляду їх інституціональної структури та її ефективного функціонування. Зокрема на цьому базується й методологія Global Innovation Index [7], що розглядає якість функціонування інститутів як фактор успішності інноваційного розвитку.

В рамках інституційно-еволюційного підходу технологічну залежність запропоновано розглядати як динаміку інститутів інституційно-інноваційної системи, в рамках якої держава не може конкурувати з технологіями інших країн. Одним з елементів для аналізу в рамках інституційно-еволюційної теорії є деіндустріалізація, що приводить до зниження попиту на технологічні й технічні розробки, втрати спеціалізованих національних центрів технологічної компетенції тощо.

Основний матеріал дослідження. Автор дослідження [1] визначив залежність як стан, при якому розвиток економіки країни

визначається розвитком та розширенням економіки іншої країни (країн), з якою вона безпосередньо взаємодіє. Відносини взаємозалежності між двома або більшим числом економік, як і між ними й світовою торгівлею, припускають форму залежності, при якій економіки деяких країн (домінуючих) можуть успішно рости та бути самодостатніми, тоді як в інших країнах (залежних) ті ж процеси можуть протікати лише як відбиття подібного росту домінуючих країн, здатного виявляти як позитивний, так і негативний вплив на їх безпосередній розвиток.

Для оцінки технологічної залежності ми пропонуємо аналізувати інституційно-еволюційні аспекти таких процесів:

- стан науково-технічного потенціалу країни (стан провідних вітчизняних наукових шкіл, здатних забезпечити незалежність держави на стратегічно важливих напрямках НТП, частка у ВВП витрат на технологічні інновації та її фактори);

- залежність від імпорту та його структура (частка продовольства та високотехнологічних товарів);

- ступінь залежності країни від імпорту технологій стратегічного призначення та стан самозабезпеченості;

- структура експорту (частка високо конкурентних товарів);

- контроль над ринками збуту вітчизняної продукції, митний контроль над експортно-імпортними операціями.

Проілюструвати еволюцію технологічної залежності можна через аналіз елементів технологічного платіжного балансу, що відображає міжнародні фінансові потоки технологічних платежів та є інструментом грошової оцінки участі країн у міжнародній передачі технологій. З поточного рахунку платіжного балансу України нами було визначено основні складові технологічного платіжного балансу України у 2001–2016 рр. (табл. 1).

Беручи до уваги внесок кожного елемента і порівняння двох років, 2001 р. і 2016 р, можемо зробити висновок, що у 2001 р. наукові розробки і дослідження були головним елементом технологічного платіжного балансу, але у 2016 р. його основною складовою стали комп'ютерні та інформаційні послуги, що є дискусійним з точки зору ефективності національної інноваційної системи, однак становить собою значний потенціал для розвитку й інтеграції України в глобальну інноваційну систему.

Таблиця 1

Елементи технологічного платіжного балансу України, млн.
дол.

Стаття балансу	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Наукові та конструкторські розробки	-484	-445	45	81	128	124	153	160	222	323	354	401	432	351	317	199
кредит	39	47	92	128	202	228	303	421	402	490	526	567	581	440	349	256
дебет	523	492	47	47	74	104	150	261	180	167	172	166	149	89	32	57
Роялті та ліцензійні послуги	-178	-106	-278	-228	-399	-396	-524	-682	-532	-612	-639	-603	-905	-434	-273	-285
кредит	5	4	14	40	22	32	53	72	112	132	107	124	167	118	85	73
дебет	183	110	292	268	421	428	577	754	644	744	746	727	1072	552	358	358
Комп'ютерні та інформаційні послуги	-89	-65	-50	-49	-84	-40	31	44	124	182	402	621	949	1228	1357	1655
кредит	7	10	17	30	44	97	191	316	344	429	698	992	1394	1598	1707	2000
дебет	96	75	67	79	128	137	160	272	220	247	296	371	445	370	350	345

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [8]

Якщо говорити про витрати, то у 2001 р. найбільша питома вага була у наукових і конструкторських розробок, а у 2016 р. першість була за роялті та ліцензійними платежами. Всі показники за аналізований період зросли, але найбільше зростання щодо комп'ютерних та інформаційних послуг, а також придбання не фінансових активів. Таким чином, динаміка показує, що поточним стратегічним напрямом розвитку інноваційної діяльності є надання комп'ютерних та інформаційних послуг, а також збільшення імпорту роялті та ліцензійних послуг, що супроводжується розвитком промисловості.

Зазначені тренди можна пояснити з точки зору інституційно-еволюційного підходу, зокрема тенденціями промислового розвитку України, зокрема інноваційного розвитку, та глобальними трендами стрімкого розвитку сфери послуг з використанням ІКТ.

Ще у розпорядженні КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми використання в органах державної влади програмного забезпечення з відкритим кодом» (2009 р.) було відзначено посилення залежності національної

інформаційної інфраструктури від постачальників пропріетарного програмного забезпечення та вказувалася необхідність зниження економічної та технологічної залежності країни шляхом переорієнтації витраток з закупівлі іноземного продукту на підтримку вітчизняних розробників програмного забезпечення. На сьогодні ж ІТ сектор продовжує перебувати в «тіні», однак у нього з'явився шанс зокрема через відмову від російського програмного забезпечення.

Зазначені обставини вказують на необхідність створення інститутів з ефективними контрольними функціями, оскільки ряд проектів розробки вітчизняного програмного забезпечення для потреб органів влади супроводжувалися корупційною складовою з отриманням програмного продукту з поганим функціоналом, що підривало імідж вітчизняних розробників.

В рамках еволюційного аналізу важливо відзначити, що за роки незалежності відбулася переорієнтація вітчизняного машинобудування з забезпечення власним устаткуванням на задоволення поточного попиту на відповідні види устаткування за рахунок закордонних ринків виробників [2].

В таблиці 2 показано обсяги зовнішньої торгівлі України за окремими товарними групами, що є критичними для України, оскільки важливі для провідних галузей економіки, зокрема АПК, та є основою високотехнологічного виробництва.

Таблиця 2

Зовнішня торгівля України за окремими товарними групами,
тис. дол.

Товарна група		2012			2014			2016		
		Імпорт	Експорт	Сальдо	Імпорт	Експорт	Сальдо	Імпорт	Експорт	Сальдо
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1209	Насіння, плоди та спори для сіви	75394	28366	-47028	54016	20478	-33538	39589	18922	-20667
2309	Продукти для годівлі тварин	242671	10704	-231967	225025	17879	-207146	137610	17591	-120019
8433	Машини або механізми для збирання, обмолоту сільськогосподарських культур	359535	22987	-336548	192899	22591	-170308	407773	26200	-381573

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
8456	Верстати для обробки різних матеріалів видаленням матеріалу за допомогою лазерного променя, ультразвукових, електророзрядних, електрохімічних, електронно-променевих або плазмово-дугових процесів	14714	1202	-13512	13335	5303	-8032	11669	2316	-9353
8457	Центри оброблювальні, верстати, для обробки металу	46239	2160	-44079	6865	782	-6083	14336	242	-14094
8486	Машини та апаратура, які використовуються виключно або переважно у виробництві напівпровідникових елементів та схем	5362	5362	1165	89	1903	1814	310	218	-92
8501	Двигуни та генератори, електричні	134749	179621	44872	119902	117211	-2691	80702	54798	-25904
9011	Мікроскопи оптичні складні	5563	120	-5443	1722	223	-1499	2144	75	-2069

Джерело: складено автором на основі даних Державної фіскальної служби України [9]

З таблиці 2 можемо зробити висновок, що сукупний обсяг імпорту по більшості груп товарів та устаткування, яке має критичне значення для економіки України, в разі перевищує обсяг експорту, що формує загрози для розвитку промисловості (верстати), сільського господарства (посівний матеріал, продукти, обладнання) та науки (мікроскопи). Також за рядом позицій можемо відзначити зниження експорту та імпорту, що може вказувати на зниження попиту на

високотехнологічне обладнання, а відтак й тенденцію подальшої деіндустріалізації економіки.

Важливо відзначити, що імпорт устаткування здійснюється переважно з розвинених країн (до яких були віднесені країни, що входять в ОЕСР і/або ЄС), а експорт більшості з розглянутих видів устаткування спрямований у країни, що розвиваються (наприклад, рис. 1, рис. 2), що може свідчити про недостатню конкурентоспроможність вітчизняної продукції на ринках розвинених країн.

Іншим аспектом є залежність змісту прийнятих рішень від кон'юнктури міжнародних ринків. В ситуації сприятливого тренду на ринках ресурсів або продукції з низькою часткою додатної вартості ринку уряд приймає рішення про збільшення витрат. Однак в умовах асиметрії інформації та короткострокового планування виявляється, що важко правильно інвестувати, зокрема в розвиток обробної промисловості та високих технологій, оскільки реального розуміння стратегічного горизонту немає й в результаті формується конфлікт негайної бюджетної або іміджевої вигоди (купівля іноземних технологій, залучення іноземних інвестицій) з інтересами довгострокового розвитку національної економіки (підвищення якості робочих місць, розвиток власних технологій і технологічних ланцюжків тощо).

У наших попередніх дослідженнях [4] прояви технологічної залежності були розглянуті на прикладі космічної галузі, що характеризується найбільш складним технологічним пакетом.

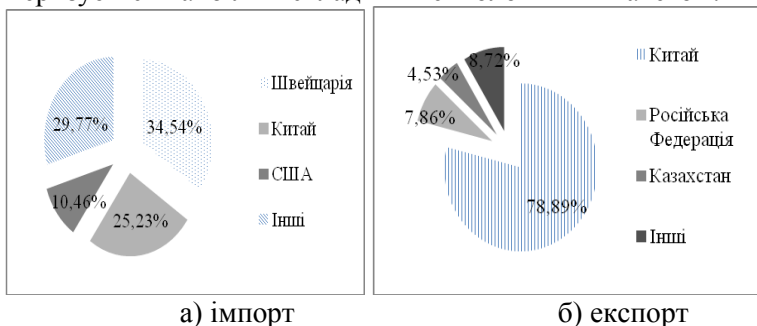


Рис. 1. Географічна структура експорту та імпорту товарів групи «Верстати для обробки різних матеріалів видаленням матеріалу за допомогою лазерного променя, ультразвукових, електророзрядних, електрохімічних, електронно-променевих або плазмово-дугових процесів» у 2016 році

Джерело: складено автором на основі даних Державної фіскальної служби України [9]

Наприклад, США була використана так звана модель асиметричного партнерства, в рамках якої відбувається вирішення завдань США через використання інноваційного потенціалу інших країн, інноваційна система яких в даних умовах фрагментується через переорієнтацію на певне завдання, а не кінцевий продукт. У випадку такого тривалого асиметричного співробітництва можлива деградація інноваційної системи країни-супутника.

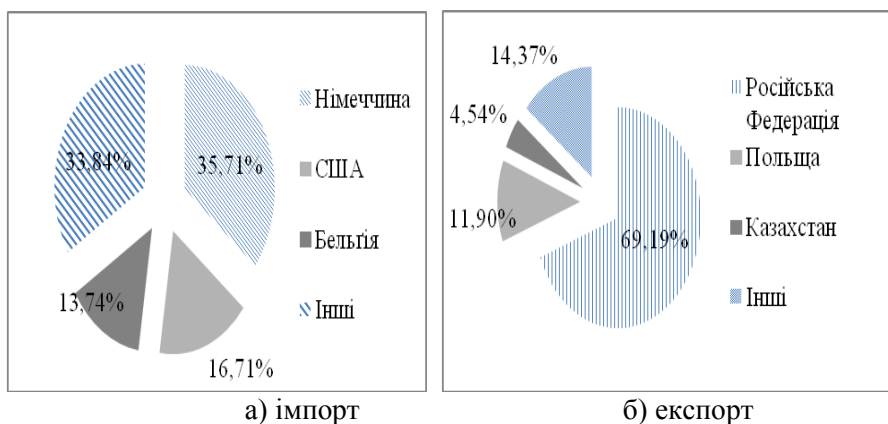


Рис. 2. Географічна структура експорту та імпорту товарів групи «Машини або механізми для збирання, обмолоту сільськогосподарських культур» у 2016 році

Джерело: складено автором на основі даних Державної фіскальної служби України [9]

Однак технологічна автаркія країни як найбільш простий спосіб подолання технологічної залежності приводить не до зміцнення національної безпеки, а до її ослаблення й, в остаточному підсумку, до посилення однієї технологічної залежності. Зазначений висновок важливий для інституційного аналізу, оскільки національна інноваційна система має бути орієнтована на конкурентну участь у глобальних ланцюжках доданої вартості та міжнародне співробітництво в рамках стратегії «win-win» (симетрична кооперація) з врахуванням необхідності забезпечення національної безпеки через інновації.

Також в умовах глобальної технологічної взаємозалежності та

спеціалізації постійно зростає технологічна залежність держав в області атомної енергетики [10]. В рамках даного тренду одні країни стають постачальниками устаткування та палива для атомних електростанцій, інші – лише їх споживачами, треті – переробниками радіоактивних відходів АЕС. Відтак консолідована діяльність держав та міжнародна диференціація праці в атомному енергетичному секторі підсилюють технологічну ядерну залежність країн.

Варто враховувати й геополітичний контекст інституційно-інноваційної динаміки, оскільки високі технології тісно пов'язані з політичним фактором. Зокрема закупаювані країнами, що розвиваються, в розвинених країнах машини, устаткування і технології, як неодноразово відзначали експерти, не є найбільш передовими. Також варто взяти до уваги й той факт, що Україна впродовж досить тривалого часу розглядалась в орбіті Російської Федерації, геополітичні суперники якої не були зацікавлені в реалізації ініційованих нею інтеграційних процесів на пострадянському просторі.

Відповідно до інституційно-еволюційної теорії передумови технологічної залежності України почали закладатися ще в умовах лібералізації, що проводилася в СРСР. Розглянемо еволюцію на прикладі технологій електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), відставання в розвитку яких почало формуватися вже в 60-х рр. ХХ ст.

Перші напівпровідникові інтегральні схеми були розроблені в США та СРСР майже одночасно в 1962 р. У США це були схеми Micrologic компанії Fairchild Semiconductor, що були розроблені на замовлення Пентагона та використовувалися в ядерних стратегічних ракетах Minuteman, та SN-51 компанії Texas Instruments. У СРСР в той же час Ризьким заводом напівпровідникових приладів було випущено інтегральну схему Р12-2.

В цей же період у СРСР було ухвалене рішення, яке, на думку науковців та працівників галузі, мало критичне значення для подальшого розвитку радянської обчислювальної техніки та взаємопов'язаних галузей. Його суть полягала в тому, що при побудові єдиного ряду універсальних ЕОМ було принципово вирішити скопіювати архітектуру американської машини ІВМ 360. В результаті цього рішення виникло так зване «заплановане відставання», внаслідок чого стало неможливим компенсувати відставання в

електронно-компонентній базі через розвиток нової архітектури. Очевидно, що той, хто копіює, завжди буде відставати від оригіналу. В результаті часовий лаг розвитку був наступний: ІВМ 360 з'явилася в 1964 р., рішення про копіювання остаточно було прийнято в 1967 р., технічний проект на радянську копію ІВМ 360 був розроблений в 1969 р., а перші машини-копії створені в 1971 р., тобто на 7 років пізніше оригіналу [3]. На цьому прикладі ми бачимо роль стратегічних рішень щодо спеціалізації та національних пріоритетів.

Варто враховувати й поточний контексті прийняття рішень. Наприклад, в аналітичній записці «Кліматична угода для України» [11] експерти Інституту економіки та прогнозування НАН України відзначають, що при імplementації Паризької угоди та реалізації політики низьковуглецевого розвитку Аналогічні рекомендації містяться у коментарях та пропозиціях НЕЦУ до проекту Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [12]. В цих умовах Уряд має забезпечити вагому підтримку вітчизняних наукових досліджень в сфері енергозбереження, результатом яких мають бути власні інноваційні ефективні технології для різних секторів економіки. Це завдання розглядається як одне з найважливіших, щоб Україна знову не стала технологічно залежною в зазначених пріоритетах та реалізувала наявний науковий потенціал.

Однак міжнародний фактор може стати й стимулом для інноваційного розвитку. Наприклад, технологічно синхронізація з європейським Об'єднанням з координації передачі електроенергії (ENTSO-E) посилить стійкість енергетичної системи України та мінімізує залежність від стабільності постачання вугілля на теплові блоки електростанцій.

В рамках розробки інноваційної політики відзначимо, що передумовою зростання технологічної залежності є відірваність сформованої інноваційної системи від реального сектору економіки [14].

Для інституційного управління важливо узгоджуватися з особливостями постіндустріальної епохи, коли успіх інноваційного розвитку визначається невеликими групами стартаперів, які створюють нові ідеї та нові технології. Відтак ми приходимо до нового принципу інноваційного розвитку - «більше інтелекту і менше

ресурсів». Відповідно постає й завдання створення сприятливих умов для таких колективів.

Змінюються й особливості технологій й технологічних пакетів. Наприклад, виробництво стратегічного бомбардувальника (продукт індустріальної епохи) коштує приблизно 2,5 млрд. дол., в той час як створення малого літального апарату (продукт постіндустріальної епохи), здатного більш ефективно реалізувати завдання ніж бомбардувальник, є в рази дешевшим. Таким чином, рівень технологічної безпеки може знизитися за рахунок більш оперативного й масштабного використання іншими країнами інновацій, на освоєння яких у нас у цей час не вистачає ресурсів, або ми не реалізуємо технологічний форсайт.

У звіті «Tech breakthroughs megatrend» [13] експерти PwC, проаналізувавши понад 150 технологій, розробили спеціальну методику, що допомагає визначити найбільш актуальні для певної компанії або галузі технології. В результаті цього аналізу було підготовлено звіт про так звану “велику вісімку” технологій, що, на думку експертів PwC, матимуть вирішальний вплив на бізнес-процеси у найближчому майбутньому (штучний інтелект, доповнена реальність, технологія Blockchain, використання дронів, Інтернет речей, робототехніка, віртуальна реальність, 3D-принтери).

Відзначимо, що Україна практично не розглядає зазначені технології в якості фундаментальних та прикладних пріоритетів, що підтверджено як аналізом нормативної бази, так й результатами ряду конкурсів проектів на отримання бюджетного фінансування наукових досліджень. Це може призвести до втрати важливого «стратегічного вікна» та нового витка зростання технологічної залежності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропоновано напрямки оцінки технологічної залежності через аналіз інституційно-еволюційних аспектів основних процесів в інноваційній системі. Проведений аналіз свідчить, що формування національної інноваційної системи України відбувалося на фоні деградації промислового потенціалу та відсутності стимулювання попиту на інновації. Наведено причини зниження попиту на високотехнологічне обладнання та подальшої деіндустріалізації економіки країни. Проаналізовано окремі приклади еволюції технологічної залежності.

В подальших дослідженнях необхідно конкретизувати

організаційно-економічний механізм управління інституційною трансформацією інноваційної сфери, що буде враховувати глобальні тренди та національні пріоритети.

Література

1. Сантус Т. Структура залежності // *The American Economic Review*. – 1970. – Vol. 60. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://scepstis.net/library/id_2297.html

2. Саліхова О. Б. Іноземні технології як детермінанти інвестиційно-інноваційних процесів в Україні / О. Б. Саліхова, Г. О. Бак // *Стратегічні пріоритети*. – 2015. – № 2 (35). – С. 93–105.

3. Любимов Б. Отставание и зависимость России в компьютерной элементной базе [Електронний ресурс] // *Суть времени*. – 2016. – № 195. – Режим доступу: <http://eot-su.livejournal.com/2686298.html>

4. Омеляненко В. А. Міжнародний трансфер високих технологій та національна безпека: тенденції, виклики, перспективи: монографія / В. А. Омеляненко. – Суми: Триторія, 2017. – 248 с.

5. Omelyanenko V. Innovation priorities optimization in the context of national technological security ensuring / V. Omelyanenko // *Marketing and management of innovations*. – 2016. – № 4. – pp. 226–234.

6. Омеляненко В. А. Аналіз тенденцій технологічної конвергенції в контексті розробки стратегій розвитку // *Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2017: колективна монографія*; НТУУ КПІ ім. І. Сікорського; Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України; Вища економіко-гуманітарна школа / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Київ, 2017. – С. 96–102.

7. Cornell University, INSEAD and WIPO (2017). *The Global Innovation Index 2017: Innovation Feeding the World*, Ithaca, Fontainebleau, and Geneva. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report>

8. Статистика зовнішнього сектору [Електронний ресурс]. – НБУ, 2017. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613

9. Митна статистика [Електронний ресурс] // Державна фіскальна служба України, 2017. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/ms/>

10. Анненков В. Ядерный мир как феномен процесса глобализации / В. Анненков, Л. Кононов // *Международная жизнь*. – 2014. – № 4. – С. 1–17.

11. Дячук О. Кліматична угода для України [Електронний ресурс]. – Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2016. – Режим доступу: <http://energyreform.uacrisis.org/climate>

12. Коментарі та пропозиції НЕЦУ до проекту Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [Електронний ресурс]. – НЕЦУ, 2017. – Режим доступу: <http://necu.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Komentari-do-PROEKTU-energostrategii-01-2017.pdf>

13. Tech breakthroughs megatrend [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/issues/technology/tech-breakthroughs-megatrend.html>

14. Новая индустриализация как условие формирования инновационной модели развития российской экономики / ред. Ленчук Е. Б. – М.: ИЭ РАН, 2013. – 62 с.

1. Santus T. *Struktura zavysymosti* // *The American Economic Review*. – 1970. – Vol. 60. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://scepssis.net/library/id_2297.html

2. Salikhova O. B. *Inozemni tekhnolohiyi yak determinanta investytsiyno-innovatsiynykh protsesiv v Ukrayini* / O. B. Salikhova, H. O. Bak // *Stratehichni priorytety*. – 2015. – # 2 (35). – S. 93–105.

3. Lyubymov B. *Ot stavanye y zavysymost' Rossyy v komp'yuternoy elementnoy baze* [Elektronnyy resurs] // *Sut' vremeny*. – 2016. – # 195. – Rezhym dostupu: <http://eot-su.livejournal.com/2686298.html>

4. Omel'yanenko V. A. *Mizhnarodnyy transfer vysokykh tekhnolohiy ta natsional'na bezpeka: tendentsiyi, vyklyky, perspektyvy: monohrafiya* / V. A. Omel'yanenko. – Sumy: Trytoriya, 2017. – 248 s.

5. Omelyanenko V. *Innovation priorities optimization in the context of national technological security ensuring* / V. Omelyanenko // *Marketing and management of innovations*. – 2016. – # 4. – pp. 226–234.

6. Omel'yanenko V. A. Analiz tendentsiy tekhnolohichnoyi konverhentsiyi v konteksti rozrobky stratehiy rozvytku // Stalyy rozvytok – KhKhI stolittya: upravlinnya, tekhnolohiyi, modeli. Dyskusiya 2017: kolektyvna monohrafiya; NTUU KPI im. I. Sikors'koho; Instytut telekomunikatsiy ta hlobal'noho informatsiynoho prostoru NAN Ukrainy; Vyshcha ekonomiko-humanitarna shkola / za nauk. red. prof. Khlobystova Ye. V. – Kyiv, 2017. – S. 96–102.

8. Statystyka zovnishn'oho sektoru [Elektronnyy resurs]. – NBU, 2017. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613

9. Mytna statystyka [Elektronnyy resurs] // Derzhavna fiskal'na sluzhba Ukrainy, 2017. – Rezhym dostupu: <http://sfs.gov.ua/ms/>

10. Annenkov V. Yadernyy myr kak fenomen protsessa hlobalyzatsyy / V. Annenkov, L. Kononov // Mezhdunarodnaya zhyzn'. – 2014. – # 4. – S. 1–17.

11. Dyachuk O. Klimatychna uhoda dlya Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy, 2016. – Rezhym dostupu: <http://energyreform.uacrisis.org/climate>

12. Komentari ta propozytsiyi NETsU do proektu Enerhetychnoyi stratehiyi Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist', konkurentospromozhnist'» [Elektronnyy resurs]. – NETsU, 2017. – Rezhym dostupu: <http://necu.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Komentari-do-PROEKTU-energostrategii-01-2017.pdf>

14. Novaya yndustryalizatsyya kak uslovye formyrovannya ynnovatsyonnoy modely razvytyya rossiyskoy ekonomiky / red. Lenchuk E. B. – M.: YЭ RAN, 2013. – 62 s.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

20.06.2017

ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В даній статті висвітлені дослідження змісту «екосистемного підходу» в контексті трансформаційних перетворень в економіці. Сутність, принципи та завдання, притаманні екосистемному підходу, дозволяють виокремити ряд еколого-економічних тенденцій, за якими відбувається формування рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті означеного підходу. Розглянуті сучасні умовиводи щодо екосистемного підходу в рекреаційно-туристичній сфері в умовах трансформації економіки України.

Ключеві слова: екосистемний підхід, державно-приватне партнерство, рекреація, туризм, екосистема, екосистемні послуги.

Полянничко Елена

ЭКОСИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В данной статье рассмотрены исследования понятия «экосистемного подхода» в контексте трансформационных преобразований в экономике. Сущность, принципы и задачи, присущие экосистемному подходу, позволяют выделить ряд эколого-экономических тенденций, по которым происходит формирование рекреационно-туристической сферы на основе выделенного подхода. Рассмотрены современные умозаключения по экосистемного подхода в рекреационно-туристической сфере в условиях трансформации экономики Украины.

Ключевые слова: экосистемный подход, государственно-частное партнерство, рекреация, туризм, экосистема, экосистемные услуги.

ECOSYSTEM APPROACH IN RECREATION AND TOURISM SPHERE IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF ECONOMY OF Ukraine

This article covers the study of the content of the "ecosystem approach" in the context of transformational transformations in the economy. The essence, principles and tasks inherent in the ecosystem approach make it possible to distinguish between a number of ecological and economic trends, in which the recreational and tourist sphere is formed on the basis of a dedicated approach.

The current inferences regarding ecosystem approach in the recreational and tourist sphere in the conditions of transformation of the Ukrainian economy are considered.

Keywords: ecosystem approach, public-private partnership, recreation, tourism, ecosystem, ecosystem services.

Постановка проблеми. Упродовж тривалого часу розвиток рекреаційно-туристичної сфери вважається перспективним для аналітичних еколого-економічних наукових досліджень. Дана тенденція пояснюється стратегічними внесками, що надходять від діяльності в означеній сфері у розвиток економіки більшості країн Світу. За підрахунками науковців, рекреаційно-туристична сфера впливає на економічний розвиток принаймні тридцяти галузей господарювання. Наприклад, на долю туризму припадає 7% загального обсягу інвестицій, 11% світових споживчих витрат, близько 5% всіх податкових надходжень, 1/3 світової торгівлі послугами. За прогнозами Всесвітньої ради по туризму та подорожах, частка туризму у світовому ВВП збільшиться з 6,9 трильйонів доларів, зафіксованого у 2016 році, до 10,4 трильйонів доларів у 2023 році, що надасть можливість організувати близько 72 мільйонів нових робочих місць та створити матеріальне забезпечення для 338 мільйонів вже існуючих. З огляду на площу курортних та рекреаційних територій України, що сягає близько 9,1 млн. га., а також розвинену рекреаційно-

туристичну інфраструктуру, можна було б стверджувати, що рекреаційно-туристична сфера країни має ґрунтовні підстави для здійснення значного вкладу у національний економічний розвиток. Але функціонування вітчизняної економіки протягом кількох десятиліть на засадах техногенного навантаження на навколишнє середовище та екстенсивності природокористування, негативним чином вплинуло на стан природного середовища рекреаційно-туристичної сфери.

Постановка завдання. Екосистемний підхід (далі — есп, англ. — ecosystem approach) — нова і одночасно суперечлива концепція, яка з'явилася та поширилася у 90-х роках ХХ ст. термін використовується в офіційних міжнародних документах, у працях видатних юристів-міжнародників, які спеціалізуються на міжнародному екологічному праві, вчених із різних галузей суспільного знання, однак на сьогодні відсутнє єдине погоджене розуміння суті, змісту та механізму застосування есп як у теорії, так і на практиці.

Серед науковців розповсюдженою є точка зору, згідно з якою, розвиток «екосистемного підходу» починається із закріплення Конвенцією про біологічне різноманіття 1982 р. терміну «екосистема», як динамічного комплексу угруповань рослин, тварин та мікроорганізмів, а також неживого навколишнього середовища, що взаємодіють у якості єдиного функціонального цілого. Безпосереднє ж тлумачення терміну «екосистемний підхід» було прийнято значно пізніше та запроваджено на офіційному рівні у 2000 році на V Конференції сторін Конвенції з біологічного різноманіття. Загальноприйнятий зміст даної дефініції, що являє собою «стратегію комплексного управління земельними, водними і живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливих засадах», охоплює стратегічно важливі для еколого-економічного розвитку рекреаційно-туристичної сфери елементи.

Аналіз міжнародних документів та наукових досліджень надає можливість зробити висновок щодо неможливості розгляду екосистемного підходу у відриві від наукової парадигми під назвою «зелена економіка». На думку науковців, екосистемний підхід є підґрунтям розвитку «зеленої економіки». Можна припустити, що подібної точки зору дотримується і міжнародна спільнота. Так, визначення «зелена економіка», представлене у офіційних документах

UNEP, надає можливість стверджувати про співпадіння її основних рис з тими, що притаманні екосистемному підходу. До подібних рис можна віднести: ефективне використання природних ресурсів, зменшення забруднення, запобігання втрати екосистемних послуг та біорізноманіття, досягнення соціальної справедливості, тощо (Бобильов, Захаров). Інші науковці, зокрема О.І. Пашенцев, відмічають зв'язок екосистемного підходу з не менш актуальною в умовах сьогодення концепцією сталого розвитку. Дослідження змісту «екосистемного підходу» в контексті трансформаційних перетворень в економіці набуло власного розвитку у працях, як вітчизняних, так і іноземних науковців (див. табл. 1).

Таблиця 1

Визначення терміну «екосистемний підхід» у працях
вітчизняних та зарубіжних науковців

Автор	Визначення
1	2
Бриндя О.З.	Екосистемний підхід є способом досягнення сталого розвитку на основі забезпечення сталого функціонування життєвих екосистем.
Васильєва М.І.	Екосистемний підхід — це підхід, що знаходить свій прояв у сприйнятті об'єктів правового регулювання як частини єдиного природного середовища, в якому діють природні взаємозв'язки, що забезпечують умови життєдіяльності людини, у зв'язку з чим, підлягають обов'язковому врахуванню при формулюванні законодавчих вимог.
Мовчан Я.І.	Екосистемний підхід є стратегією інтегрованого управління земельними, водними і живими ресурсами, яка справедливим чином забезпечує збереження їх на засадах невиснажного, екологічно збалансованого розвитку.
Перелет Р.О.	Екосистемний підхід є засобом, що: а) візуалізує взаємозв'язки між системами та людьми всередині екосистем, які для людей є місцем проживання та засобом для існування; б) передбачає розширення масштабів оцінювання комерційно привабливих екземплярів екосистеми; в) покликаний забезпечити тривалу стійкість біорізноманіття та суттєвий розвиток сучасного розуміння сталого природокористування.
Рябініна З.Н.	Екосистемний підхід є методологічною основою для наукових та практичних досліджень майбутнього, що спрямований на забезпечення передбачення не лише прямих, але й опосередкованих наслідків антропогенного впливу на природні об'єкти, а також ретроспективного відтворення генезису означених об'єктів зі всіма існуючими взаємозв'язками.

1	2
Arico S.	Екосистемний підхід являє собою управління на підґрунті кращого розуміння екологічних взаємодій та процесів, необхідних для відновлення та підтримання здорових, продуктивних та біологічно різноманітних екосистем, їх цілісності, структур, функцій та цінностей, а також якості життя населення шляхом інтегрованого управління природними ресурсами, економічним розвитком, узгодженням з цілями та потребами суспільства.
Franklin J.	Екосистемний підхід полягає в управлінні екосистемами, спрямованого на забезпечення їх сталого розвитку.
Grumbine R.E.	Екосистемний підхід є інтегрованим науковим знанням в сфері екологічних взаємозв'язків в межах ринкового та соціополітичного конгломерату, яке спрямоване на виконання завдання щодо захисту та тривалого збереження екосистем впродовж тривалого часу.

*Джерело: складено автором

Сутність, принципи та завдання, притаманні екосистемному підходу, дозволяють виокремити ряд еколого-економічних тенденцій, за якими відбувається формування рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті означеного підходу.

Перш за все, еколого-економічний розвиток рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті екосистемного підходу щодо трансформації національної економіки потребує належної організації адміністративної складової означеної галузі. Слід зазначити, що економічна складова рекреаційно-туристичної галузі завжди пов'язувалась з потребою в оптимізації моніторингу та адміністративного впорядкування, відсутність належної організації яких, зумовлює настання кризових станів на локальному та національному рівні природокористування. Подібні реалії антропогенної активності або бездіяльності невинно призводять до розвитку стагнаційного стану навколишнього середовища та зростання ймовірностей виникнення надзвичайних ситуацій (техногенних аварій та катастроф, тощо). Більшість науковців, зокрема Н.М. Андреева, О.С. Бутенко, С.К. Харічков, К. Гевель, Головінова І.М., Дишловий, С.Г. Нездоймінов, Т.М. Микитина, Б.М. Берташ, Ю.В. Мігущенко схиляються до думки відносно недосконалості сучасного управління рекреаційно-туристичною сферою та наявності потреби в удосконаленні регуляторного впливу на збереження навколишнього

середовища.

З огляду на положення додатку до Рішення КСВ/6, управління досліджуваною галуззю на засадах, притаманних екосистемному підходу щодо трансформації національної економіки, повинне:

а) бути гнучким, що пояснюється необхідністю своєчасного реагування на труднощі, які виникають в процесі функціонування галузі, та створення умов для використання такої тактики, що надає змогу у найкоротший термін адаптуватися до відповідних обставин;

б) поєднувати у власній структурі існуючі актуальні стратегії управління, програми, національні стратегії та підходи щодо збереження рекреаційно-туристичних об'єктів;

в) функціонувати на засадах врахування впливу антропогенної активності у сфері рекреації та туризму на інші екосистеми;

г) бути спрямованим на усунення диспропорцій в структурі ринка, що здійснюють негативний вплив на стан навколишнього середовища;

д) стимулювати збереження біологічного різноманіття рекреаційно-туристичної сфери та стале користування ним;

е) намагатися зосередити всі затрати та вигоди всередині екосистеми рекреаційно-туристичної сфери;

ж) враховувати при прийнятті та реалізації управлінських рішень результати новітніх науково-технічних досліджень.

Екосистемний підхід надає адміністративним та регуляторним перетворенням можливість до альтернативного розвитку за принципами якісної децентралізації. Якісна децентралізація передбачає вихідною точкою для розуміння категорії носіїв первинної екологічної інформації кожному окрему людину, що проживає чи тимчасово знаходиться в межах певної частини екосистеми. Подібна концепція базується на головній ідеї неупередженості та об'єктивності більшої частини населення, що на власному житті та власному бізнесі відчувають зміни в навколишньому середовищі. Логічним є той факт, що подібна колегіальна точка зору потребує формалізації, оптимізації та вивчення з огляду на відсутність можливості моментального використання подібної інформації. Саме з урахуванням подібної необхідності в обробці первинної екологізованої інформації, суб'єкти мезорівня визначені як база для накопичення інформації та прийняття всіх важливих рішень відносно екології, туризму та рекреації. Подібна

концепція дає можливість проведення процедур з децентралізації в межах національної системи екологічного управління та менеджменту в Україні. Міжнародний характер регуляторного впливу на терасторівні не виключає взаємодію з мезорівнем, проте, головним контрагентом для нього є суб'єкти національного рівня, що представляють державу чи комплексні складні бізнесові структури. Отримана інформація на національному рівні та сформована професійна концептуальна ідея повинна бути винесена на обговорення в межах регіональних утворень для об'єктивного та легітимного узгодження.[2]

Еколого-економічний розвиток рекреаційно-туристичної сфери на засадах екосистемного підходу передбачає необхідність залучення осіб, зацікавлених у розвитку означеного сектора економіки. Слід зазначити, що рекреаційно-туристична сфера вважається доволі привабливою для суб'єктів господарської діяльності з комерційної точки зору. Дана тенденція пояснюється:

- відсутністю прямої необхідності відтворення основного носія пропонованих благ;
- перманентно високим потенціалом споживчого попиту;
- можливістю динамічної зміни вартісної складової кінцевого продукту та полі-суб'єктній орієнтованості;
- помірній резистентності по відношенню до негативних економічних зрушень.[1].

Зазначені аспекти комерційної привабливості на практиці були підтвержені отриманими результатами дослідження економічної привабливості різноманітних форм підприємницької діяльності, проведеної за авторством виконавчого редактору журналу Forbes Бретта Нельсона. Дане дослідження продемонструвало лідируючі позиції рекреаційно-туристичної сфери в сегменті найбільш цікавих для інвестиційної активності. Подібний інвестиційний інтерес з боку потенційних інвесторів пояснюється значними обсягами отриманого чистого прибутку від підприємницької діяльності у зазначеному секторі економіки.

Слід акцентувати увагу на тому, що інвестиційні процеси у економіці розглядаються у якості основних чинників динаміки капіталу. Стан національної економіки потребує значних обсягів фінансових внесків, запорукою чого є якісне співробітництво

представників держави з суб'єктами підприємницької діяльності у створенні привабливого інвестиційного клімату в рамках сфери туризму і рекреації. Стагнаційні процеси, як відлуння Світової кризи, у сферах перманентних лідерів в сегменті прямого інвестування, створили передумови для диверсифікації інвестиційного капіталу в національний рекреаційно-туристичний сектор економіки. Провідні наукові фахівці з огляду на існуючі тенденції сталого розвитку, розглядають питання залучення інвестицій в ширшій площині, звертаючи увагу на необхідності розвитку інвестиційної діяльності у напрямку до екологізації. Дана точка зору викладена, зокрема, у працях Н.М. Андрєєвої, Б.В. Буркинського, В.С. Верещак, С.І. Рассадникової, Н.Г. Фейтельмана, С.К. Харічкова, Т.С. Хачатурова.

Розвиток ринку рекреації та туризму на фоні підвищення інвестиційних процесів в досліджувану галузь закономірно проходить етапи якісних перетворень та систематизації. І якщо в глобальному вимірі подібні тенденції виявляються в розробці теоретичних напрямків розвитку сектору туризму та рекреації, то формально бізнесовий елемент вже сьогодні вимагає побудови емпіричних заходів регулювання.

Актуальним, щодо залучення осіб, зацікавлених у розвитку рекреаційно-туристичної сфери є інструмент державно-приватного партнерства, що покликаний максимально оптимізувати процеси освоєння спеціальних екологічних бюджетів. Частина 1 статті 4 Закону України "Про державно-приватне партнерство" від 01.07.2010 р. визначає перелік сфер діяльності, в яких дозволене застосування державно-приватного партнерства, та який відповідно до частини другої цієї ж статті не вважається вичерпним. У зв'язку з відсутністю природно-заповідної сфери у вказаному переліку, необхідно розглянути можливість здійснення державно-приватного партнерства у заданій сфері та його особливості. До того ж, зі змісту ч. 3 ст. 4 даного Закону можна зробити висновок, що реалізація передбачених законом функцій державно-приватного партнерства можлива лише у сферах перелічених у ч.1 ст. 4 Закону. [7].

Подібні пропозиції, що є традиційними в західній культурі екологізаційних процесів, в межах національної системи мають значно нижчу потенційну вагу сприйняття. Наявна тенденція пояснюється недовершеністю процесів розробки та реалізації бізнес-плану спільних

дій. Створення умов для зацікавлення приватних партнерів у розвитку об'єктів рекреаційно-туристичної сфери, що знаходяться у державній та комунальній власності, є нагальною проблемою сьогодення, складність вирішення якої полягає у необхідності стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності реальною можливістю отримання прибутку у разі прийняття ними участі у подібних заходах.

Характерною рисою формування рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті екосистемного підходу щодо трансформації економіки є запровадження елементів інституту реституції у відносинах між людиною та навколишнім середовищем. На думку розробників екосистемного підходу, отримання вигод від користування природним капіталом покладає певні зобов'язання на користувачів природними благами щодо матеріального відшкодування витрат на їх відновлення та збереження для майбутніх поколінь. Дана концепція набуває розвитку в контексті еколого-економічних досліджень щодо запровадження платних екосистемних послуг. Обґрунтування доцільності та пропозиції методик щодо визначення вартості екосистемних послуг викладено у працях вітчизняних та іноземних науковців, зокрема: С.М. Бобильова, Г. Дейлі, Р. Костанза, О.Є. Рубель, І.М. Сотник, Є.В. Мішеніна, Т.В. Могиленець, І.П. Соловій, С.К. Харічкова і т.д. Для рекреаційно-туристичної сфери, переважною складовою частиною якої є природні ресурси, та на експлуатації яких ґрунтується підприємницька діяльність у даному секторі економіки, запровадження екосистемних послуг є нагальним питанням щодо запобігання деградації національного природного капіталу. За глобальною оцінкою екосистемних послуг, що була здійснена Р. Костанза, економічна цінність екосистемних послуг у сфері рекреації складає 3 трильйони доларів США, що на думку науковців, є візуалізацією вигідності існування подібного інституту для економіки.

Висновок. Наміри України щодо впровадження екосистемних послуг на практиці підтверджуються закріпленням у Законі України «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року»[7]. Основною перешкодою для запровадження оплатних екосистемних послуг в рекреаційно-туристичній сфері України є відсутність чітко регламентованого механізму

запровадження стягнень за отримання екосистемних послуг. Ключовим аспектом наявних дискусій за даним питанням є ймовірність самого факту існування категорії «екосистемні послуги», що обґрунтовується наступними твердженнями:

- неможливістю надання послуг екосистемою, оскільки послуга є вольовою дією, а у екосистемі воля відсутня і вона не в стані відмовитись від надання послуг;

- послуга надається з метою задоволення потреб суб'єкта-реципієнта — екосистема не може ставити собі подібних цілей.

Зауважуючи вищевикладене, категорію «екосистемні послуги» можна визначити, як спеціальну діяльність суб'єкта, що використовує на законних підставах екосистему з метою задоволення потреб реципієнта в межах санкціонованої законами України системи послуг з недопущенням спричинення шкоди інтересам, що охороняються державою.

Література

1. Нездоймінов С.Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: моногр. / С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 304 с.

2. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону: монограф. / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДГУ, 2012. – 576 с.

3. World Travel & Tourism Council Read more at [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.wttc.org/>

4. Електронні послуги Держгеокадастру [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://land.gov.ua/>

5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Дышловой Ю.Н. Харичков С.К. Ключевые направления разведения рекреационно-туристического потенциала Одессы / Ю.Н. Дышловой, С.К. Харичков // Экономика и управление. – 2011. – № 3. – С. 49-55.

7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

8. Вартанян Г.В. Сутність та складові механізми використання туристичного потенціалу полі функціональних еколого-економічних територій / Г.В. Вартанян. – Одеса: ТЕС, 2015. – 120 с.

1. Nezdoyminov S.H. Turyzm yak faktor rehional'noho rozvytku: metodolohychesky aspekt ta praktychnyy dosvid: monohr. / S. H. Nezdoyminov. – Odessa: Astroprint, 2009. – 304 s.

2. Sotsial'no-ekonomichna motyvatsiya innovatsiynoho rozvytku rehionu: monohraf. / za zah. red. O. V. Prokopenko. – Sumy: SumDHU, 2012. – 576 s.

3. World Travel & Tourism Council Read more at [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.wttc.org/>

4. Elektronni posluhy Derzhheokadastru [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://land.gov.ua/>

5. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Dyshlovoy Yu.N. Kharychkov S.K. Klyuchevyye napravlenyya razvedenyua rekreatsyonno-turystycheskoho potentsyla Odessy / Yu.N. Dyshlovoy, S.K. Kharychkov // *Экономика у управлене*. – 2011. – # 3. – S. 49-55.

7. Pro Osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrainy na period do 2020 roku: zakon Ukrainy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

8. Vartanyan H.V. Sutnist' ta skladovi mekhanizmu vykorystannya turystychnoho potentsialu poli funktsional'nykh ekoloho-ekonomichnykh terytoriy / H.V. Vartanyan. – Одеса: ТЕС, 2015. – 120 с.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

20.06.2017

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

В сучасних умовах в Україні досить важливим питанням постає підвищення рівня життя населення, бо на сьогодні в Україні чітко спостерігається соціальне розшарування і практично повна відсутність середнього класу. Проблемою залишається досить високий рівень бідності, тому що в більшості працездатної частини населення дуже низький рівень доходів, що є основним показником добробуту населення. Для покращення життєвого рівня громадян необхідні чіткі та виважені кроки всіх гілок влади, які базуються на детальному та глибокому аналізі широкого спектру показників, що характеризують різноманітні аспекти рівня життя населення.

Ключові слова: рівень життя населення, соціальне розшарування, середній клас, рівень бідності, доходи та розходи населення регіону, аналіз показників рівня життя населення.

Самохвалов Алексей

ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ ОДЕССКОГО РЕГИОНА

В современных условиях в Украине достаточно важными являются вопросы повышения уровня жизни населения, потому что в Украине четко наблюдается социальное расслоение и практически полное отсутствие среднего класса. Проблемой остается достаточно высокий уровень бедности, потому что в большей части трудоспособного населения очень низкий уровень доходов, что является основным показателем достатка населения. Для улучшения жизненного уровня граждан необходимо четкие и обдуманые шаги всех ветвей власти, которые базируются на детальном и глубоком анализе широкого спектра показателей, которые характеризуют различные аспекты уровня жизни населения.

Ключевые слова: уровень жизни населения, социальное расслоение, средний класс, уровень бедности, доходы и расходы населения региона, анализ показателей уровня жизни населения.

DOSLIDZHENNA ANATHEROUS BODY OF RIVNYA LIVING THE HUMAN SETTLEMENT IN THE OCEAN REGION

In modern conditions in Ukraine, it is important to raise the living standards of the population, because in Ukraine there is clearly a social stratification and a virtually complete absence of the middle class. The problem remains a sufficiently high level of poverty, because in the majority of the able-bodied population a very low level of income, which is the main indicator of the prosperity of the population. To improve the living standards of citizens, it is necessary to have clear and deliberate steps by all branches of power, which are based on a detailed and in-depth analysis of a wide range of indicators that characterize various aspects of the standard of living of the population.

Keywords: living standard of the population, social stratification, middle class, poverty level, incomes and expenditures of the population of the region, analysis of living standards of the population.

Постановка завдання. В сучасних умовах в Україні досить важливим питанням постає підвищення рівня життя населення. Бо на сьогодні в Україні більш чітко спостерігається соціальне розшарування і практично повна відсутність середнього класу. Проблемою залишається досить високий рівень бідності, тому що в більшості працездатної частини населення дуже низький рівень доходів, що є основним показником добробуту населення. Отже якщо не приділяти належної уваги вище приведеній проблемі, напруга в суспільстві буде тільки зростати.

Метою наукової статті є дослідження сучасного стану рівня життя населення в Україні та виявлення проблем у сфері державного регулювання розвитку рівня та якості життя населення.

Виклад основного матеріалу. Рівень життя населення — це соціально-економічна категорія, яка характеризує можливості суспільства щодо забезпечення життя, діяльності та всебічного розвитку, а також формується під впливом взаємодії всіх суб'єктів економічних відносин. Він виражається сукупністю суспільних відносин і умов, що характеризують життя, працю, побут,

інтелектуальний та культурний розвиток людей, їх свободу та правову захищеність [6].

Підвищення рівня життя населення має бути пріоритетним напрямом соціально-економічної стратегії кожної держави. Рівень життя населення в країні формує різноманітний комплекс взаємопов'язаних між собою показників, що допомагають “вимірити” якість життя населення. Цими показниками є: ВВП на душу населення, купівельна спроможність, прожитковий мінімум, мінімальний рівень заробітної плати, кошик споживача, норми споживання комунальних послуг на які діє субсидія, рівень безробіття тощо. З цього випливає, що якість життя населення — ступінь відповідності умов і рівня життя певним стандартам чи нормативам.

Рівень та якість життя характеризує досягнутий на певний проміжок часу в суспільстві ступінь задоволення різноманітних потреб населення, що є предметом соціального захисту – необхідного елемента функціонування будь-якої розвиненої держави, який слугує основною складовою соціально-розвинутої держави, адже його предметом є людина та можливості її всебічного розвитку [3, стр.2].

Економічна ситуація в країні дуже сильно впливає на рівень життя населення. Кожне коливання економічного достатку держави залишає свій слід на якості життя населення. В Україні це спостерігається особливо чітко. Гіперінфляція та девальвація, втрата ринків збуту, відсутність чіткого плану дій, постійне зовнішнє кредитування держави на вигідних умовах лише для кредитора вже призвело до дуже болісного падіння добробуту громадян. Таким чином Україна опинилася за межами економічного та соціального прогресу.

В Бюджеті України на 2017 рік спостерігається граничний обсяг дефіциту у розмірі 77,55 млрд.грн, або 3% ВВП країни, що показує неспроможність держави формувати держбюджет за рахунок власних коштів. Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець 2017-го очікується у сумі 2 трлн 296 млрд грн (88,8% прогнозованого ВВП). Із них граничний обсяг державного боргу на 31 грудня наступного року має становити 1 трлн 716,6 млрд грн (66,4% прогнозного ВВП), граничний обсяг гарантованого державою боргу – 579,4 млрд грн (22,4% прогнозного ВВП) [4]. Треба відмітити, що рівень соціальної допомоги в Україні є невисоким, а у

більшості випадках вона навіть не сягає рівня прожиткового мінімуму. Отримання громадянами житлової субсидії не завжди покривають той необхідний розмір витрат, які йдуть на сплату комунальних послуг. Безумовно все це негативно впливає і на рівень життя населення країни.

Одним із важливих показників, який характеризує рівень життя населення є прожитковий мінімум. Прожитковий мінімум — це мінімальна кількість життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності людини. В Україні прожитковий мінімум визначається як вартісна величина набору продуктів харчування, достатніх для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [5]. Тобто прожитковий мінімум визначається на основі кошика споживача. Кошик споживача — вартість стандартного набору товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Через падіння курсу гривні у відповідності до курсу долара, а також через підвищення цін на комунальні послуги та цін на продовольчі товари, відповідно до Закону України від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII «Про Державний бюджет України на 2017 рік», змінюється також і розмір прожиткового мінімуму.

Таким чином мінімальна заробітна плата була прирівняна до рівня прожиткового мінімуму, на який, в теорії, громадянин України може прожити місяць. Проте враховуючи, що ціни на комунальні послуги суттєво зростають з кожним новим траншем МВФ, ціни на харчування, на бензин, на побутові товари і т.д. також постійно зростають, постає питання: «А чи можливо проіснувати на такий прожитковий мінімум?». Отже, не зважаючи на те що прожитковий мінімум зростає, це зростання відбувається дуже повільними темпами і не може конкурувати із швидкими темпами зростання цін.

Оплата праці є основним показником забезпечення добробуту працездатного населення України. Після розпаду СРСР, Україна перейшла з планової на ринкову економічну діяльність. Через це багато послуг, які при радянській владі були безкоштовними, раптово стали платними. Перехід до платних освітніх послуг, платних

медичних послуг, скасування системи безкоштовного розподілу житла та інших побутових товарів призвели до того, що цінність одержуваної заробітної плати підвищується одразу в декілька разів.

Як зазначають експерти, кожному третьому мешканцю України заробітної плати не вистачає для придбання необхідних життєвих потреб, а кожний другий працездатний мешканець України працює на умовах вторинної, третинної зайнятості, одержуючи доходи в тіньовому секторі економіки, які не оподатковуються [7, стр.173]. Тобто, можна зробити висновок, що все ж таки рівень прожиткового мінімуму в Україні економічно не обґрунтований. Аналіз показників прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати свідчить про те, що система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні не відповідає європейським стандартам.

Одними з головних причин погіршення природного руху населення з 2014 року, на думку автора, є погіршення економічної ситуації в країні, що негативно впливає на рівень життя населення, і проведення АТО на сході України.

Важливим фактором, який впливає на формування соціального середовища, є стан економічних процесів, що мають безпосередній вплив на рівень життя. До економічних факторів соціального середовища належать показники поширеності різних форм бідності серед населення — суб'єктивної бідності та крайньої бідності за національним критерієм, а також одержання населенням доходів на рівні державних соціальних стандартів.

Скорочення доходів, девальвація, інфляція, зростання рівня безробіття, зростання державного боргу перед кредиторами та війна, все це переформатувало соціальні розпарки українського суспільства довели багатьох українців до межі бідності.

Через постійну девальвацію гривні, яка відбувається внаслідок отримання нових кредитів від іноземних кредиторів включаючи МВФ, а також падіння ВВП ростуть і ціни на товари та послуги. Так, протягом останніх років постійно зростають ціни на комунальні послуги, зростає вартість проїзду в громадському транспорті, а також ціни на обслуговування транспортних засобів. Також зростають ціни на послуги зв'язку, продукти харчування та ліки.

За останніми даними середня заробітна плата в Україні у 2016 році, в порівнянні з 2015 роком, збільшилась на 980 грн і становила

5187,3 грн. За видами економічної діяльності в Україні в 2016 році, в порівнянні з попереднім періодом, середня заробітна плата підвищилась по кожному, без виключення, виду економічної діяльності. Так середня заробітна плата у сільському, лісовому та рибному господарстві підвищилась з 3296,75 грн до 4163,25 грн; у промисловості — з 4807,9 грн до 5909,8 грн; у фінансовій та страховій діяльності — з 8634,4 грн до 10272 грн; в освіті — з 3138,3 грн до 3786,8 грн; у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги — з 2830,2 грн до 3403,9 [5].

Зазвичай в період економічних негараздів страждають найбільш незахищені верстви населення. І хоча заробітна плата у 2017 році буде становити на рівні 3200 грн, а прожитковий мінімум знову ж таки буде поетапно зростати, це зростання відбувається дуже повільними темпами і конкурувати із швидкими темпами зростання цін не може.

Більшість економічних чинників соціального середовища в Україні визначена станом ринку праці. Основну частину доходів населення становлять саме доходи від оплати праці. А отже, нормальний розвиток цієї сфери життєдіяльності людини сприяє стабілізації соціального середовища, як складової рівня життя населення.

Негативним фактором, який негативно впливає на розвиток соціального середовища, є високий рівень безробіття серед працездатного населення.

Безробіття характеризується двома основними показниками. Це рівень безробіття та тривалість безробіття. За результатами дослідження головної служби статистики Одеської області, кількість зайнятого населення віком 15-70 років у 2016 році становила 1000,6 тис. осіб, з них безробітних — 72,5 тис. осіб. Це, в порівнянні з аналогічними показниками за 2015 рік, менше на 15,6 тис. осіб та більше на 2,4 тис. осіб відповідно. Серед них кількість населення працездатного віку у 2016 році складала 971,4 тис. осіб, що на 7,2 тис. осіб менше ніж у 2015 році.

Рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15-70 років у 2016 році становив 6,8%, що на 0,4% більше ніж у 2015 році. Аналогічний показник серед населення працездатного віку у 2016 році склав 6,9%, що знову ж таки на 0,4% більше. Більш

детальна інформація про стан безробіття в Одеському регіоні у 2016 році наведена у табл. 1.

Як видно із табл. 1, в Одеському регіоні зберігається негативна тенденція збільшення кількості безробітного населення та рівня безробіття. Все це негативно впливає на розвиток соціального середовища, як складової рівня життя населення, адже через це кількість соціально незахищених людей збільшується.

Таблиця 1

Економічна активність населення Одеської області у 2016 році

Показники активності населення	У середньому за період	
	2015	2016
Економічно активне населення, тис. осіб		
у віці 15–70 років	1086,3	1073,1
працездатного віку	1048,7	1043,9
Зайняте населення, тис. осіб		
у віці 15–70 років	1016,2	1000,6
працездатного віку	978,6	971,4
Безробітне населення, тис. осіб (за методологією МОП)		
у віці 15–70 років	70,1	72,5
працездатного віку	70,1	72,5
Економічно неактивне населення, тис. осіб		
у віці 15–70 років	687,5	692,1
працездатного віку	439,5	444,3
Рівень економічної активності, у відсотках до населення відповідної вікової групи:		
у віці 15–70 років	61,2	60,8
працездатного віку	70,5	70,1
Рівень зайнятості, у відсотках до населення відповідної вікової групи:		
у віці 15–70 років	57,3	56,7
працездатного віку	65,8	65,3
Рівень безробіття (за методологією МОП), у відсотках до економічно активного населення:		
у віці 15–70 років	6,4	6,8
працездатного віку	6,5	6,9

Джерело: Розраховано за даними джерел 1, 2.

Кількість громадян, які мали статус безробітного, в Одеському регіоні на кінець 2016 року склала 44,7 тис. осіб, з них працевлаштовано 16,4 тис. осіб. Навантаження зареєстрованих безробітних на одне вільне робоче місце на кінець 2016 року було 5 осіб. Середній розмір допомоги по безробіттю на кінець 2016 року складав 1896 грн [2].

Забезпеченість населення умовами проживання також є одним із факторів формування соціального середовища. На сьогодні в Україні житло є не тільки життєвою необхідністю для людини, але й індикатором рівня життя населення, а саме — житлові умови, що відповідають необхідним соціальним європейським стандартам, асоціюються не з необхідністю, а з заможністю людини.

За даними державної служби статистики України, станом на 1 січня 2016 року загальна площа житлових приміщень в Одеському регіоні складала 53421 тис. кв.м. (31710,8 тис. кв.м. у міських поселеннях, та 21710,2 тис. кв.м. у сільських поселеннях), з них житлова площа житлових приміщень становила 34910,5 тис. кв.м. (у міських поселеннях — 20578,4 тис. кв.м., а у сільських поселеннях — 14332,1 тис. кв.м.). В цілому по Україні вище названі показники склали — 973786 тис. кв.м. і 614068 тис. кв.м. відповідно. При цьому майже весь житловий фонд (98,2%) розташовувався в житлових будинках (багатоквартирні та індивідуальні (садибні) житлові будинки). Кількість квартир у житлових будинках та нежитлових будівлях в Одеській області складала 897,5 тис. одиниць (у міських поселеннях — 568034 одиниць, а у сільських поселеннях — 349422 одиниць), а в цілому по Україні цей показник складав 16886 тис. одиниць. Кількість житлових будинків на 1 січня 2016 року в Одеському регіоні склала 484474, з них у міських поселеннях — 170670 одиниць, у сільських поселеннях — 313804 одиниць. В цілому по Україні кількість житлових будинків на 1 січня 2016 року склала 9113051 одиниць [2].

Темпи надання житла населенню продовжують знижуватися в Одеському регіоні. Починаючи з 1995 року, зменшується кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку для одержання житла. Так їхня кількість у 1995 році складала 112,3 тис., а на початок 2015 року — 34,0 тис. Також знижується й кількість сімей

та одинаків, які отримали житло (протягом відповідного року). У 1995 році їхня кількість складала 2491 одиниць, а на початок 2015 року — 78 одиниць відповідно [2].

Однією з основних причин зниження темпів надання житла населенню стало прийняття житла в експлуатацію. Так у 2016 році загальна площа прийнятого в експлуатацію житла в Одеському регіоні склала 575,9 тис. кв.м., що складає 91,2% від аналогічного показника 2015 року. В свою чергу у 2015 році цей показник складав 631,8 тис. кв.м., що становило в свою чергу 70,9% від аналогічного показника 2014 року [2].

Отже на сьогодні для найбільш бідних верств населення з кожним роком залишається все менше можливостей для поліпшення своїх житлових умов, але для більш заможних груп населення з'явилися додаткові можливості для поліпшення своїх житлових умов за рахунок інвестування коштів у приватний житловий фонд.

Для того, щоб провести характеристику житлових умов, треба проаналізувати наявність комунальних зручностей (таких як наявність центрального опалення, водопроводу, каналізації, електроенергії, тощо) у житловому фонді.

Так з 1995 року по 2015 рік питома вага загальної житлової площі, обладнаної водопроводом, каналізацією та гарячим водопостачанням, знижувалась приблизно на 20% по кожному показнику. Також показник питомої ваги загальної житлової площі, обладнаної опаленням, у період з 1998 року по 2007 рік показував негативну динаміку й опустився з 75,7% до 45,8%, проте починаючи з 2008 року по 2014 рік даний показник поступово зростав і на 2014 рік склав 57,4%, а у період 2014-2015 років вище названий показник взагалі підвищився до 74,9%. Питома вага загальної житлової площі, обладнаної газом, у 1995 році складала 75,7%, далі у період 1996-2013 років вище названий показник проходив незначні коливання й на 2013 рік становив 86,2%, а впродовж 2014-2015 років цей показник знов почав знижуватися і на 2015 рік склав 82,8%.

Висновки. Таким чином, одним з важливих напрямів державного регулювання розвитку рівня життя населення країни повинно бути досягнення позитивної динаміки добробуту населення, яка полягає у підвищенні платоспроможності населення, підвищенні заробітної плати працюючого населення на реальному економічно

обґрунтованому рівні.

Цьому сприятиме: вихід багатьох секторів державної економіки з тіні; розробка системи соціальних стандартів, яка буде дійсно забезпечувати гідний рівень життя населення; встановлення реального прожиткового мінімуму, та удосконалення методики його визначення, яка має узгоджуватися із соціально-економічними умовами, що змінюються в країні; перехід до міжнародних стандартів, як соціальних стандартів життя так і стандартів виготовлення продукції, яка буде конкурувати з місцевими товарами на європейських ринках; проведення ефективних реформ у соціальному та інших секторах економіки.

Література

1. Про державний бюджет України на 2017 рік: закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>

2. Головне управління статистики в Одеській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.od.ukrstat.gov.ua

3. Попова Т.Л. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики / Т.Л. Попова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>

4. Рівень життя населення, його складові та індикатори [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://studopedia.su/6_22854_riven-zhittya-naselennya-yogo-skladovi-ta-indikator.html

6. Економіка праці та соціально-трудова відносина. Рівень життя населення [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10981205/ekonomika/riven_zhittya_naselennya

7. Пиц В. І. Реалії розвитку ринкових відносин у сфері оплати праці в Україні / В. І. Пиц // Науковий вісник. Зб. наук.-техн. пр. – Вип. 17.5. – Львів: НЛТУУ, 2007. – С. 171-175.

1. Pro derzhavnyy byudzhet Ukrayiny na 2017 rik: zakon Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>

2. Holovne upravlinnya statystyky v Odes'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: www.od.ukrstat.gov.ua

3. Popova T.L. Riven' ta yakist' zhyttya naselennya Ukrayiny yak pokaznyk diyevosti sotsial'noyi derzhavnoyi polityky / T.L. Popova [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>

4. Riven' zhyttya naselennya, yoho skladovi ta indykatory [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://studopedia.su/6_22854_riven-zhittya-naselennya-yogo-skladovi-ta-indikator.html

6. Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny. Riven' zhyttya naselennya [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://pidruchniki.com/10981205/ekonomika/riven_zhittya_naselennya

7. Pyts V. I. Realiyi rozvytku rynkovykh vidnosyn u sferi oplaty pratsi v Ukrayini / V. I. Pyts // Naukovyy visnyk. Zb. nauk.-tekhn. pr. – Vyp. 17.5. – L'viv: NLTUU, 2007. – S. 171-175.

Рецензент: Колодинський С.Б., д.е.н., доцент кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

26.06.2017

УДК 314.96

Табанова Анастасія, Беспалов Володимир, Беляєв Леонід

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПАРИТЕТУ УКРАЇНИ

В статті запропоновано методичний підхід до визначення рівня гендерної нерівності (на основі індексу гендерного розриву) та її регулювання за допомогою створення певних індикаторів, який на відміну від існуючих, пропонує, окрім використання стандартного методу регулювання, використовувати кібернетичний метод, який накопичує відхилення в певному фонді та за рахунок цього реагує

швидше і особливо проявляє свою ефективність у випадках різкої зміни ситуації. На основі отриманих результатів сформовано комплекс типових заходів із забезпечення гендерного паритету в рамках трьох складових – економічної, соціальної та інституціональної.

Ключові слова: індекс гендерного розриву, імітаційне моделювання, репродуктивне здоров'я, економічна активність, гендерний паритет.

Табанова Анастасія, Беспалов Владимир, Беляев Леонид

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ГЕНДЕРНОГО ПАРИТЕТА УКРАИНЫ

В статье предложен методический подход к определению уровня гендерного неравенства (на основе индекса гендерного разрыва) и ее регулирование посредством создания определенных индикаторов, который, в отличие от существующих, предлагает, кроме использования стандартного метода регулирования, использовать кибернетический метод. Он накапливает отклонения в определенном фонде и за счет этого реагирует быстрее и особенно проявляет свою эффективность в случаях резкого изменения ситуации. На основе полученных результатов сформирован комплекс типовых мероприятий по обеспечению гендерного паритета в рамках трех составляющих - экономической, социальной и институциональной.

Ключевые слова: индекс гендерного разрыва, имитационное моделирование, репродуктивное здоровье, экономическая активность, гендерный паритет.

Tabanova Anastasiia, Bepalov Volodymyr, Beliaev Leonid

ECONOMIC COMPONENTS OF REGULATION OF THE GENDER PARITY OF UKRAINE

The article proposes a methodological approach to the definition of the level of gender inequality (based on the gender gap index) and its regulation through the establishment of certain indicators, which, unlike the existing ones, proposes, in addition to using the standard method of

regulation, to use a cybernetic method. It accumulates deviations in a particular fund. And at the expense of it reacts faster and especially shows its effectiveness in cases of a sharp change of the situation. On the basis of the results, a complex of typical measures to ensure gender parity has been formed within the three components - economic, social and institutional.

Keywords: gender gap index, simulation modeling, reproductive health, economic activity, gender parity.

Постановка проблеми: Глобальний Звіт про стан гендерної рівності" ("Global Gender Gap Report 2015"), починаючи з 2006 року, розглядає стан 145 країн за наступними показниками - участь та можливості, освіта, здоров'я і виживання та розширення політичних можливостей. Україна займає найнижче місце серед 4 показників за критерієм – розширення політичних можливостей [1]. Хоча в Україні за останні роки було прийнято цілий ряд законів і документів, котрі виголошують рівні права і можливості жінок, президентом, урядом, парламентом та іншими органами влади було мало зроблено для їх фактичної реалізації. На державному та місцевому рівнях не створено механізм, який забезпечує проведення в життя політики гендерної рівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Проблема методології дослідження гендерних проблем займалися такі зарубіжні: Г. Рубін, Е.Гідденс, Дж. Скотт, Дж. Анкер, Т.Верлен, К.Делфі, М.Кіммел, Н.Грицяк, Е. Земська, М. Китайгородська, А. Кириліна, Л.Кобелянська, М.Кондратьєв, Н.Римашевська, Ю.Рощін, Л.Смоляр та українські вчені: О.Грішнова, Г. Герасименко, Т.Журженко, Е.Лібанова, О.Макарова, Т. Марценюк, О. Піжук, Л.Чуйко та інші.

Виділення невирішеної частини: заходи, які пропонує світова спільнота для досягнення гендерного паритету, вже були частково реалізовані на попередніх етапах розвитку України, але гендерну нерівність вони не усунули, вона зберігається і відтворюється. Тому потрібно розробити нові підходи до визначення і виміру гендерної нерівності та досягнення рівності можливостей чоловіків і жінок.

Складність і багатогранність досліджуваної проблеми, наявність невирішених і дискусійних питань, об'єктивна необхідність їх наукового осмислення і комплексного аналізу визначили мету статті, яка полягає в розробці методичного підходу із забезпечення та регулювання паритету гендерної рівності.

Виклад основного матеріалу дослідження: індекс гендерного розриву (The Global Gender Gap Index) - глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником гендерної рівності. Розрахований за методикою міжнародної організації Світовий економічний форум (World Economic Forum), заснованої на комбінації загальнодоступних статистичних даних в галузі соціально-економічного розвитку по різних країнах світу [1].

Індекс призначений для вимірювання гендерних відмінностей в доступі до ресурсів та можливостей в окремих країнах, а не фактичного рівня наявних ресурсів і можливостей в цих країнах. Таким чином, індекс вимірює тільки гендерні відмінності в країнах світу незалежно від рівня їх розвитку. Передбачається, що Індекс повинен використовуватися державами, які прагнуть до скорочення гендерної нерівності, як інструмент для аналізу проблемних моментів в їх соціальній політиці, розробки заходів по скороченню гендерного розриву і відстеження їх ефективності з плином часу [2, с.65].

Індекс гендерного розриву приймає значення від одиниці (повна рівність) до нуля (повна нерівність).

Індекс вимірює рівень гендерного розриву, який існує в тих чи інших країнах між жінками і чоловіками, по 14 різним змінним в чотирьох ключових областях.

Репродуктивне здоров'я в даному випадку вимірюється двома показниками: рівнем материнської смертності і коефіцієнтом народжуваності в підлітковому віці (молодше 20 років). Чим вони нижче, тим ближче країна до гендерної рівності; за задумом авторів індексу, в ідеальній ситуації ні материнської смертності, ні народжуваності серед підлітків бути не повинно. Материнські смерті служать яким сигналом про статус жінок у суспільстві. Небезпека смерті при народженні знижується завдяки освіті, адекватному харчуванню, доступності контрацепції, допологової медичної допомоги та кваліфікованим лікарям. Раннє материнство завдає шкоди здоров'ю і обмежує майбутні можливості - заважає молодим жінкам здобувати освіту і часто прирікає на низькокваліфіковану роботу.

Розширення прав і можливостей також вимірюється двома показниками: співвідношенням числа жінок і чоловіків в парламенті і рівнем середньої та вищої освіти серед жінок і чоловіків. У політичній сфері жінки традиційно знаходяться в обмеженому положенні на всіх

рівнях управління. Доведено, що підвищення рівня освіти розширює свободу жінок, зміцнюючи їх здатність ставити запитання, роздумувати, дієво впливати на умови свого життя. Освічені жінки мають більше шансів отримати задоволення від їх роботи, брати участь в громадських дискусіях, піклуватися про своє здоров'я і здоров'я своєї сім'ї і виступати з іншими ініціативами.

Ступінь економічної активності - частка жінок у загальній робочій силі, яка включає всіх зайнятих і безробітних (активно шукають роботу), а також тих, хто шукає роботу з частковою зайнятістю. При всій корисності показника частки жінок в загальній робочій силі, він не враховує кількісний поділ професій на «жіночі» та «чоловічі» на ринку праці і розрив заробітної платні за гендерною ознакою.

До показника благополуччя жінок мають відношення й інші важливі питання, як то використання часу, доступ до активів, домашнє насильство і розширення прав і можливостей на місцевому рівні, але надійних і своєчасних даних з цих аспектів на даний момент не вистачає.

Тому, на перспективу, необхідно докладати на нові зусилля щодо вдосконалення інформаційної бази, щоб сприяти кращому розумінню проблем, публічних дискусій й подальшого прийняття відповідних рішень.

Вищерозглянуті аспекти носять взаємодоповнюючий характер, наприклад нерівність в освіті зазвичай корелює з можливістю отримання роботи і материнською смертністю. На підставі розрахунку індексу для кожної країни складається рейтинг, що дозволяє проводити порівняння між різними регіонами та визначати в першому наближенні проблемні місця.

Наведемо існуючий рівень індексу гендерного розриву (ІГР) України та інших країн в 2016 році (рис. 1).

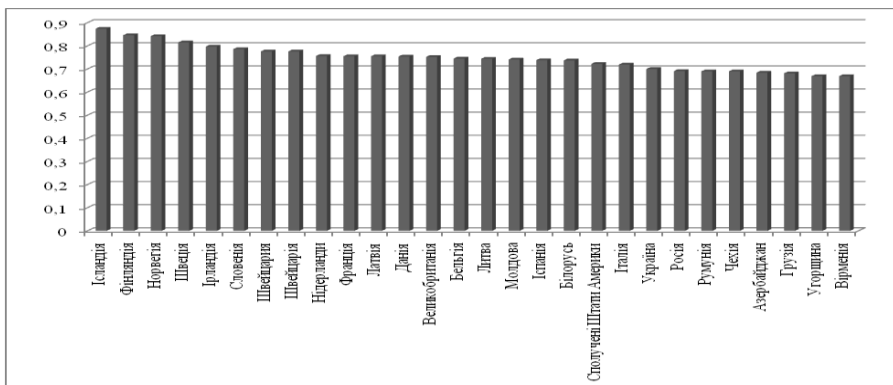


Рис. 1. Порівняння індексу гендерної рівності України з іншими країнами

Україна посідає 69 місце серед 144 країн і індекс складає 0,7. На першому місці – Ісландія зі значенням показника 0,874 [3].

Організація Об'єднаних Націй відносить проблему гендерної нерівності до глобальних, а тому пропонує державам змінювати існуючі та загальноприйняті гендерні моделі і звертає увагу на методику розрахунку ІГР. Детальний опис методології формування Індексу і джерел даних для нього наводиться в щорічному випуску рейтингу за результатами чергового порівняльного дослідження.

Обчислення Індексу гендерного розриву проводиться в вісім етапів.

Етап 1. Розрахунок показника Здоров'я проводиться порівнянням показників відсутності материнської смертності та підліткової вагітності.

Етап 2. Показник Розширення прав і повноважень розраховується як співвідношення кількості жінок і чоловіків, які є депутатами парламенту, і співвідношення рівня середньої та вищої освіти жінок і чоловіків.

Етап 3. Розрахунок показника Ринок праці проводиться шляхом співвідношення представленості жінок і чоловіків в економіці.

Етап 4. Облік нульових і екстремальних значень.

Коефіцієнт материнської смертності симетрично усікається при рівні в 10 (мінімальне значення) і 1100 (максимальне значення), щоб підкреслити нормативний підхід, який має на увазі, наприклад, що дві країни, які мають коефіцієнт материнської смертності понад 1000, не

розрізняються в здатності створювати умови і забезпечувати підтримку здоров'я матері і висловлювати стурбованість точністю і акуратністю оцінок, так що, наприклад, країни з 1-10 випадками смерті на 100 000 новонароджених, по суті, функціонують на одному і тому ж рівні.

Представництво жінок в парламентах країн, зафіксоване на рівні 0%, кодується як 0,1%, тому що середнє геометричне не має нульових значень і тому, що жінки в таких країнах все ж мають деякий політичний вплив.

Етап 5. Агрегація за вимірюваннями в рамках кожної гендерної групи з використанням середніх геометричних величин.

Агрегація, спочатку проводиться за вимірюваннями всередині кожної гендерної групи з використанням середніх геометричних величин, є першим кроком на шляху до надання Індексу гендерного розриву чутливості до взаємозв'язку.

Для жінок і дівчаток формула агрегування виглядає таким чином:

$$G_F = \sqrt[3]{\left(\frac{1}{MMR} \times \frac{1}{AFR}\right)^{1/2} \times (PR_F \times SE_F^{1/2})} \times LFPR_F \quad (1)$$

А для чоловіків та хлопчиків:

$$G_M = \sqrt[3]{1 \times (PR_M \times SE_M^{1/2})} \times LFPR_M \quad (2)$$

де *MMR* - Коефіцієнт материнської смертності

AFR - Рівень народжуваності серед підлітків

PR - Місця в парламенті, співвідношення жінок і чоловіків

SE - Рівень середньої та вищої освіти

LFPR - Економічна активність на ринку праці

Етап 6. Агрегація за гендерними групами з використанням гармонійної середньої величини.

Індекси для жінок і чоловіків агрегуються за середнім гармонійним (HARM) з метою створення однорозподіленого гендерного індексу.

$$HARM(G_F, G_M) = \left[\frac{(G_F)^{-1} + (G_M)^{-1}}{2} \right]^{-1} \quad (3)$$

Середні гармонійні значення середніх геометричних величин дозволяють всередині груп врахувати нерівність між жінками і чоловіками, а також скорегувати показник з урахуванням взаємозв'язку між вимірами.

Етап 7. Розрахунок середнього геометричного середніх арифметичних величин для кожного індикатора.

Референтний стандарт для розрахунку нерівності отримано шляхом агрегування чоловічого і жіночого індексів у використанні рівних ваг (тобто при однаковому ставленні до обох статей) :

$$G_{FM} = \sqrt[3]{\bar{3} \times \overline{PIB} \times \overline{LFRP}} \quad (4)$$

$$\text{де } \bar{3} = \left(\frac{1}{MMR} \times \frac{1}{AFR} + 1 \right) / 2,$$

$$\begin{aligned} \overline{PIB} &= \left(\sqrt{PR_F \times SE_F} + \sqrt{PR_M \times SE_M} \right) / 2, \\ \overline{LFRP} &= \frac{LFPR_F + LFPR_M}{2} \end{aligned} \quad (5)$$

Показник здоров'я $\bar{3}$ слід розглядати як половину відстані від норм, встановлених для індикаторів репродуктивного здоров'я - меншого числа материнських смертей і меншої кількості вагітностей серед підлітків, а не як середнє між відповідними жіночим і чоловічим індексами.

Етап 8. Розрахунок індексу гендерного розриву *GGI*.

Порівняння рівнорозподіленого гендерного індексу з референтним стандартом дозволяє нам отримати Індекс гендерного розриву величина якого коливається від 1 (повна гендерна рівність по всіх вимірах) до 0 (повна гендерна нерівність по всіх вимірах) .

$$GGI = \left(\frac{HARM(G_F, G_M)}{G_{\bar{F}, \bar{M}}} \right) \quad (6)$$

Для аналізу динаміки індексу гендерного розриву, а також пошуку шляхів його регулювання та досягнення гендерної рівності, потрібна адекватна економіко-математична модель, яку можемо отримати за допомогою програмного продукту Ithink [4].

Програмний продукт є потужним інструментом, який дозволяє користувачеві створювати системні діаграми, які можуть бути змодельовані з плином часу. Створюючи діаграми, з'являється можливість краще зрозуміти поведінку цієї системи і визначити слабкі і сильні області. Можливість імітувати майбутнє дозволяє легко перевірити кілька гіпотез, щоб уникнути непередбачених наслідків. Побачивши всю картину, можна не тільки краще зрозуміти проблему, а й приймати більш ефективні рішення і зміни в подальших діях, уникати небажаних результатів. Завдяки інтуїтивному інтерфейсу й ефективній аналітиці програмне забезпечення дозволяє швидко осягнути навички моделювання. Програмний продукт iThink володіє наступними особливостями:

- можливість застосування імітаційних програм спільно зі спеціальними економіко-математичними моделями та методами, заснованими на теорії управління економічними процесами;
- здатність моделювання матеріальних, грошових та інформаційних процесів і потоків в рамках єдиної моделі в загальному модельному часі;
- можливість введення режиму постійного уточнення при отриманні вихідних даних і проведенні екстремального експерименту функціонування системи [5, с.17].

Програмний продукт відображає динаміку досліджуваних процесів за будь-який період часу по крокам імітації. Практично не існує обмежень на ступінь охопту процесів, що досліджуються. Користувач за власним бажанням може доповнювати модель будь-якими параметрами або концентрувати увагу тільки на окремих складових процесів, залишаючи інші за межами імітації.

Крім того, використовується програма має ряд наступних переваг:

- унікальний ефект візуалізації. Автор моделі постійно бачить всю систему цілком. При будь-якій зміні схеми моделі автоматично змінюються алгоритм і програмний код, який генерується

автоматично;

- відсутність «жорсткої прив'язки» до певного кола завдань;
- розвинені засоби аналізу чутливості, що забезпечують автоматичне багаторазове виконання моделі з різними вхідними даними;

- підтримка безлічі форматів вхідних даних [6, с.23].

Далі розглянемо модель, побудовану за допомогою програмного продукту IThink в межах досліджуваної теми для регулювання гендерної рівності на ринку праці України.

Отже, модель містить 6 модулів (рис. 2):

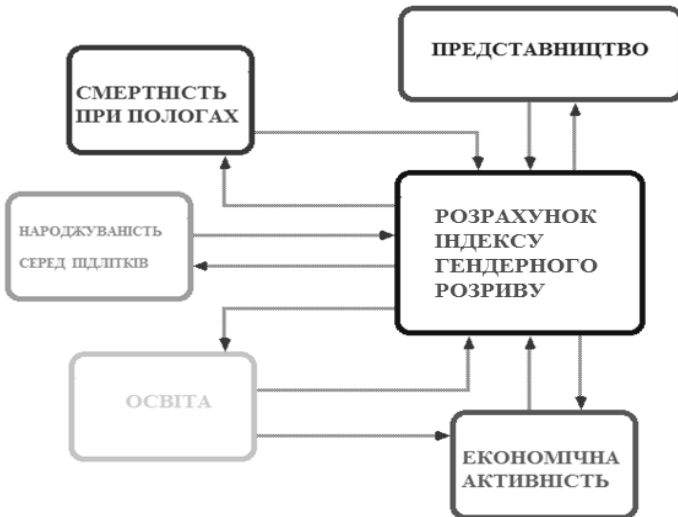


Рис. 2. Структура моделі на CASE-рівні

- 1) Розрахунок індексу гендерного розриву - призначений для імітації досягнення гендерної рівності з врахуванням впливу комплексу інших нижче розглянутих факторів.
- 2) Представництво - здійснюється імітація впливу співвідношення числа жінок і чоловіків, які є депутатами парламенту на індекс гендерного розриву.
- 3) Смертність при пологах - призначений для прогнозування показника репродуктивне здоров'я з врахуванням впливу на загальний показник ІГР.

- 4) Народжуваність серед підлітків – другий показника, який також призначений для прогнозування показника репродуктивне здоров'я з врахуванням впливу на загальний показник ІПР.
- 5) Освіта – імітація впливу на показник ІПР, також модуль «Освіта» корелює з модулем «Економічна активність».
- 6) Економічна активність - ступінь репрезентації жінок в економіці, тобто кількість жінок, які представляють робочу силу і зайняті в суспільному виробництві, впливає на показник ІПР та корелює з модулем «Освіта».

Модуль «Управління політичною активністю жінок» моделює динаміку індексу *PR* та формується за рахунок фондів: «Політична активність», «Відсоток жіночих місць», рівень яких обумовлюється потоками «Інтенсивність підвищення», «Інтенсивність зниження» та «Вибори», «Наступні вибори» (рис. 3).

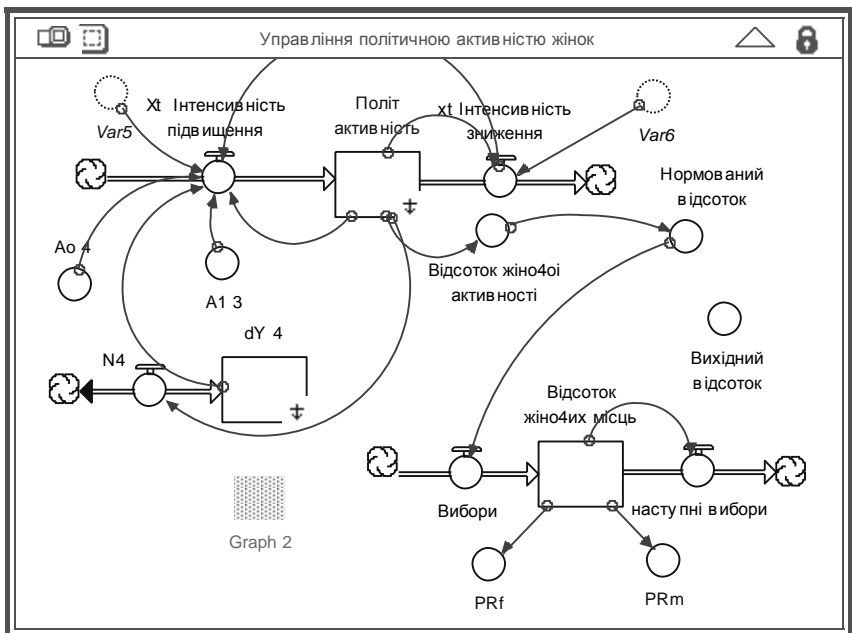


Рис. 3. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю «Управління політичною активністю жінок»

Модуль будується за рахунок конверторів:

- Місця в парламенті, співвідношення жінок і чоловіків (PR).
 PR_f - відсоток жіночих місць в парламенті, PR_m - відсоток чоловічих місць в парламенті.
- Відсоток жіночої активності, нормований відсоток, вихідний відсоток (встановлено на рівні 20%). Нами було задано параметри нормування від 0,1% до 100% .

Процес регулювання та наближення всіх показників до гендерно – рівних здійснюється однаково для всіх модулів. Тож на прикладі модулю «Управління політичною активністю жінок» покажемо цей механізм.

Регулювання здійснюється на двох рівнях. Перший підхід – стандартний, використовуючи його, система реагує наступним чином: ми задаємо повну рівність чоловіків та жінок шляхом різниці в їх кількості, якщо ця різниця дорівнює нулю, кількість жінок та чоловіків однакова – показник є гендерно – рівним. Якщо існує певна різниця, то система поступово вирівнює її шляхом перерозподілу до тих пір, доки різниця буде дорівнювати нулю.

Наведемо відповідну формулу:

$$\Delta \tilde{x} = -a_0 \Delta t \quad (7)$$

Тобто, в розглянутому модулі «Управління політичною активністю жінок», відсоток жіночої активності нижчий за відсоток чоловічої активності, тому необхідно підвищувати жіночу активність на величину a_0 .

Другий підхід реалізовано за допомогою кібернетичного методу, він здійснюється за наступною формулою:

$$\Delta \tilde{x} = -(a_0 y + a_1 \frac{dy}{dt}) \Delta t \quad (8)$$

Даний підхід є більш стійким та більш точним завдяки тому,

що враховує показники минулого досвіду.

Механізм дії даного підходу наступний: показник є абсолютно гендерно – рівним, якщо різниця, в даному випадку між чоловічою та жіночою активністю, дорівнює нулю. Якщо ж є певні відхилення, то вони накопичуються в певному фонді (фонд dY_4 (рис. 4)).

Цей підхід реагує швидше та особливо проявляє свою ефективність в ситуаціях різкої зміни ситуації.

Особливість даного модулю в тому, що ситуація не може змінюватися плавно і поступово, вона змінюється кожні 5 років в момент виборів і потім залишається незмінною до наступних виборів.

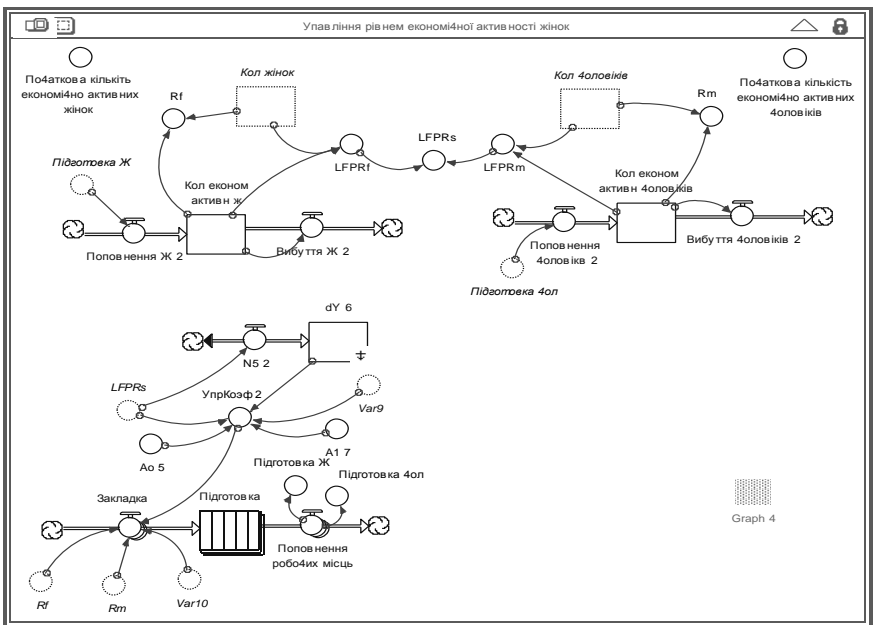


Рис. 4. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю «Управління рівнем економічної активності жінок»

Для досягнення більш високого показника політичної активності жінок необхідно вдаватися до наступних заходів.

Впровадження гендерних квот в представницьких органах влади та на вищих щаблях державного управління. Хоча квотування,

певною мірою суперечить настановам демократичного суспільства, на сучасному етапі воно є протекціоністським заходом держави;

- зважаючи на українські реалії та міжнародний досвід, доцільним є впровадження на найближчу перспективу гендерної квоти у розмірі не менше 25 -30% кожної статі;

- розробка та впровадження цілеспрямованої гендерної політики держави, тобто заходів, що сприятимуть утвердженню партнерства статей у визначенні та втіленні стратегічних цілей, завдань та методів їх досягнення в діяльності урядових структур;

- основні напрямки гендерної політики мають передбачати застосування гендерного підходу у всіх видах державної політики, програм, планів та рішень;

- поширення знань щодо гендерних відносин у громадянському суспільстві [7, с.86].

Модуль «Управління рівнем економічної активності жінок».

Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю наведена на рис. 5.

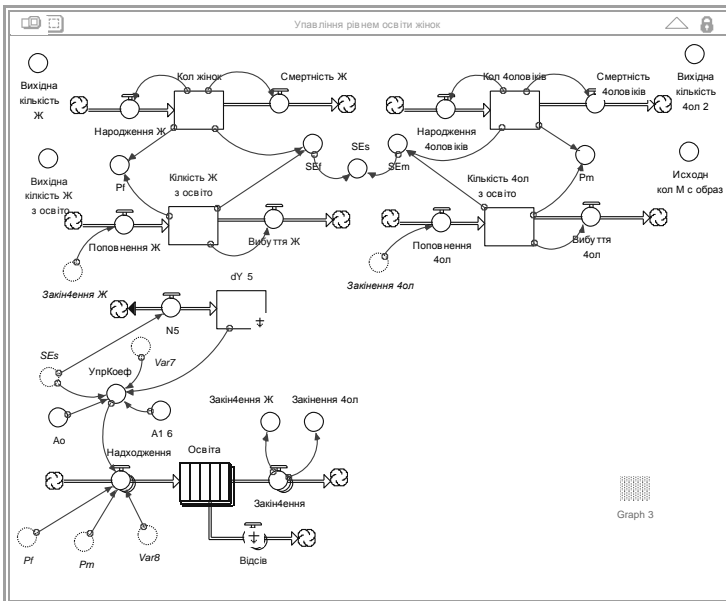


Рис. 5. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю «Управління рівнем освіти жінок»

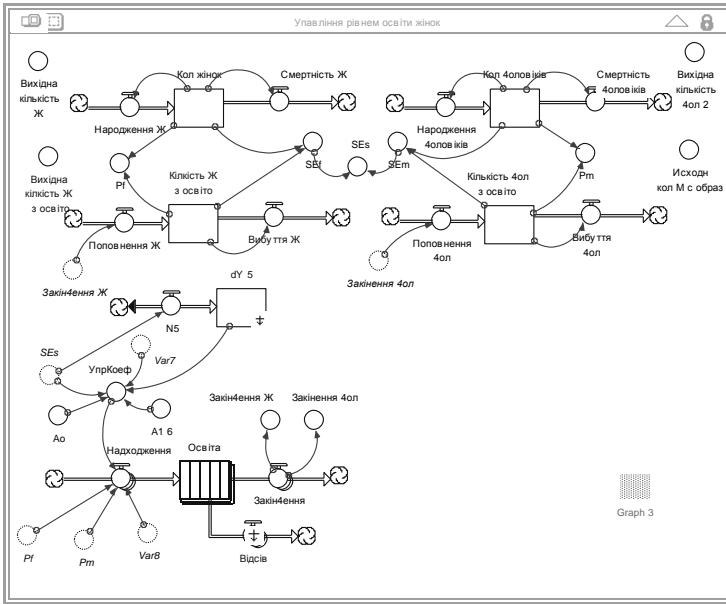


Рис. 5. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю «Управління рівнем освіти жінок»

Модуль управління рівнем економічної активності жінок моделюється за допомогою фондів «Кількість економічно активних жінок» та «Кількість економічно активних чоловіків», рівень яких обумовлюється вхідними потоками «Поповнення жінок», «Поповнення чоловіків» та вихідним потоками «Вибуття жінок», «Вибуття чоловіків» відповідно.

Темп вхідного потоку визначається 7 конверторами:

- Початкова кількість економічно активних жінок та початкова кількість економічно активних чоловіків – це постійні показники, які задаються в залежності від існуючої ситуації на ринку праці України;
- Економічна активність на ринку праці жінок і чоловіків та середня економічна активність на ринку праці - розраховується як

відношення кількості економічно – активних жінок/ чоловіків/ населення до загальної кількості жінок/ чоловіків/ населення відповідно.

- Економічна неактивність жінок (Rf) та чоловіків (Rm) – розраховується як різниця між загальною кількістю жінок/ чоловіків та кількістю економічно – активних жінок/ чоловіків відповідно.

В даному модулі показник $LFRPs$ – це економічна активність, що показує різницю між економічною активністю жінок $LFRPf$ та чоловіків $LFRPm$. Він має дорівнювати нулю за умови абсолютної гендерної рівності.

При використанні другого підходу до регулювання відхилення між показниками економічної активності жінок та чоловіків накопичуємо в фонді dY_6 .

Для досягнення гендерної рівності в сфері зайнятості пропонуємо наступні заходи. Для ретельного моніторингу ситуації потрібні надійні дані з розбивкою за статевою ознакою, яких сьогодні недостатньо. Необхідні суттєві зміни в зборі статистичної інформації, що включають як збільшення кількості, так і якості даних в гендерному розрізі.

Необхідно реформувати правову базу і забезпечувати виконання законів з тим, щоб видалити будь-які перешкоди на шляху гендерної рівності та реально усунути дискримінацію, в тому числі забезпечивши рівну оплату за працю рівної цінності.

Ефективною була б система економічної підтримки і стимулів, спрямована на відмову від дискримінації по відношенню до жінок. Удосконалення інфраструктури, що полегшує виховання дітей, могло б вивільнити час і ресурси жінок і дозволити їм брати активнішу участь в економіці [8, с. 95].

Багато що може зробити і приватний бізнес. Необхідне створення нової корпоративної культури і методів роботи, націлених на досягнення гендерного балансу. Ряд великих компаній уже почали працювати в цьому напрямку - вони обмінюються досвідом і розвивають співробітництво як всередині бізнес-спільноти, так і взаємодіють з іншими секторами, державними органами і неурядовими організаціями.

Освіта також є необхідною умовою для гармонійного і стійкого розвитку суспільства.

Модуль «Управління рівнем освіти жінок».

Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю наведена на рис. Даний модуль формується за рахунок фондів «Кількість жінок з освітою» та «Кількість чоловіків з освітою», рівень яких обумовлюється вхідними потоками «Поповнення жінок», «Поповнення чоловіків» та вихідним потоками «Вибуття жінок», «Вибуття чоловіків» відповідно.

- Модуль «Управління рівнем освіти жінок» будується за рахунок конверторів:

- Вихідна кількість жінок та чоловіків з освітою – це постійні показники, які задаються в залежності від існуючої ситуації в галузі освіти України відповідно до даних Держкомстату;

- Рівень середньої та вищої освіти (SE_s) та рівень середньої та вищої освіти жінок (SE_f) і чоловіків (SE_m), розраховується як відношення кількості жінок/ чоловіків з освітою до загальної кількості жінок/ чоловіків відповідно. Загальний рівень середньої та вищої освіти (SE_s) розраховується за формулою:

$$SE_s = \frac{SE_f}{SE_{m-1}}$$

Рівень неосвіченості жінок та чоловіків (P_f) та чоловіків (P_m) – розраховується як різниця між загальною кількістю жінок/ чоловіків та кількістю жінок/ чоловіків з освітою відповідно (рис.6). необхідні й в інших блоках. Регулювання здійснювалось також двома шляхами – стандартним та двоконтурним. Зазначені природні процеси – поповнення жінок та чоловіків (абітурієнти) та їх вибуття (після закінчення освіти або припинення). Відхилення акумулюються в фонді dY 5.

Особливість в даному модулі полягає в тому, що внесені зміни в поліпшенні ситуації в сфері освіти, ми можемо побачити через 4 роки (середня тривалість отримання вищої освіти).

Отже, в сфері освіти необхідно:

- підвищити ефективність системи використання наявних ресурсів;

- поліпшити методичне та кадрове забезпечення системи освіти, а саме:

- проводити навчальні тренінги та семінари для викладацького

складу навчальних закладів з метою роз'яснення необхідності впровадження гендерних підходів у викладання;

- включити курси з історії, теорії та практики гендерних досліджень до обов'язкової навчальної програми у вищих навчальних закладах;

- однаково заохочувати дівчат та хлопців до громадської діяльності, участі в змаганнях, конкурсах та олімпіадах, що сприятиме формуванню основ лідерства [9, с.35].

Важливе значення має просвітницька та пропагандистська діяльність засобів масової інформації, направлена на зміну традиційних стереотипів щодо розподілу гендерних ролей, формування егалітарної свідомості в суспільстві:

- проведення інформаційних кампаній у ЗМІ і освітніх програм з метою підвищення рівня інформованості про гендерну рівність і поширення нестереотипних уявлень про роль жінок і чоловіків у родині;

- висвітлення успішних прикладів реалізації жінками своїх можливостей в традиційно чоловічих професіях, прикладів просування жінок на керівні посади в різних галузях економіки;

- пропаганда гендерної рівності в сфері професійної зайнятості шляхом соціальної реклами;

- підвищення інформованості суспільства про діяльність жіночих організацій, інших організацій громадянського суспільства.

Модуль «Управління рівнем народжуваності серед підлітків включає в себе фонд **AFR** - Рівень народжуваності серед підлітків, вхідний потік «Інтенсивність зниження підліткової вагітності» та вихідний потік «Базова інтенсивність підліткової вагітності» (рис. 6.)ю

Модуль «Управління коефіцієнтом материнської смертності **MMR**». Включає в себе фонд **MMR**, вхідний потік «Інтенсивність зниження смертності» та вихідний потік «Базова інтенсивність смертності» (рис. 7).

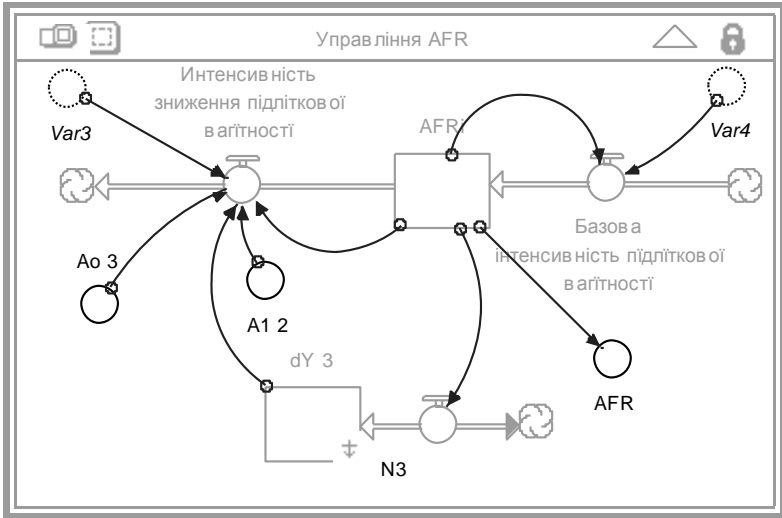


Рис. 6. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю «Управління рівнем народжуваності серед підлітків»

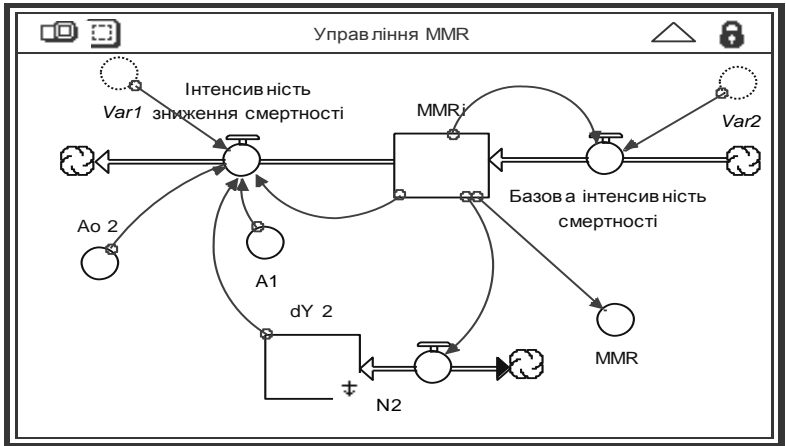


Рис. 7. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків модулю «Управління коефіцієнтом материнської смертності»

В останніх двох модулях «Управління рівнем народжуваності серед підлітків» та «Управління коефіцієнтом материнської смертності», показники базова інтенсивність підліткової вагітності та

базова інтенсивність смертності – це природній рівень, нам необхідно мінімізувати його, але нульовим він бути не може. Регулюємо ці показники двома шляхами, таким же чином як і вищеописані модулі.

Розглянемо як ми можемо вплинути на рівень підліткової вагітності та рівень материнської смертності.

Проблема збереження і відновлення репродуктивного здоров'я населення вимагає комплексного підходу до її вирішення, який можливий тільки на державному рівні, шляхом цілеспрямованих скоординованих дій органів влади, служб охорони здоров'я, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій.

Дії мають бути спрямовані на збереження і збільшення репродуктивного здоров'я населення, підвищення його репродуктивного потенціалу, забезпечення державної політики в галузі охорони репродуктивного здоров'я населення, скорочення термінів відновлення втраченого здоров'я шляхом впровадження в медичну практику сучасних методів діагностики і лікування, удосконалення перинатальних центрів, підвищення кваліфікації фахівців, що працюють в галузі охорони репродуктивного здоров'я.

Впровадження в навчальний процес медичних закладів циклів тематичного удосконалення з питань акушерства та гінекології дитячого та підліткового віку, а також їх включення в робочі програми циклів підвищення кваліфікації та перепідготовки лікарів.

Крім того, необхідно розвивати освітній рівень населення з питань репродуктивного здоров'я, профілактики абортів та інфекцій, що передаються статевим шляхом.

Далі розглянемо прогнозовані зміни індексу гендерної нерівності та його показників за умови втручання та невтручання в цей процес та перебігу подій, виходячи з існуючих тенденцій минулих років.

Але для початку слід зазначити, що вихідні показники не відповідають сьгоднішнім показникам. Ми взяли погіршені показники, щоб показати масштаб та швидкість регулювання. Також на даному етапі дії моделі обмежені фінансовою складовою, ми не розглядали в рамках якого бюджету буде здійснюватися регулювання. Але модель дозволяє додавати необхідні параметри та отримувати нові результати в залежності від вихідних даних.

Як бачимо з таблиці 1, показники материнської смертності та народжуваності серед підлітків знаходяться на низькому рівні, та поступово будуть знижуватись, за рахунок чого, показник «Здоров'я» збільшиться з 0,5 до 0,56 через 13 років та буде утримуватись на цьому рівні.

Показник «Середній рівень освіти» приблизно через 13 років збільшиться з 0,50 до 0,75, а надходження чоловіків та жінок поступово зменшатиметься внаслідок зменшення кількості абітурієнтів щорічно та встановлення певного обсягу місць для тих чи інших спеціальностей.

Показник «Політична активність» змінюється приблизно раз в 4 роки, тобто після чергових виборів. Політична активність жінок буде збільшуватись потрохи та через 25 років зупиниться на рівні 30%, а чоловіча, відповідно, на рівні 70%. Політична активність жінок збільшиться приблизно на 10% за весь прогнозований період.

Показники жіночої та чоловічої активності, приблизно через 6-8 років будуть на однаковому рівні та будуть поступово збільшуватись і через 35 років показник «Участь та можливості» становитиме 0,9 (порівняно з 0,72) і буде утримуватись на цьому рівні.

Розглянемо прогнозовані зміни індексу гендерного розриву та його показників за умови їх регулювання. Показники материнської смертності та народжуваності серед підлітків знаходяться на низькому рівні, та знижуються скорішими темпами, ніж за умови невтручання, за рахунок чого, показник «Здоров'я» збільшиться з 0,5 до 0,56 приблизно через 5 років (тобто на 7 років швидше) та буде утримуватись на цьому рівні. Показник «Середній рівень освіти» приблизно через 13 років збільшиться з 0,50 до 0,75, а через 25 – до 0,77 і буде утримуватись на такому рівні. При цьому, на відміну від першої ситуації (невтручання) рівень освіти чоловіків зростатиме більш швидкими темпами та в певному періоді, навіть, буде вище, ніж рівень середньої освіти жінок. Показник «Політична активність» змінюється приблизно раз в 4 роки, тобто після чергових виборів. Політична активність жінок буде збільшуватись більш рішуче, ніж при раніше розглянутій моделі, та через 25 років досягне повної рівності – 50%,.

Показники жіночої та чоловічої активності, як і при першій змодельованій ситуації, приблизно через 6-8 років будуть на

однаковому рівні та будуть поступово збільшуватись і через 35 років показник «Участь та можливості» становитиме 0,9 (порівняно з 0,72) і буде утримуватись на цьому рівні.

Таблиця 1

Прогноз ІГР та його показників за різних умов моделювання ситуації

Роки	ІГР	Здоров'я	Розширення прав та можливостей	Економічна активність	Роки	ІГР	Здоров'я	Розширення прав та можливостей	Економічна активність
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Показники за умови невтручання					Показники за умови надзвичайної ситуації				
Початковий	0,39	0,51	0,5	0,72	Початковий	0,39	0,51	0,50	0,72
1	0,42	0,51	0,5	0,72	1	0,42	0,51	0,50	0,72
5	0,59	0,52	0,52	0,82	5	0,59	0,52	0,52	0,82
10	0,72	0,54	0,58	0,86	10	0,50	0,51	0,57	0,86
15	0,75	0,55	0,61	0,88	15	0,34	0,50	0,57	0,88
20	0,75	0,55	0,62	0,89	20	0,33	0,50	0,57	0,9
25	0,75	0,55	0,62	0,89	25	0,32	0,50	0,57	0,91
30	0,75	0,55	0,62	0,89	30	0,32	0,50	0,57	0,91
35	0,75	0,55	0,62	0,9	35	0,32	0,50	0,57	0,92
40	0,75	0,55	0,62	0,9	40	0,32	0,50	0,57	0,92
45	0,75	0,55	0,62	0,9	45	0,32	0,50	0,57	0,92
49	0,75	0,55	0,62	0,9	49	0,32	0,50	0,57	0,92
Показники за умови втручання центру регулювання					Показники за умови надзвичайної ситуації та втручання центру регулювання				
Початковий	0,39	0,51	0,50	0,72	Початковий	0,39	0,51	0,50	0,72
1	0,43	0,51	0,50	0,72	1	0,43	0,51	0,50	0,72
5	0,76	0,55	0,53	0,83	5	0,76	0,55	0,53	0,83
10	0,78	0,55	0,60	0,86	10	0,63	0,52	0,59	0,86
15	0,78	0,55	0,62	0,88	15	0,53	0,51	0,61	0,88

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
20	0,78	0,55	0,63	0,89	20	0,75	0,55	0,62	0,89
25	0,77	0,55	0,63	0,89	25	0,76	0,55	0,62	0,91
30	0,77	0,55	0,63	0,89	30	0,77	0,55	0,62	0,91
35	0,77	0,55	0,63	0,89	35	0,77	0,55	0,62	0,92
40	0,77	0,55	0,63	0,90	40	0,77	0,55	0,62	0,92
45	0,77	0,55	0,63	0,90	45	0,77	0,55	0,62	0,92
49	0,77	0,55	0,63	0,90	49	0,77	0,55	0,62	0,92

Тобто, сьогодні, на ринку праці України вже відбулись певні зрушення в сторону встановлення гендерної рівності серед економічно-активного населення, і роль держави та регулюючих органів – підтримувати ці зрушення. Крім цього, на ринку праці існують інші гендерні проблеми (гендерна сегрегація), які неможливо цілком відобразити показником економічна активність населення. Далі розглянемо ІГР:

- за умови виникнення надзвичайної ситуації,
- за умови виникнення надзвичайної ситуації, але з втручанням центру регулювання.

Таким чином, доведемо, що модель працює і, в залежності від ситуації та вихідних параметрів, які ми їй задамо, через певну кількість років виведе нас на бажаний результат. Показники материнської смертності та народжуваності серед підлітків в умовах надзвичайної ситуації збільшуються швидкими темпами, за рахунок чого, показник «Здоров'я» різко знижується відповідно. В подібній ситуації, але з втручанням центру регулювання показник «Здоров'я» почне поступово збільшуватись і за 6 років досягне своїх попередніх значень до початку надзвичайної ситуації (табл. 1).

Показник «Середній рівень освіти» приблизно через 13 років збільшиться з 0,50 до 0,75, але надходження жінок в освіту буде поступово зменшуватись внаслідок чого середній рівень освіти серед чоловіків буде вищим, ніж серед жінок. З втручанням центру регулювання, через 30 років середній рівень освіти жінок та чоловіків будуть на однаковому рівні.

Показник «Політична активність» буде ще більш гендерно-нерівним, ніж зараз, диференціація жінок та чоловіків в парламенті

загострюватиметься. За умови втручання центру регулювання жіноче та чоловіче представництво будуть поступово наближатися до однакової позначки в 50% .

Показники чоловічої активності будуть вищими за жіночу і повної гендерної симетрії не буде досягнуто, але, якщо вмикаємо центр регулювання, різниця між чоловічою та жіночою активністю значно зменшується і через 50 років досягає майже повної рівності.

Висновки: згідно з окресленою проблемою автором розбудовано модель, що відображає динаміку індексу гендерного розриву та його основних показників за будь-який період часу. Практично не існує обмежень на ступінь охопту процесів, що досліджуються. Запропонована модель може бути розширено та доповнено за необхідності врахування додаткових факторів.

Базовим аспектом моделі системної динаміки, що пропонується, є можливість швидкої зміни часового діапазону досліджень – періоду імітації та тривалості кроків імітації. Маємо можливість отримувати не тільки кінцеві, але і проміжні результати моделювання, що вкрай необхідно для визначення динаміки показників розвитку людських ресурсів на перспективу.

На базі проведених імітаційних експериментів були отримані наступні основні результати.

Найбільшого втручання потребує управління політичною активністю жінок. За умови поступового вирівнювання кількості жінок і чоловіків в парламенті ІПР загалом по всім показникам суттєво збільшиться та наша країна досягне більш високої позиції серед інших країн. Але метою має стати не просто рівна кількість чоловіків та жінок, які будуть представлені в парламенті, а якісній професійний відбір та формування парламенту.

Стосовно, чоловічої та жіночої активності на ринку праці України, сьогодні вже відбулись певні зрушення в сторону встановлення гендерної рівності серед економічно-активного населення, і роль держави та регулюючих органів – підтримувати ці зрушення. Крім цього, на ринку праці існують інші гендерні проблеми (гендерна сегрегація), які неможливо цілком відобразити показником економічна активність населення. Але автором було розглянуто цю проблему та запропоновано її вирішення завдяки методам економіко-математичного моделювання.

В сфері освіти необхідно підвищити ефективність системи використання наявних ресурсів; поліпшити методичне та кадрове забезпечення системи освіти.

Важливе значення має просвітницька та пропагандистська діяльність засобів масової інформації, направлена на зміну традиційних стереотипів щодо розподілу гендерних ролей, формування егалітарної свідомості в суспільстві.

Проблема збереження і відновлення репродуктивного здоров'я населення вимагає комплексного підходу до її вирішення, який можливий тільки на державному рівні, шляхом цілеспрямованих скоординованих дій органів влади, служб охорони здоров'я, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій.

Дії мають бути спрямовані на збереження і збільшення репродуктивного здоров'я населення, підвищення його репродуктивного потенціалу, забезпечення державної політики в галузі охорони репродуктивного здоров'я населення, скорочення термінів відновлення втраченого здоров'я шляхом впровадження в медичну практику сучасних методів діагностики і лікування, удосконалення перинатальних центрів, підвищення кваліфікації фахівців, що працюють в галузі охорони репродуктивного здоров'я.

Література

1. World Economic Forum [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.weforum.org/>
2. Піжук О. І. Державне регулювання гендерних відносин як важлива умова сталого соціально-економічного розвитку в Україні / О. І. Піжук // Міжнародний науково практичний журнал «Економіка та держава». – 2007. – № 6. – С. 65-67.
3. TheGlobalGenderGapReport 2015» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2015.pdf
4. ПРООН. Доклад о развитии человека 2010. Статистическое приложение [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://gtmarket.ru/ratings/gender-equity-index-un/info>
5. Кузнецов Ю.А., Перова В.И. Применение пакетов имитационного моделирования для анализа математических моделей

экономических систем. – Нижний Новгород, 2007. – 98 с.

6. Норрис П. Стратегии равенства и политическое представительство / П. Норрис // Обеспечение равенства полов : политика стран Западной Европы; [под ред. Ф. Гардинер]. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 78с.

7. Піжук О. І. Механізм державного регулювання гендерних аспектів соціально-економічного розвитку України: збірник науч. трудов по матеріалам міждун. науч.-практич. конф. «Современные направления теоретических и прикладных исследований». – Одесса, 2007. – С. 86-89.

8. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти рівня освіти населення в Україні // Матеріали 3-ї Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції “Проблеми науки та освіти” (1-9 травня 2002 р., м. Ужгород). – Харків, 2002. – 116с.

9. Грішнова О.А. Освіта як чинник пом'якшення гендерної нерівності на ринку праці // Сучасні проблеми науки та освіти. Матеріали 4-ї міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (1-10 травня 2003 р., м. Ялта). – Харків: Українська асоціація “Жінки в науці та освіті”, Харківський національний університет імені В.Н.Карабіна, 2003. – 57 с.

2. Pizhuk O. I. Derzhavne rehulyuvannya gendernykh vidnosyn yak vazhlyva umova staloho sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku v Ukrayini / O. I. Pizhuk // Mizhnarodnyy naukovo praktychnyy zhurnal «Ekonomika ta derzhava». – 2007. – # 6. – S. 65-67.

3. TheGlobalGenderGapReport 2015» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu do resursu: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2015.pdf

4. PROON. Doklad o razvytyy cheloveka 2010. Statysticheskoe prylozhenye [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu do resursu: <http://gtmarket.ru/ratings/gender-equity-index-un/info>

5. Kuznetsov Yu.A., Perova V.Y Prymenenye paketov ymytatsyonnoho modelyrovannya dlya analiza matematycheskykh modeley ekonomycheskykh system. – Nyzhnyy Novhorod, 2007. – 98 s.

6. Norrys P. Stratehyu ravenstva y polytycheskoe predstavitel'stvo / P. Norrys // Obespechenye ravenstva polov : polytyka stran Zapadnoy Evropy; [pod red. F. Hardyner]. – М.: Ydeya-Press, 2000. – 78с.

7. Pizhuk O. I. Mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya gendernykh aspektiv sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: sbornyk nauch. trudov po materialam mezhdun. nauch.-praktych. konf. «Sovremennyye napravlenyya teoreticheskyykh y prykladnykh yssledovanyu». – Odessa, 2007. – S. 86-89.

8. Herasymenko H.V. Henderni aspekty rivnya osvity naselennya v Ukraini // Materialy 3-yi Mizhnarodnoyi mizhdystsyplinarnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi “Problemy nauky ta osvity” (1-9 travnya 2002 r., m. Uzhhorod). – Kharkiv, 2002. – 116с.

9. Hrishnova O.A. Osvita yak chynnyk pom"yakshennya hendernoyi nerivnosti na rynku pratsi // Suchasni problemy nauky ta osvity. Materialy 4-yi mizhnarodnoyi mizhdystsyplinarnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi (1-10 travnya 2003 r., m. Yalta). – Kharkiv: Ukrayins'ka asotsiatsiya “Zhinky v nautsi ta osviti”, Kharkivs'kyu natsional'nyu universytet imeni V.N.Karabina, 2003. – 57 с.

***Рецензент:** Карпов В.А., к.е.н., професор кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет*

20.06.2017

**СУТНІСТЬ ТА ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ В
ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМІ**

В статті розглянута та обґрунтована роль екзистенціалізму в розвиток філософії людини й доведені її істотні, властиві тільки людині сучасності, недоліки. Розглядаючи сучасну людину, що самоусвідомлює, підкреслено, що екзистенціалізм, не враховує ні природної, ні суспільної об'єктивної історії її розвитку. Доведено, що саме історія створює людей і саме в ході її змінюється той світ, частиною якого є всі люди і соціум.

Ключові слова: екзистенціалізм, філософія людини, розвиток, історія, соціум.

**СУЩНОСТЬ И СУЩЕСТВОВАНИЕ ЧЕЛОВЕКА В
ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМЕ**

В статье рассмотрена и обоснована роль экзистенциализма в развитие философии человека и доведены ее существенные, присущие только человеку современности, недостатки. Рассматривая современного человека, самоосознание, подчеркнуто, что экзистенциализм, не учитывает ни естественной, ни общественной объективной истории ее развития. Доказано, что именно история создает людей и именно в ходе ее меняется мир иной, частью которого являются все люди и социум.

Ключевые слова: экзистенциализм, философия человека, развитие, история, социум.

ESSENCE AND EXISTENCE OF HUMAN IN EXISTENTIALISM

In the article the role of existentialism in the development of human philosophy is considered and substantiated, and its essential, inherent only to the person of the present, imperfections are proved. Considering the modern self-conscious person, it is emphasized that existentialism does not take into account either the natural or the social objective history of its development. It is proved that it is history that creates people and it is in the course of its changing that world, part of which is all people and society.

Keywords: existentialism, human philosophy, development, history, socium.

Постановка проблеми. Екзистенціалізм – філософська концепція, у центрі якої знаходиться проблема абсурдності людського існування, самотності, розпачі і дисгармонії. Вагомість розгляду даної теми на сьогодні є надзвичайно актуальною, адже для людини в умовах нестійкості оточуючого середовища, перевагою може стати саме абсурдність свого існування. Це може призвести до суїциду.

Ціль статті полягає у розгляді екзистенціалізму, що відбиває у своїй філософії стан свідомості, переживань людей у сучасному світі, тим самим багато в чому оголив і пояснив ті протиріччя, з якими зіштовхується людина в цьому світі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Традиційно прийнято вважати, що література виникла і розвивалася наприкінці XI - першій половині XX століття в роботах Сартра, Камю, Кафки, Іонеско й ін. Екзистенція знайшла своє художнє втілення й у кращих образах у творчості Лермонтова, Тютчева, Гіппиус, Купалы, Достоевського, Л. Толстого, Булгакова...

Екзистенціалізм (від латинського *exsistentia* - існування) як філософське навчання виник по історичних мірках відносно недавно. Його основоположниками прийнято вважати Карла Ясперса, Мартіна Хайдеггера, Габріеля Марселя, Альбера Камю і Жана Поля Сартра, що створили під впливом філософії Ніцше, містичних ідей Серена Кьєркегора і християнських шукань Федора Михайловича

Достоевського нове філософське навчання. Основною ідеєю екзистенціалізму було положення про те, що для того, щоб вийти з кола найчастіше нерозв'язних проблем буття в сучасному світі індивід повинний перебороти своє "неістинне" існування і знайти свою індивідуальну екзистенцію. Тобто, подібно деяким з філософських шкіл, рішення проблем розвитку етнічних і соціальних систем екзистенціалісти бачать не в їхній постійній модернізації в процесі підтримки життєздатності, а в рішенні кожною людиною проблем, що встають перед ним, самостійно. У такий спосіб цілком ігнорується взаємодія індивідів усередині систем, що вони складають, будь те етнос, чи родина держава, а умовою повернення особистості до дійсності вважається безумовне визнання індивідом своєї нічим не обмеженої волі. Екзистенціалісти подібно анархістам протиставляють волю і необхідність, воля індивіда по їхньому навчанню не повинна обмежуватися чим-небудь, у тому числі і нормами моралі. Це приводить їх до того положення, коли "фактично ... стирається грань між добром і злом, воля перетворюється у сваволу, а відповідальність - у повну безвідповідальність".

Соціальним джерелом екзистенціалізму виявилися процеси соціально-економічного і політичного життя суспільства, що втілюються у різних формах відчуження людини.

Одним з основоположників екзистенціалізму був Карл Ясперс, відповідно до філософських побудов якого "порожнеча" чи "вакуум" не є ніщо, а являє собою щось трансцендентне думки і тому лежаче за межами будь-якого можливого знання. З цього погляду будь-яке з'єднання людей навколо якої-небудь позитивної істини є несправжнім і, відповідно, неповноцінним. Тільки при відсутності знання не виникає розбіжностей і здійснюється екзистенціальне об'єднання, що скасовує розмаїтість як принцип. Ясперс хотів, "перебуваючи в історії, вийти за межі всього історичного, досягти всеосяжного, що недоступно нашому мисленню, але торкнутися чого ми все-таки можемо - пояснити зміст історії". У такий спосіб "безодня" абсолютизувалась як світ без часу і без історії. Аналогічне специфічне відношення вчасно відзначалося й у працях російського екзистенціаліста Н. Бердяєва, що реанімувало деякі положення, розроблені ще Августином Блаженным: "Час не тільки розірваний на частині, але одна частина його повстає проти іншої. Майбутнє повстає

на минуле, Минуле боре проти початку майбутнього, що винищує ... Майбутнє є убивця всякої минулої миті. Майбутнє пожирає минуле, щоб потім перетворитися в таке ж минуле ... Розрив між минулим і майбутнім є основне зло часу нашої світової дійсності". Отже, позбавлений цього зла тільки мир без часу, тобто "безодня" чи "вакуум".

Подібні ж нігілістичні погляди висловлювалися Н.А. Бердяєв і з питань теорії етнічних взаємодій. Тільки отут злом вважалася вже наявність власне етнічної розмаїтості, прихильність етносів до конкретних ландшафтів, що по думці Бердяєва і приведе до виникнення й ескалації кровопролитних військових конфліктів. Відсутність цих факторів, що локалізують, своєрідний етнічний "вакуум", і є відповідно до поглядів Бердяєва ідеальний стан людського суспільства. Разюче, наскільки цієї його думки, як і приведена вище цитата, точно відповідають класичним установкам антисистемної ідеології, що характеризується крім іншого і футуристичним сприйняттям часу. Слідом за античними гностиками, манихеями і середньовічними альбігойцями Бердяєв вважав світ природи й історії "занепалим", що знищує людська оригінальність. Він є сферою страждання і насильства, і тому тільки вільна від нього душа може досягти своєї правдив екзистенції.

Інший основоположник екзистенціалізму, Альбер Камю, прийшов до тих же висновків виходячи з зовсім інших посилок. Вихідним для його філософії було поняття абсурду. Людина інстинктивно прив'язана до життя, прагне до неї, однак він існує у світі, що йому далекий, ірраціональний і абсурдний. Безглуздо тому і саме існування людини. У Жана Поля Сартра навколишня людини соціальне середовище також як і в Бердяєва виступає як анонімний носій насильства стосовно індивіда. Моральні концепції Сартра незмінно перегукуються з категоричним імперативом Канта, а здійснення цього внутрішнього імператива виступає в Сартра як акт спокути аморальності суспільства. Так віддавалося анафемі саме існування будь-яких соціальних систем і людських колективів.

Мартін Хайдеггер також вважав сферу соціального життя несправжнім існуванням, у якому особистість перестає бути самою собою, оскільки підкоряється суспільній думці і діючим нормам моралі. Те, що ці моральні норми служать цели збереження соціальної

системи як гаранта нормального існування складових її індивідів, Хайдеггером цілком ігнорується, він бачить тільки обмежуючу свободу особи моральні вимоги. Тому благом по Хайдеггеру є страх перед закінченням життя, що допомагає людині звільнитися від суспільних зв'язків, що з'являються у виді уособлення абсолютного зла. Таким чином, навчання Хайдеггера, як і інших екзистенціалістів, спрямовано на знищення соціальних і етнічних зв'язків людини.

На частку екзистенціалістів випали такі іспити, як колосальні соціальні потрясіння, дві світові війни, холодна війна, однак їх перенесли і багато мільйонів інших людей в усьому світі, що проте не опустилися до твердження життєвідталкуючих ідеологій крайнього індивідуалізму, характерного для екзистенціалізму. Навіть властивий деякою мірою російській інтелігенції потяг до заглибленого самокопання, захоплено підтримуваний екзистенціалістами, не призвів до масового поширення екзистенціалізму, оскільки його руйнівні установки інстинктивно відкидалися більшістю представників етносів. Центральні питання екзистенціалізму – існування людини, зміст його життя і долі у світі – надзвичайно співзвучні будь-якому, що задумується над своїм буттям, людині. От чому екзистенціалізм настільки популярний й понині.

Екзистенціалізм виходить з суб'єкта, міркуючи, що існування передує сутності. У Ж. П. Сартра й інших суб'єктом, у існуванні якого передує сутність, є чи людина, як говорить М. Хайдеггер, “людська реальність”. Іншими словами, екзистенціальні проблеми – це питання самого факту існування кожної людини і переживання свого способу існування. Існування, чи екзистенція – це щось невыражене в поняттях, те, що ніколи не є об'єктом, тому що людина не в змозі глянути на себе зі сторони. Існування не піддається раціональному збагненню, і єдина можливість пізнати його полягає в тім, щоб його пережити. К. Ясперс вважає, що людське існування розкривається в “прикордонних ситуаціях” – у станах страждання, боротьби, жорстокості і ворожості світу, у яких живе людина.

Для екзистенціаліста в людини немає визначення (сутності) до його існування – особистісного буття, спрямованого до ніщо (смерті) і що усвідомлення, що переживає свою кінцівку. Це означає, що людина спочатку існує (з'являється і займає місце в неосмисленому,

грубо речовинному світі), а тільки потім він визначається – входить в область справжніх сутностей і змістів. З погляду екзистенціалістів, людина тому й не піддається науковому визначенню, що вона спочатку нічого собою не представляє, споконвічно позбавлена якій-небудь природи, що визначає її індивідуальне, особистісне буття. Людина стане людиною лише пізніше.

Людина є лише те, що він сам із себе робить. Вона є ніщо, інше як його проект самого себе, і вона існує лише настільки, наскільки сама себе здійснює. Вдумаємося в цей зміст: людина вступає в життя і сама визначає свій вигляд, поза яким нічого немає. Тільки дійсність йде в рахунок. Боягуз відповідальний за своє боягузтво, брехун за свою неправду і т.д. Інакше кажучи, людина сама робить себе і своє життя. Саме вона сама стала боягузом, брехуном, негідником. У цьому змісті варто прислухатися до екзистенціалістів філософам, що підкреслюють відповідальність людини за свої вчинки, за усе своє життя, а не шукати їх у суспільстві.

Другий принцип сартровського екзистенціалізму: людина відповідальна не тільки за себе, вона відповідає і за всіх людей.

Роз'яснюючи цей принцип своєї філософії Ж.-П. Сартр, підкреслює, що всякий суб'єкт (людина), про яке йде мова, не є строго індивідуальним суб'єктом. З погляду Ж.-П. Сартра, істина збагнення людини як себе самого не може бути ніякий інший, крім "Cogito ergo sum" ("Я мислю, отже, я існую"). Дух знаходить силу буття в кожній окремій людині. Однак у "cogito" людина відкриває не тільки себе самого, вона відкриває й інших людей. Інакше кажучи, через "Я мислю" людин осягає себе перед обличчям іншого, і інший чоловік так само достовірний для нього, як і він сам. Для того, щоб з'ясувати яку-небудь істину про себе самого, людина повинна пройти через іншого, який необхідний для власного існування людини і для самопізнання людини.

Таким чином, людина відкриває цілий світ, що називається інтер-суб'єктом. Тільки в цьому інтер-суб'єктному світі і вирішує людина, чим є вона сама і чим є інші люди.

Людина своїм вчинком (діями) створює визначений образ, що він вибирає, тому що обираючи себе, вона обирає людину взагалі. Як говорить Ж.-П. Сартр, людина своїм вчинком "штовхає на той чи інший шлях життя не тільки себе самого, але й все людство".

Екзистенціалізм має два різновиди – атеїстичний і релігійний. Атеїстичний екзистенціалізм виходить з положення: Бога немає, а тому людині усе дозволено. Інакше кажучи, людина живе у світі, де релігійна надія вмерла, а тому людині як би треба жити без вищого змісту і благодаті. З погляду Ж.-П. Сартра, А. Камю й інших атеїстичних екзистенціалістів це означає, що людина залишається, безпомічною, тому що ні в собі, ні зовні їй не на що опертися, у неї немає і не може бути виправдань. У результаті, якщо існування передує сутності, то посиленням раз і назавжди дану людську природу не можна пояснити. Це значить, що немає детермінації сутності людини. Турбота, страх, тривога, совість, рішучість і інші модулі людської екзистенції (існування) визначаються тільки через ніщо – смерть, вони є, власне кажучи, різними способами зіткнення з ніщо; руху до нього чи утікання від нього кожної людини.

Релігійний екзистенціалізм представлено головним чином Ясперсом і Марселем. На їх думку, екзистенція органічно пов'язана з Богом. Свобода людини теж має божественне походження.

Людське буття, відповідно до екзистенціалістів, – зовсім унікальна реальність, до якого незастосовані ніякі нелюдські мірки причинно-наслідкових зв'язків, ніщо зовнішнє не владно над людиною, вона є причина самого себе. От чому в екзистенціалізмі людина вільна, тому що воля – це сама екзистенція. Вона є “житлом” людської волі, а тому людина – це воля, і вона засуджена бути вільною. Підставою волі в екзистенціалізмі є те, що людина сама себе створює, і відповідальна за все, що робить.) Разом з тим, у характеристиці волі людини екзистенціалізмом варто бачити деякі особливості його релігійного й атеїстичного напрямків. Так, для релігійних екзистенціалістів волю можна знайти тільки лише в Бога. Згідно А.И. Шестову, наприклад, воля – це пізнана необхідність (мається на увазі Бог), треба пізнати необхідність і примиритися з нею, віддати себе в руки цієї необхідності. Дана концепція розуміння волі зв'язана з визнанням необхідності, що значно відрізняє це, наприклад, від сартровської: бути вільним – це бути самим собою. Людина не має ні природи, ні сутності: вона – це воля, що нічим не визначена. Вона – необмежена сила заперечення – ні добра, ні зла; ні моральна, ні аморальна, але є чистий вибір. У цьому відношенні цікаво порівняти сартровське положення з думкою Гегеля про волю як твердженні

самого себе. В екзистенціалізмі в більшості випадків, відкидається традиція зведення волі до пізнаної чи необхідності до розкриття природних задатків людини, разом з тим, затверджується, що воля – це умова і спосіб самореалізації індивіда. По Ж.-П. Сартру всі люди вільні, оскільки ніщо не може виключити зі свідомості волю. Воля, відповідно до його поглядів, абсолютна, вона існує у виді дії і діяльності.

Можна сказати, що воля в екзистенціалістській філософії представляє дві неодмінних умови:

- можливість вибору людиною самої мети, чи воля її волі;
- можливість досягти людиною поставленої мети, чи воля її дії.

Важливо в цьому зв'язку звернути увагу на екзистенціалістський підхід до проблеми вибору людини, тому що в цьому підході сконцентровано кредо цієї філософії. Так, у філософії Ж.-П. Сартра людина відмінна від усіх природних істот, саме своєю здатністю вибирати самого себе, бути самим собою донести відповідальність перед собою за свій вибір. Іншими словами, вибір людини в Ж.-П. Сартра не погоджується ні з якими соціальними нормами і встановленнями, але й вибираючи себе, людина одночасно вибирає і все людство. За кожною прийнятою чи позицією кожним приватним зобов'язанням можна розрізнити екзистенціальну волю, спосіб вибору себе і визначення усієї своєї долі. Трохи інакше підходить до цього питання М. Хайдеггер. З його погляду, вибір людини припускає необхідність поставити себе перед останньою можливістю свого буття – смертю. Тим самим індивід виявляється перед обличчям ніщо.

Таким чином в філософії екзистенціалізму немає абстрактної людської природи, сутності людини, незалежної чи попередньої існуванню. Саме життєвий досвід кожної людини, його конкретне існування є вихідна реальність для цієї філософії. Теорія екзистенціалізму не робить з людини об'єкт. Вона завжди виходить з особистості людини як суб'єкта дії. Тим самим філософія екзистенціалізму підкреслює достоїнство і значимість усякої людської особистості, абсолютної цінності особистості, її справжньої величі і невід'ємних прав на духовну волю і гідні умови життя.

Екзистенціалізм не можна розглядати як філософію бездіяльності (квіетизм) Екзистенціалізм визначає людину через її

вчинки, показує, що всі зміни, що відбуваються з нею, є результатом не зовнішніх і механічних впливів, а життєвих і внутрішніх принципів.

Екзистенціалістська філософія – оптимістична, незважаючи на песимістичне фарбування деяких своїх положень. Вона оптимістична тому, що вчить, що становлення людини відбувається не тоді, коли вона замикається в собі, ізольована від інших, а коли переслідує яку-небудь мету поза собою. У цьому зв'язку саме екзистенціалізм показує, що людина повинна знайти себе і переконатися, що ніщо не може її врятувати від себе самій. Екзистенціалізм тим самим звільняє людину від усіх надій і ілюзій, що вона може стати вільною завдяки чомусь поза собою. Саме екзистенціалізм учить, що кожна людина повинна внести свій індивідуальний, особистий внесок у загальну творчість і творення спільного життя людей. Тільки в цьому випадку діяльність усіх людей може стати взаємно доповнюваною, що створить єдине ціле, замість повторення тих самих дій.

Не викликає сумніву і той величезний вплив, що зробила і робить екзистенціалістська теорія на розуміння значення внутрішнього світу людини, необхідності культури самосвідомості, відповідальності людини перед власним "Я". Усі ці питання, поставлені екзистенціалізмом, сьогодні привертають виняткову увагу різних філософських шкіл і інших напрямків гуманітарного знання.

Оцінюючи в цілому вагомий внесок екзистенціалізму в розвиток філософії людини, не можна не бачити дуже істотного, властивого їй, недоліку. Розглядаючи людину, що самоусвідомлює, екзистенціалізм, на жаль, не враховує ні природної, ні суспільної об'єктивної історії його розвитку. Тим часом, саме історія створює людей і саме в ході її змінюється той світ, частиною якого є всі люди і соціум, а також природне середовище, яким вони обумовлені і самі його обумовлюють. Тому філософія і Ж. П. Сартра, і Н. А. Бердяєва та всіх інших екзистенціалістів по своєму втіленню трансисторична, тому що формуємі в ній принципи людського існування вважаються дійсними для будь-яких часів. При такому підході існування людини не зв'язується з конкретно історичною епохою, що цілком природно приводить до заперечення природних і соціальних "стартових площадок" у розвитку особистості, реальних причин відмінностей її буття від буття інших людей.

Висновки. Отже, екзистенціалізм відбив у своїй філософії стан свідомості, переживань людей у сучасному світі, тим самим він багато в чому оголив і пояснив ті протиріччя, з якими зіштовхується людина в цьому світі.

Література

1. История философии в кратком изложении. – М., 1991.–673 с.
 2. Кравченко А.И. Культурология: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический проект, 2001.
 3. Кузнецов В. Г., Кузнецова И. Д., Миронов В. В. и др. Философия: Учебник. – М., 1999. – 516 с.
 4. Розанов В. В. Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1989. – С. 319-344
 5. Современный философский словарь / В. Е. Кемерова. – М., 1998. – 1064 с.
 6. Філософія / О.П. Сидоренка. – Одеса: Юридична література, 2003. – 616 с.
 7. Философский энциклопедический словарь.–М., 1997.–576 с.
-
1. Ystoryya fylosofyy v kratkom yzlozhenyy. – М., 1991. – 673 s.
 2. Kravchenko A.Y. Kul'turolohyya: Uchebnoe posobyе dlya vuzov. – М.: Akademycheskyy proekt, 2001.
 3. Kuznetsov V. H., Kuznetsova Y. D., Myronov V. V. y dr. Fylosofyya: Uchebnyk. – М., 1999. – 516 s.
 4. Rozanov V. V. Sumerky bohov. – М.: Polytyzdat, 1989. – S. 319-344
 5. Sovremennyy fylosofskyy slovar' / V. E. Kemerova. – М., 1998. – 1064 s.
 6. Filosofiya / O.P. Sydorenka. – Одеса: Yurydychna literatura, 2003. – 616 s.
 7. Fylosofskyy entsyklopedycheskyy slovar'. – М., 1997. – 576 s.

Рецензент: Попков В.В. – д.філософ.н., професор,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова

20.06.2017

НАШІ АВТОРИ

Абдуллаев Эльвин – докторант Азербайджанського державного економічного університету

Айрапетян Григор Рафаєлович – к.е.н., доцент, Єреванський державний університет

Беляєв Леонід Васильович – ст. викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеського національного економічного університету

Беспалов Володимир Михайлович – к.е.н., доцент, декан факультету міжнародної економіки Одеського національного економічного університету

Гевордян Левон Давидович – аспірант кафедри економіки і менеджменту, Європейська Регіональна Академія

Єрешко Андрій Іванович – аспірант, Одеський національний економічний університет

Журенко Антоніна Володимирівна – студентка, Одеський національний економічний університет

Загорулько Світлана Юріївна – студентка, Одеський національний економічний університет

Квасницька Раїса Степанівна – д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів та банківської справи, Хмельницький національний університет

Керекеша Ольга Владиславівна – к. педагог. н, доцент, зав.кафедрою іноземних мов Одеського національного економічного університету

Кулинич Мирослава Богданівна – к.е.н., доцент, кафедра обліку і аудиту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Літвінов Олександр Сергійович – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Нездоймінов Сергій Георгійович – к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Одеський національний економічний університет

Омельяненко Віталій Анатолійович – к.е.н., асистент, Сумський державний університет

Полянничко Олена Володимирівна – ст. викладач кафедри економіки природокористування, Одеський державний екологічний університет

Пузанова Гална Іванівна – магістр, Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова

Самохвалов Олексій Миколайович – магістр Одеського національного економічного університету

Табанова Анастасія Іванівна – викладач кафедри управління персоналом Одеського національного економічного університету

Тарасюк Марія Іванівна – студентка, Хмельницький національний університет

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ ПОТАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку _____
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5